

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM**

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
Budapest, 1997/1-2

TUSOR PÉTER

PETRI PÁZMÁNY EPISTULAE

Acta notationesque inedita

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
1997/1-2

TUSOR PÉTER

PETRI PÁZMÁNY EPISTULAE, ACTA NOTATIONESQUE INEDITA

Kevés olyan nagy alakja van a magyar történelem régmúlt évszázadainak, akinek mindennemű írásait akkora gondossággal gyűjtötték volna össze, mint a magyarországi katolicizmus mind a mai napig legkiemelkedőbb főpapjának, Pázmány Péternek. Közismert, hogy iratai nemcsak életrajzának, hanem közjogi tiszte, politikai szerepvállalása és kapcsolatai révén korának is elsőrendű forrásai. Nem feledkezhetünk meg stílusbeli értékükről sem. Néhány magyar nyelvű, ismeretlen levelének ItK-beli kiadása után az alábbiakban latinul írottakat teszünk közzé, mindenekelőtt a Pázmány-kutatás általi használatra.¹ Doktori disszertációnk előmunkálatai során eddig előkerült „Pazmaniana”-k eredetileg egy közleményt alkottak volna. Ilyen felosztásukat a terjedelmi korlátokon túl elsősorban a magyar szövegek irodalomtörténeti vonatkozása indokolta. De más szempontra is figyelhetünk. Pázmány, leveleinek megírásakor a címzettek nemzetisége, nyelvtudása, továbbá azok közjogi rangja, társadalmi helyzete, vagy éppen saját mondanivalója szerint választott a magyar vagy latin (kisebb részben az olasz) nyelv között. Ennek megfelelően a nyelvi különbözőség az ügyek sokfélesége ellenére főbb vonásaiban eltérő tartalmi jelleget is takarhat.

Az általunk már kiadott iratok különösen az egyházmegyéje birtokait kormányzó, jogait védelmező érsekre hozott újabb adatokat. Az alábbi levelekből a politikai–egyházpolitikai tematika emelhető ki. Sokszínűségükből következik, hogy szinte mindegyik más-más, külön tanulmányt igénylő problémát világít meg. Ezek részletes kidolgozására itt nincs lehetőségünk, talán nem is feladatunk. Miután az egyes ügyek háttérét jegyzetekben igyekeztünk felvázolni, az alábbiakban csupán rövid tartalmi áttekintést nyújtunk a lelőhelyek számbavételének kíséretében.

Reméljük, egyszer az általunk közzétett Pázmány-levelek az összkiadás után megjelentekkel és a bíboros még kiadatlan gazdasági instrukcióival, valamint a korábbi kutatások által összegyűjtött, de kéziratban maradt iratokkal együtt egy külön (pót)levelezéskötetben is napvilágot láthatnak majd.² Nem

1 Ismeretlen levelek, iratok, feljegyzések Pázmány Pétertől. Irodalomtörténeti Közlemények 100 (1996) 3. sz. p. 318–344. Jegyzetszinten itt tekintettük át a Pázmány-levél filológia eddigi eredményeit. p. 318–319.

2 Gondolunk itt Galla Ferenc publikálatlan eredményeire és a következő utasításokra: *Instructio Provisoris Turociensis; Instructio pro Oenopola Selliensi; Instructio pro Teloniatore Districtus S. Crucis facta Tyrnaviae, die 30. Aprilis A^{nno} 1622; Instructio Provisoris*

elégedhetünk meg csupán történeti adataik kiaknázásával, hiszen Pázmány-nak ezek az írásai írói életművének teljes értékű részének számítanak, amint ezt már Hanuy kiadásának ismertetői is leszögezték.³

A pótlevelezéskötetet követhetné azután a válasziratok összegyűjtése, mivel a bíboros számos írása csak ezek ismeretében érthető meg. Ennek szükségességét szintén hangoztatta a század eleji kritika, és így talán majd megvalósulhat a már akkor jogos elvárás: a számos résztanulmány mellett egy korszerű, minden eddiginél részletesebb összefoglalás megszületése Pázmány életéről.⁴ Véleményünk szerint a szisztematikus kutatásoknak ebben az irányban kelle-ne folytatódniuk illetve megindulniuk a majd évszázados szünet után.⁵ Külö-nösen szép feladat lenne ez a bíboros nevét viselő egyetem történészei számá-ra.

PÁZMÁNY „OPINIOI”

Az alábbi iratok közül mindenekelőtt az érsek politikai „opinio”-it kell meg-
említenünk. Pázmány a közt érintő fontosabb kérdésekben általában az ural-
kodó felszólítására nyilvánított írásban véleményt és nyújtotta be az Udvari
Haditanácshoz, ritkábban a Titkos Tanácshoz, vagy esetleg magához a király-
hoz. Elvértve még a kancellárnak is válaszolhatott. Ezeknek a Pázmány politi-
kai nézeteinek, állásfoglalásainak megismerése szempontjából felbecsülhetet-
len fontosságú iratoknak csak töredéke ismert. Óriási mértékű elkallódásukra
abból következtethetünk, hogy a királyi véleménykérések fogalmazványai és
sok eredeti is viszonylag nagy számban maradtak ránk. Pázmány érseksége
idejéből ha nem is mindegyik hónapra, de igen sokra jut egy-egy ilyen irat.⁶
Említésre méltó megfigyelés, hogy a bíboros utódainak esetében (gondolunk itt
elsősorban Lósy és Lippay primásokra) az ilyen felkérések száma csökkenő
tendenciát mutat, még akkor is ha bizonyos évekre nagyobb mértékű iratpusz-
tulással számolhatunk. Ez az apró körülmény szintén jól illusztrálja Pázmány-
nak az országos politikában vitt szerepét.⁷

Selliensis; Instructio Provisoris Viuariensis Anno 1616 data; Instructio Cellarii Vivariensis; Instructio Frumentarii Vivariensis; Instructio Provisoris Dregeliensis; Instructio pro Molitore Cremniciensi; Instructio Provisoris Tyrnauiensis; Instructio pro Commissariis ad visitanda bona Viuariensia missis Anno 1619 die 6 Aprilis; Instructio Decimatorum Frumenti; Instructio Decimatorum Vini.

3 Lukcsics József és Tauber Sándor. *Religio* 69 (1910) 25. sz. p. 399. illetve *Hittudományi Folyóirat* 22 (1911) p. 816–817.

4 Uo.

5 Arról, hogy milyen lehetőségek, pontosabban nehézségek adódnak a bíboros leveleinek tervszerű feltárásának folytatásában, előző közleményünkben szoltunk. L. az 1. sz. láb-jegyzetet.

6 Az uralkodói fogalmazványok lelőhelye: Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár *Conceptus Expeditionum* (A 35) *Annorum 1616–1637. passim*. Az eredetieké: *Prímási Levéltár. Archivum Saeculare Acta Radicalia Capsa V. N° 517*.

7 A bíboros politikai eszmerendszerével behatóbban *Hargittay Emil* foglalkozott: A politikai elmélet Pázmány tevékenységének háttérében. In Pázmány Péter emlékezete. Szerk.: *Lukács László és Szabó Ferenc*. Róma, 1987. p. 405–448. A politikus főpapra l. még *Polgár László* Pázmány-bibliográfiájának 14. fejezetét: A nemzetnevelő államférfi. Uo., p. 473–

Az opiniók sorában az érseknek Bethlen Gábor 1623 őszi támadása majd az ezt követő hodolói béketárgyalások kapcsán papírra vetett állásfoglalását olvashatjuk először.⁸ Minden eddiginél markánsabban mutatkoznak itt meg Pázmány fokozódó ellenérzései a fejedelem politikájával szemben. Az 1623 szeptember végéről, október elejéről keltezhető irat szerkezete Pázmány opinioinak klasszikus formáját tükrözi. A bevezetőben pontokba szedve felvázolja a kialakult helyzetet, érzékelteti súlyosságát, alpontokba foglalja az okokat és a várható következményeket. Majd megfontolásait alapul, „pro fundamento” véve tér rá a konkrét tennivalók hosszas taglalására. Tulajdonképpen ez a tényleges tanácsadás, ő maga ezt a részt nevezi „tenuis opinio”-nak, magyarul szerény véleménynek, vagy ahogy Pázmány mondaná: „vékony teccés”-nek. Előljáróban a bányavárosok megszállását, Füleket ostromát és különösen az erdélyiekkel szövetséges török csapatok Drégely körüli pusztításait kifogásolja, amely azért is érinthette érzékenyen, mivel a palánki uradalom érsekségének egyik legjobban jövedelmező birtoka volt.⁹ Az általa „sokszínű párduchoz” hasonlított Bethlen béketörésén felháborodik, vele minden tárgyalást feleslegesnek ítélt, hiszen már annyi esküvel megerősített egyezséget írtak alá, hogy „ha azokat kitergetnénk, könnyen betéríthetnénk velük jó néhány asztalt, mégis semmit sem tartott meg belőlük a fejedelem, hacsak nem egy kis időre, míg a következő rebellióra elő nem készült.”¹⁰ Leszögezi, hogy Bethlen életében nem lehetséges a tartós béke Magyarországon, és halála után példája utódaira is hatni fog. Éppen ezért határozott fellépést sürget ellene: többek között szükségesnek tartja pápai pénzen tíz- tizenkét ezer lengyel katona toborzását, akik a fejedelmet – hátába kerülve – visszavonulásra kényszeríthetnék. Történelmi példaként a pun háborúkat, Hannibál esetét, akit Kartágó megtámadásával vontak el Róma alól, valamint az Erdélybe bevonuló Castaldo és Basta taktikáját hozza fel. A másfél hónappal később megkötött hodolói fegyverszünetnél formai kifogásokat hangoztat, sokallja Bethlen kívánságait, és megint csak nem fűz sok reményt a tárgyalásokhoz. Első olvasásra meglepőnek tűnnek Pázmány gondolatai. Meglepőnek olykor vitatott, mégis hitelesnek elfogadható, közismert politikai krédójának ismeretében, amely elismeri Erdély önálló állami létének a magyar nemzeti érdek diktálta fenntartását, valamint a fejedelemhez ekkoriban írt leveleit olvasva, ahol Bethlent megbékélésre inti, és közvetíteni igyekszik a háborús felek között.¹¹

Szűk fél év múlva (1624. március 7-én) már inkább hajlik a megegyezésre a császári tanács előtt, bár néhány korábbi érvét még fenntartja. Ismételten hangoztatja például Bethlen megbízhatatlanságát esküszegései miatt, a táma-

475. A kérdés általánosabb megvilágítására: R. Várkonyi Ágnes, *Politikai elmélet – politikai gyakorlat. Irodalomtörténet* 63 (1981) p. 399–413.

8 8., 9. sz.

9 Az uradalmat későbbi időszakból ismerteti: *Dóka Klára*, *Az esztergomi érsekség birtokai (1726–1895)* Levéltári Közlemények 66 (1995) 1–2. sz. p. 97.

10 „ut ūs expansis, mensas aliquot tegere facile sit; nihil tamen horum obseruatum est a Bethlenio, nisi ad tempus exiguum, intra quod se se ad futuram Rebellionem praeparabat”

11 1623. november 14-én és december 1-én. *Hunyay Ferenc*, Pázmány Péter főbírnok, esztergomi érsek Magyarország hercegrőmása összegyűjtött levelei. I–II. Bp., 1910–11. Petri Cardinalis Pázmány ... epistolae collectae. I–II. Bp., 1910–11., I. p. 362–364., 365–366.

dása során történt pusztításokat, amelyek ismét megtörténhetnek. Továbbra is ragaszkodik a vármegyék visszaszerzéséhez, legalább a Tiszáig. S ha a fejedelem nem hajlandó engedményekre, a háború folytatását javasolja. Ekkor is ad gyakorlati tanácsokat: ugyancsak tizenkét ezer, immár nemcsak lengyelekből, hanem németekből is álló katonaság előretolását Fülekig, magyar csapatok kíséretében. (Szeptemberben még nem bízott igazán a magyar sereg használhatóságában! Tavaszra már kiderült, Bethlen támogatottsága nyomába sem ér a három-négy évvel azelőttinek.) Megint csak tanácsolja az előző század Magyarországon harcoló császári hadvezéreitől szerezhető tapasztalatok felhasználását.¹² Érdekességként vetjük közbe, hogy Pázmány nagyvonalú stratégiai elképzelésein túl apróbb részletekre vonatkozóan is adott tanácsot. Szeptember-októberi opinijában azt javasolja, hogy tartsák biztonságban az utakat és adjanak jó árat a gabonáért, és akkor nem lesz fennakadás a tábor ellátásában, márciusban pedig, hogy a sereg mozgékonyságának érdekében tartsák távol a nőket és más haszontalan népséget. Kérdés, hogy honnan merítette az érsek ilyen irányú ismereteit illetve tapasztalatait? (Egyébként utódánál, Lippay primásnál még inkább megfigyelhető az ilyen irányú érdeklődés. Az ő írásai szinte hemzsegnék a jobbnál jobb és olykor igen részletes hadászati elképzelésektől, amelyeket azután rendszerint sosem fogadtak meg.) Pázmány következetesen fenntartotta Bethlennel szembeni álláspontját annak második támadása idején, sőt majd 1626 októberében is támadó fellépést fog tanácsolni ellene.¹³ Vajon miben kereshetjük annak a látszólagos ellentmondásnak a feloldását, hogy az Erdélyhez sok szállal kötődő főpap mégis ilyen radikális lépéseket tartott szükségesnek Bethlen politikája ellenében, s hogyan magyarázható az alábbiakban olvasható 1623 szeptember-októberi opinio szinte szenvedélyes Bethlen-ellenessége – amely hangnem később ugyan mérséklődni látszik – valamint a hodolini megegyezés elítélése és az eközben a fejedelemhez írt békéltető levelek közötti szembeötlő különbözőség? Viszonylag könnyen magyarázható a primás felháborodása. Részint okozhatta ezt birtokainak ismételt pusztulása. Hiszen csak nemrég szervezte újjá az érsekség gazdálkodását az előző hadjárat után. Jövedelmeinek kiesése gátolhatta nagyszabású terveinek megvalósításában. Ne feledjük, hogy az alapítások java ekkor még hátravan! Másrészt mindenekelőtt Bethlen vádaskodása válthatta ki az érsek felháborodását. Pázmány 1623 szeptemberében, az uralkodóhoz írt levelében határozottan visszautasítja a fejedelemnek azt az állítását, hogy a háború az ő, mármint Pázmány augusztus elsején, Esterházy Miklósnak tett levélbeli megjegyzése váltotta volna ki.¹⁴ Pázmány és Bethlen kapcsolatának vizsgálója, Bíró Vencel mutat rá arra, hogy kettőjük viszonya a mindenkori politikai helyzet függvényében változott ugyan, ám az ellentéteken felülemelkedve mindig keresték egymással az összeköttetést.¹⁵ Bíró ezt levelezésük hangneméből

12 1624. március 7-én kelt opiniját kiadta: *Hunuy*, I. p. 372–376.

13 Uo., p. 540–543.

14 *Frauknói Vilmos*, Pázmány Péter és kora. I–III. Pest, 1868–1872. III. p. 361–362. Az érsek arról írt az országbírónak, hogy a birodalmi győzelmek hatását Erdély is meg fogja érezni. A leveleket l. *Hunuy*, I. p. 347., 351–353.

15 *Bíró Vencel*, Bethlen viszonya Pázmánnyal. Erdélyi Múzeum 31 (1914) p. 193–194.

ítélve egymás iránti kölcsönös nagyrabecsülésükkel indokolja. Ezen túl egyfajta politikai bölcsességről beszélhetünk, különösen az 1623. év eseményei kapcsán. Pázmány minden felindultsága dacára számolt háborús politikájának esetleges bukásával (amely az 1624. május 8-i bécsi béke megkötésével azután be is következett), nem akart elesni az események további befolyásolásának lehetőségétől. Tudatában volt annak, kapcsolatainak megszakítása az erdélyi fejedelemmel nem csak saját magának, az egész országnak hátrányos lehetne. Pázmány egyéb viszonylatokban is minden addiginál nagyobb mozgásteret igyekezett biztosítani a magyar politikában, követendő példát nyújtva ezzel a koraújkori magyar politikai kultúra számára.¹⁶ Mindemelllett a probléma megoldását a törökkérdés adhatja. Pázmány és Bethlen alakították ki a királyi Magyarország és Erdély együttműködését a túlélés érdekében, és az érsek szükségesnek látta Erdély szuverenitásának fenntartását, ám a végső célt, a török kiűzését és az ország újraegyesítését – a nemzetközi politika realitásainak figyelemmel kíséréteiben, hiszen a leghosszabb európai háború éveit írjuk – Pázmány mindig szem előtt tartotta.¹⁷ Azért száll szembe kérlelhetetlenül Bethlen török támogatással indított támadásával, hangoztatja a fejedelem visszaszorításának szükségességét, – akár a hátába küldött lengyel csapatok segítségével is – nehogy a török befolyás alatt álló Erdély túlságosan megerősödjön, a Porta hathatós támogatásával valósítsa meg az ország egyesítését. Ő nem lehetett biztos afelől, amit mi már világosan látunk, vagyis hogy ez a feladat meghaladta Erdély erőit. Fő kifogása: Bethlen „világosan és nyíltan török segítséggel rendelkezik”, ha nem előzik meg, „a tavasz beköszöntével számottevő tatár segítséggel újrakezdi a szörnyűséges, és számos ártatlan keresztényre pusztulást hozó folytonos háborúskodást”.¹⁸ Pázmány Erdély-politikájának lényegi vonására tapinthatunk itt rá. Az érsek a vallási kérdéstől függetlenül szükségesnek tartja a fejedelemséggel kapcsolatban a század elején kialakult status quo ideiglenes fenntartását, annak bármilyen oldalról történő megbolygatását ellenzi a Királyság és Erdély uniójára kedvező történelmi pillanat elérkeztéig. Ennek tükrében érthető meg, miért támogatta Pázmány különösen Bethlen István támadása idején a töröktől szorongatott protestáns I. Rákóczi Györgyöt, miért vetette latba befolyását a fejedelemért az udvarban, és miért sorol elő szinte minden lehetséges megoldást a betegágyánál őt felkereső Lippay kancellárnak Erdély szuverenitásának és Rákóczi uralmának biztosítására.¹⁹ Rákóczi támogatásában csak halála közelsége akadályozta.²⁰

16 Vö.: *R. Várkonyi Ágnes*, Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában. In *Europica varietas – Hungarica varietas*. Bp., 1994. p. 47.

17 *Szekfű Gyula*, Bethlen Gábor. Történeti tanulmány. Budapest, 1929. p. 262.; *R. Várkonyi*, p. 53., 56.

18 „Clare, ac manifeste Turcas adjutores habet ... primo vere, numerosa Tartarorum multitudine bellum reddit, et diuturnum, et formidolosum, et innumeris innocentibus Christianis luctuosum.”

19 26. valamint a 27., 28. sz. Ide sorolhatók még a függelékben 2., 3., 4. sz. alatt hozott jegyzőkönyvi részek is. Az iratok jegyzeteiben ugyan részletesen szóltunk róla, azonban itt is meg kell említenünk, hogy ez utóbbiak közül két forrás (26., 28. sz.) nem tekinthető szorosabban vett Pázmány-levélnak. Mégis – eltérően a függelékben hozott néhány, a Magyar Tanács üléséről készült jegyzőkönyvi részletől – helyük inkább a Pázmány-iratok között van.

A királynak szóló írások között nemcsak országos jelentőségű ügyekben írottakat találunk. 1621 februárjában, bécsi száműzetése idején, sanyarú helyzetére való tekintettel arra kér engedélyt, hogy ezüstneműiből pénzt verethessen, később pedig lázongó morvaországi jobbágyságot akarja akár még fegyverrel is lecsendesíteni.²¹ Még 1619-ben Ferenczffy Lőrinc udvari titkárt a sági prépostságra ajánlja, mivel az úgymond „a papi állapotra fordította lelkét”.²² De nem csak kér. 1617-ben (volt?) rendtársainak tett ígéretét beváltva jár közben II. Mátyásnál a vranai perjelséghez tartozó bosjakovinai birtokok ügyében, miközben egy kis birtoktörténeti fejtegetésbe bocsátkozik.²³

Az iratok jelentős hányada Pázmánynak, mint egyházfőnek hivatali működése során keletkezett. Főként pusztá formaszövegek, kevés egyedi tartalommal. Mivel azonban ezeket az eddigi kutatások számon tartották, mi sem mellőzhettük őket. Akad köztük kanonoki, főesperesi, nagypréposti kinevezés,²⁴ püspökszentelési bizonyítvány,²⁵ a kánoni vizsgálat során kötelező hitvallás vagyis a „professio fidei” kivételét tanúsító pár soros írás, valamint egy útlevél a római Collegium Germanico-Hungaricumba induló kilenc új növendék számára.²⁶ Megvan a Pázmány által letett, számára lelkiismereti problémát okozó bíborosi eskü szövege is.²⁷

Néhány missilis a Szentszékkal illetve a bécsi apostoli követtel való kapcsolattartásnak újabb emléke. Gesualdo nunciushoz a fehérvári érkanonok kinevezésére vonatkozó jogát fejti ki, Rocci érseknél pedig Vinkovich pécsi püspök kánoni perének mielőbbi lefolytatását sürgeti.²⁸ A VIII. Orbánhoz és Francesco Barberini kardinálshoz 1634. február 11-én írt levelekben tesz először lépést Róma felé Simándi István erdélyi püspök megerősítése érdekében, Erdély lelkipásztori gondjainak megoldására.²⁹

Ha néhány kisebb irat ismertetését mellőzzük is,³⁰ még két levelet meg kell említenünk.³¹ Pázmány 1624. márciusában Pozsony városától, mint kegyúrtól oltárigazgatóságot kér az általa különben nem túlságosan kedvelt Telegdi János kalocsai érsek számára, amelyet az később el is nyert. 1626. július 14-én pedig védelmébe veszi három kamarai tanácsos előtt „cubiculariusát” azaz korabeli szóhasználatkal komornyikját, aki egy asztaltársaságban szólalkozott össze kamarai tisztviselőkkel. Az érseki udvar alkalmazottainak hétköznapijai-

20 29. sz. Az 1637. március 9-én III. Ferdinándhoz intézett levél a bíboros halála előtt kilenc nappal kelt.

21 6., 25. sz.

22 5. sz. „ad statum Clericalem animum adiecerit”

23 1. sz.

24 14., 18., 20., 21. sz.

25 17., 24. sz.

26 16., 13. sz.

27 15. sz.

28 3., 19. sz.

29 22., 23. sz.

30 2., 4., 7., 10. sz.

31 11., 12. sz.

ról árulkodó életképet az érsek egy már-már tréfás megállapítással zárja: „Én is bizonynyal fájlalnám, ha megtudnám, hogy szolgálaim mód felett gyalázkodnának, jóllehet egyikük nyelvére sem rakhatok bilincset, sem lábamhoz nem láncolhatom szolgálmat, hogy mindig halljam, mit beszél.”³²

LELŐHELYEK

Vatikáni Titkos Levéltár³³

Államtitkársági Levéltár	
Bécsi Nunciatúra Levéltára	1 szöveg
Püspöki Processzusok	7 szöveg
Konszisztoriális Kongregáció Levéltára	
Püspöki Processzusok	2 szöveg

Magyar Országos Levéltár

Magyar Kancelláriai Levéltár	
Litterae Archiepiscoporum	2 szöveg
Transylvancia	3 szöveg
Magyar Kincstári Levéltárak	
Magyar Kamarai Levéltár	
Litterae ad Cameram exaratae	1 szöveg
Magyar Kamara Archivuma	
Missiles	1 szöveg ³⁴

Prímási Levéltár

Világi Levéltár	
Acta Radicalia	4 szöveg
Acta Protocollata	1 szöveg

Egyetemi Könyvtár Kézirattár

Hevenessy Gyűjtemény	2 szöveg
Kaprinay Gyűjtemény	1 szöveg

Brünni Állami Levéltár

Dietrichstein Levéltár (G 140)	2 szöveg
--------------------------------	----------

Pozsonyi Városi Levéltár

1 szöveg

Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

1 szöveg

* * *

32 „Ego etiam certe dolerem si rescirem, quod mei seruitores citra modum exprobrarent, Quamuis nec linguam ulli vincere, nec pedi meo alligare seruitorem meum possim ut audiam semper, quid loquatur.”

33 Római kutatásainkat a „Pro Renovanda Cultura Hungariae” alapítvány „Diákok a tudományért” szakalapítványa, nagyjából pedig a „Historia Ecclesiastica Hungarica” alapítvány támogatta.

34 Valamint egy másolatról már kiadott levél eredetijének rövid utóírata. L. 20/A. sz.

A iratokat eredeti helyesírásukkal hozzuk. A rövidítések feloldását technikai okok miatt – eredeti szándékunktól eltérően végül nem tudtuk kurzív szedés-sel jelezni, azonban az olvasó így is némi képet nyerhet a latin szövegek korabeli a írásának módjáról. Átírásuk ellenőrzésében Jankovich József, Molnár Antal és Pálffy Géza segítettek. A könnyebb érthetőség kedvéért a nem hivatali szövegeket le is fordítottuk. Fordításainkat Kőrözs Imre és Rhimer Zoltán nézték át. A szövegkritikai jelek magyarázata az ItK-beli levelek előszavában található a külön nem említett, de gyakran használt kézikönyvek elősorolásával együtt.

A jegyzetekben többször előforduló levéltári jelzetek rövidítéseinek feloldása:

ASV	Archivio Segreto Vaticano	
SS	Archivio di Segreteria di Stato	
ANV P	Archivio della Nunziatura di Vienna.	
	Processi dei Vescovi e degli Abbat	
CC	Archivio di Congregazione Concistoriale	
PC	Processus Canonici	
MOL	Magyar Országos Levéltár	
A 30	Magyar Kancelláriai Levéltár	Litterae Archiepiscoporum
A 35		Conceptus Expeditionum
A 57		Libri Regii
A 98		Transylvanica
E 229	Magyar Kamara Archivuma	Collationes Ecclesiasticae
E 683		Libri Dignitariorum
PL	Prímási Levéltár	
AS	Archivum Saeculare	
AR	Acta Radicalia	

1617. j nius 5. után

II. Mátyás királyhoz

Felvázolja a vranai perjelséghez tartozó bosjakovinai birtok elidegenítésének történetét.

(Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Kézirattár. Collectio Hevensiana tom. IX. fol. 156–157. – későbbi másolat)¹

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas, Domine Domine Clementissime.^a

In quantum ego maiorem quidem aetatis meae partem extra Patriam agens, per aliquot tamen discursus cum viris continuo in Patria degentibus habitos, cognitionem de bonis Bosiakovinis, nunc prae manibus Dominorum Comitum a Zrinio existentibus, memoria tenere possum, in tantum eandem hic Maiestati Vestrae Sacratissimae pro mea in Catholicam Religionem et Sacram Regni sui Hungariae coronam fide et obligatione brevibus expono.

Qualiter nimirum post cladem Mochaczianam, in qua Ludovicus Rex Hungariae infelicitur occubuit, paulo post R^{everendissimus} et Mag^{nificus} Dominus Bartholomaeus Comes Dubicensis et Prior Auranae <M>²,² fato concessit. Cuius quidem mortem Nobilis Joannes Tahi Bonorum et Aulae ipsius Praefectus callide dissimulavit, et subticuit diu, donec videlicet ex omnibus, praefati domini sui castris et Arcibus (: quas plures et divisas, idem Primas Auranae in Regnis Croatiae et Sclavoniae habebat :) res omnes pretiosas, sed et Ecclesiasticas ex parte compilasset, ac pro se ipso vendicasset. Divo Ferdinando interea cum Joanne de Zapolia³ pro Regno Hungariae decertante, ac inter domestica Christianorum bella, Turca magnam partem Sclavoniae, et Croatiae armis sibi vendicante, idem Joannes Tahi partibus Joannis falso Regis adhaesit; ab eoque facile Prioratum illum, insignem adhuc tunc temporis dignitatem, pro filio Francisco⁴ caelibem vitam ducturo, impetrat et obtinet. Sed visa haud dubia fil inclinatione, aliam paulo post viam ingreditur; atque cum Comite Joanne de Zeinio, [!] de Nuptiis filiae eiusdem Helenae,⁵ cum praedicto filio suo Francisco contrahendis, paciscitur;⁶ partem Bonorum et Castrorum in Croatia eidem cedit; partem pro se retinet, ac vita quidem durante. Sed et post obitum fil eiusdem ex eadem Helena suscepti possiderunt, donec omnes var s casibus ex hac vita decesserunt. Inter quae bona Ecclesiastica Prioratus Auranae, etiam castellum Bosiakowina, in Regno Maiestatis Vestr^{ae} Sacratissimae Sclavoniae, et comitatu Zagradiensi habebatur cum suis pertinentiis.

Quae quidem bona postremus Stephanus Tahi, post partam insignem illam per Christianos de Turcis ad Sziszek victoriam, in Transylvaniam discedens, Sorori Margarethae Tahi, alias Relictae Generosi cuiusdam Orsych, eiusdemque Sororis suae Genero Nobili Georgio Jankovich tradidit, et per manus assignavit.⁷ Post aliquot vero annorum decursus moritur in Transylvania praedictus Stephanus Tahi, pauloque post praenominatam Sororem ipsius Margaretam, cum Genero, Dominus Comes Georgius de Zrinio ex praenominatis bonis exturbat, eadem pro se occupat, ac per eandem occupationem nunc etiam fil eiusdem occupant et possident,⁸ Bona certe pura Ecclesiastica.^b

^a A szöveg előtt a következő mondat szerepel, talán Hevenesitől: „De Bosnakovina informatio”.

^b A másolat itt véget ér. Feltehetően már csak a záradék és az aláírás hiányzik.

¹ A levelet Hanuy nem vette fel gyűjteményébe, noha kétségtől ismerhette, hiszen a környezetében található *Pazmanianákat* kiadta. (Hanuy Ferenc, Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei. I–II. Bp., 1910–11. Petri Cardinalis Pázmány ... epistolae collectae. I–II. Bp., 1910–11., I. p. 65–66., 68–73. II. p. 602.) Mégis szinte biztosra vehető, hogy a primás leveléről van szó, s nem csak amiatt, hogy lelőhelye az ő iratmáslatai között található. Szerzőségére utal egyrészt a bevezetésben tett megjegyzése, hogy sokat élt külhonban, másrészt 1617. június 5-én, Pozsonyban kelt levele. Ebben egy zágrábi jezsuitának közbenjárását ígéri a bosjakovinai birtok visszaszerzésének ügyében. (Hanuy, I. p. 110.)

A címzett, II. Mátyás (†1619. március 20-án) 1608. jún. 26-tól haláláig Magyarország királya.

Pázmány történeti fejtegetése számos tévedést tartalmaz. A Tahy család felemelkedésére I. *Tahy István*, *Tahyak és azokkal rokon családok*. Bp., 1904.

² Dubica Pozsega vármegyében fekszik.

³ I. (Szapolyai) János (†1540. július 21.) 1510. november 10-től erdélyi vajda, 1526. november 11-től Magyarország királya.

⁴ Tahy Ferenc (†1573. augusztus 4.) 1535-től Pozsega vármegye főispánja, 1550–1552 között szigetvári várkapitány, majd dunántúli főkapitány, 1554-től haláláig főlovászmester. I. Ferdinándtól bárói rangot kapott.

⁵ Zrínyi Ilonának, a szigetvári hős nővérének Zrínyi János a testvére, apja pedig (szintén) Miklós volt.

⁶ A házasság valóban létrejött, a vranai perjel azonban Tahy Ferenc bátyja, János lett, aki 1535-ben pártolt végleg Ferdinándhoz. (Közben hol János király, hol Ferdinánd oldalán találjuk. Vö.: *Szalay László*, Magyarország története IV. Pest, 1865. p. 108.; Magyar Országgyűlési Emlékek (1526–1606) I–XII. Szerk.: *Fraknói Vilmos és Károlyi Árpád*. Bp., 1874–1917. I. p. 352.) A perjesség birtokait még Tahy János zálogosította el Zrínyi Miklósnak, aki Ferdinánd adományozása ellenére, hosszas pereskedés után sem engedte azt át Török Bálintnak, és így az már akkor családjá kezére került. (*Bessenyei József*, Enyingi Török Bálint. Bp. 1994. p. XVI–XVIII.)

⁷ Tahy Istvánnal a család nem halt ki. A tizenöt éves háború kezdetét jelentő sziszeki csata 1593. június 23-án zajlott. Tahy Margit férje valóban egy Orsich volt.

⁸ Zrínyi György (†1603. május 4.) 1567-től tárnokmester, 1593-tól zalai főispán. Fiai Miklós (†1625. március 24.) és György (†1626). Ez utóbbi 1622-től horvát bán, 1625-től főlovászmester.

[Fordítása:]

Legszentebb Császári és Királyi Felség, Legkegyelmesebb Uram.

Bár életem nagyobb részét a hazán kívül töltöttem, mégis a végig itthon tartózkodó férfiakkal folytatott néhány beszélgetés révén a mostanság a Zrínyi urak keze alatt lévő bosjakovinai birtokról szerzett ismereteimet amennyire emlékezetemben tarthatom, azokat annyira tárom fel most röviden Felségednek, a katolikus vallás és Felséged királyságának, Magyarországnak Szent Koronája iránti hűségemből és elkötelezettségemből.

Tehát: A súlyos mohácsi vész után, amelyben Lajos, Magyarország királya szerencsétlen módon életét vesztette, Bertalan úr, Dubica grófja és Vrana perjele eltávozott az élők sorából. Halálát javainak és udvarának prefektusa, egy Tahy János nevű nemes ravaszul titokban tartotta és sokáig elhallgatta, tudniillik amíg urának összes várából (ezekből Horvátországban és Szlavóniában igen sokat és gazdagot bírt Vrana perjele) minden értékes tárgyat, sőt részben még egyháziakat is összegyűjtött, és a maga számára eltulajdonított.

Mialatt az isteni Ferdinánd Zápolya Jánossal harcolt Magyarorszáért, és a keresztények belharcai alatt a török Szlavónia és Horvátország nagy részét fegyverrel megszerezte, ez a Tahy János Zápolyának, a törvénytelen királynak az oldalára állt, és őtől a perjelséget, az akkori időknek még mindig fényes méltóságát, nőtlenül élni szándékozó Ferenc fia számára kieszközli és elnyeri. Ám látva fiának nem kétséges hajlamát, kevéssel később más útra tér, és Zrínyi János gróffal azon megállapodást köti, hogy Ferenc fia annak Ilona lányát feleségül veszi, a horvátországi javaknak és váraknak egy részét neki átadja, más részét maga számára élete végéig

megtartja. Ám ezeket fiának halála után is az Ilonától született utódok birtokolták, mígnem mindnyájan különféle okok folytán kimúltak ebből az életből. A vranai perjelség ezen egyházi javai közül való Bosjakovina vára is minden tartozékával, legszentebb Felsőged országában, Szlavóniában, Zágráb megyében.

Amely javakat pedig az utolsó Tahi, István a keresztényeknek a törökök felett aratott ama fényes sziszeki győzelme után Erdélybe távozván, nővérenek, Tahi Margitnak, egy bizonyos Orsich nevű nemesúr özvegyének és annak vőének, Jankovich György nemesnek adta át és az ő kezükre juttatta. Néhány év eltelte után pedig Erdélyben meghal Tahi István, és kevéssel később nővérét, Margitot vőével együtt Zrínyi György gróf az említett javakból kiforgatja, és azokat a maga számára elfoglalja, és ennek révén ezen tisztán egyházi javakat most is az ő fiai birtokolják és tartják megszállva.

2.

1618 körül (?)

Pázmány (?) feljegyzése az uralkodói jövedelmekről.

(Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Kézirattár. Collectio Hevenesiana tom. IX. fol. 158. – másolat)¹

Dominus Wenceslaus Kinsky praebuit mihi videndum Extractum quemdam ex tabulis Regni Bohemiae. In quo habetur: in Regno Bohemiae etiam fumos, vel Manschafft unum Millionem, et 82^m. Scriba Provinciae Austriae infra Onasum, Doctor Laudaco significat mihi, quod dum in Austria Contributiones fiunt pro 100^m, una Domus dat solummodo 13 denarios, Austria supra Onasum habet circiter 200^m fumos. Moravia 300^m fumos.

In Silesia fiunt contributiones a Millenis florenis, certa Summa, prout de impositionibus convenitur. Dominus Praeses a Burckhaus est eius sententiae, Superiorem et inferiorem Silesiam habere fumos 400^m. Vtramque Lusatiam 100^m fumos. Registrator et Perceptor Vtriusque Camerae Vngaricae dicunt, Regnum Hungariae habere plures quam 25^m portas, quaelibet porta facit 10 domos, ita ut una cum Croatia, et alijs Regnis constituat 300^m fumos.

In universum hac collecta, faciunt fumorum, seu aedium, duos milliones, septingentos et sexaginta unum mille; septingentos et quindecim. Regia Maestas Hispaniae, accipit in regno Neapolitano annuatim a singulis fumis, 15 Carlinos, constituentes 3 florenos denarios 45. Maestas Caesarea post speratam victoriam in istis regnis et provincijs, ad 8 aut 10 annos, huiusmodi contributionem ad exsolvendam militiam instituat, ut quilibet fumus Maestati Caesariae in singulos Menses 12 cruciferos det, quod singuli etiam infimus Rusticus dare potest.

Nam si Colonus, aut uxor ipsius, uno vel duobus diebus agerentur, quolibet mense lucrantur hunc censum. Constitueret autem haec contributio a superscriptis fumis singulis annis, 6 Milliones, et septuaginta quinque millia, septingentos 74 florenos 40 denarios Renenses. Penderentur a singulo fumo, quolibet anno florenos 2. denarios 24. In universa Bavaria nullus Mercenarius operarius est, qui Suae Serenitati, singulis annis 1 florenum pendere debeat: qui nam Muratores, aut alij opifices sunt, unum Tallicum Imperialem defensionis pecuniam dare tenentur.

¹ A datálatlan *pro memoria* feljegyzés a forrásban közvetlenül az előző levél után található. Feltehetően szintén Pázmányé, ugyanis a környező iratoknál is az ő egyes szám első személyű megjegyzései szerepelnek, és igen valószínű, hogy ezek az iratok a primásnak egy azóta elveszett vagy lappangó, levélfogalmazványokat és napi feljegyzéseket tartalmazó gyűjteményéből kerültek lemásolásra. A kézirattár G 310. jelzet alatt található jegyzéke mind az előbbi iratot, mind a feljegyzést egyaránt Pázmánynak tulajdonítja. (23. fol.) Ugyanakkor, miként a fentiekben, a talán szintén Hevenesitől adott cím, „Consilium Practici cuiusdam Politici, quomodo sumptus bellici suppeditandi pro Sua Matte”, amely a fenti szöveget bevezeti, némi kételyt ébreszthet.

A datálás problémáját sem sikerült megoldani, csak találgathatunk: esteleg Pázmánynak a birodalom pénzügyeiben való tájékozódása alkalmából, a harmincéves háború kezdetekor készült jegyzeteit olvashatjuk.

[Fordítása:]

Wenceslav Kinsky úr átnyújtott nekem szemrevételezésre egy kivonatot a Cseh Királyság számadásaiból. Ebben az áll, hogy a füstpénz másképpen Manschaft a Cseh Királyságban egy millió 82 ezer. Ausztria Ennsen innen elterülő tartományának írnoka, doktor Laudaco az mondja nekem, hogy míg Ausztriában az adók 100 ezer körül lesznek, s egy ház csak 13 dénárt ad, az Ennsen túli Ausztria füstpénze hozzávetőleg 200 ezer. Morvaország füstpénze 300 ezer.

Sziléziában ezer-ezer forintnyi lesz az adó, biztos összeg, miként az [adó]kivetésekből kiolvasható. Bruckhaus előjáró úr azon a véleményen van, hogy Alsó- és Felső Szilézia füstpénze 400 ezer. Mindkét Lusatia 100 ezret jövedelmez. Mindkét Magyar Kamara pénztárosa és regisztrátora azt mondják, hogy a Magyar Királyságban több mint 25 ezer porta van, bármelyik porta 10 házat tesz ki, úgy hogy Horvátországgal és más [társ]országokkal együtt 300 ezer forintnyi füstpénzt fizet. A füstpénzek vagy házadók összeszámlálva két millió hétszázhatvanegyszer hétszázötvenötöt tesznek ki összesen. A spanyol királyi Felség a nápolyi királyságban évente 15 karlinust kap az egyes füstpénzek fejében, ez 3 forint 45 dénárnak felel meg. A császári Felség, a remélt győzelem után ezekben az országokban és tartományokban, 8 vagy 10 évre olyasféle adót vethetne ki a katonaság fizetésére, hogy bármely a császári Felségnek járó füstpénz az egyes hónapokra 12 krajcárt adjon, amit egyenként a legalacsonyabb sorban lévő paraszt is meg adhat.

Ugyanis, ha a jobbágyot vagy feleségét egy vagy két napra igénybe veszik, bármely hónapban megszerzik ezt a cenzust. Az említett füstpénzből hozna pedig ez az adó az egyes években 6 millió hetvenötezer hétszáz 74 rajnai forintot 40 dénárt. A füstpénz fejében egyenként bármely évben 2 forint 40 dénárt fizetnének. Egész Bajorországban egy fizetett munkás sincsen, aki ő fenségének ne tartozna évente egy forintot adni, akik ugyanis kőművesek vagy más mesteremberek, azok évente egy birodalmi tallért kötelesek védelmi pénz fejében leróni.

3.

Pozsony, 1618. június 18.

Ascanio Gesualdo bécsi pápai nunciushoz

Megkapta a nuncius levelét, amelyből értesült, hogy Herovich csanádi püspök panaszt emelt ellene a fehérvári érkanonokság eladományozása kapcsán. Kifejti, hogy ezt elődei nyomán cselekedte, s a csanádi püspök egyszer már eredménytelenül mozgatta az ügyet az akkori nuncius előtt. A pozsonyi és a szepesi káptalanokban is az esztergomi érsek adományozza a prépostinál kisebb javadalmakat.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatura di Vienna vol. 169. fol. 139. r. v. – eredeti)¹

Illustrissime, et Reuerendissime Domine.

Accepi literas Illustrissimae, et Reverendissimae Dominationis Vestrae, quibus significat Reverendissimum Dominum Electum Episcopum Chanadiensem, et Praepositum Ecclesiae Albae Regalis² conquestum apud ipsam fuisse,

quasi vero ego, auctoritatem illius, in collationibus beneficiorum in Ecclesia Praepositurae illius fundatorum cuius scilicet auctoritatis hactenus in usu fuerit, abrogatam velim, supplicasse etiam, de aliquo opportuno juris remedio providendo, de committenda nimirum eius causae cognitione, et quod Illustrissima Dominatio Vestra, me inscio nihil eo in negotio voluerit determinare. Ago magnas gratias Illustrissimae Dominationi Vestrae, pro hac amoris in me sui significatione; Et ut ad rem breuiter respondeam, mihi certe ne in mentem quidem unquam uenit, alieni juris usurpatione, vel abrogatione auctoritatis cuiuspiam, jurisdictionem meam extendere.

Contuli, fateor, exemplo praedecessorum meorum, Custodiam Albensem, personae idoneae,³ et de Ecclesia benemeritae, sed huius collationis in usu fuere praedecessores mei, pia memoriae Olahus, Kutassi, et Cardinalis Forgach,⁴ testantibus Donationalibus ipsorum, ego si praedecessorum vestigys insisto, nemini sum iniurius. Mouerat quidem hanc ipsam quaestionem Dominus Chanadiensis, etiam aduersus praedecessorem meum bonae recordationis Dominum Cardinalem. Et quamuis etiam in praesentia Illustrissimi Domini de Marrha Nuncy tunc temporis Apostolici,⁵ negotium tractatum fuerit, non tamen cui Electus Chanadiensis, sed cui Dominus Cardinalis contulerat, in possessione, et usu Custodiae, ad obitum usque permansit.⁶

Sunt in Ecclesia Poseniensi, et Scepusiensi, Praepositi, et tamen beneficia utriusque Ecclesiae non Praepositi conferunt, sed Archiepiscopus Strigoniensis; quod hactenus in Albensi quoque Custodia fecerunt Archiepiscopi.

Et hoc est, quod in his occupationibus Illustrissimae Dominationi Vestrae literis respondere volui. Quam ut Deus felicem conseruet, ex animo desidero.

Datum Posony, ex Aula Archiepiscopali, die 18 Mensis Juny. Anno 1618.

[s. k.:]

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Servitor addictissimus

Archiepus Strigoniensis m. p.

¹ A levelet említi és rövid tartalmi kivonatát adja Vanyó Tihamér, A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786. Bp., 1986. p. 194.

Az fehérvári érkanonokság betöltése körüli bonyodalmakat vázolja: Juhász Kálmán, A csanádi püspökség története 1608–1699. = Csanádvármegyei Könyvtár 29. Makó, 1936. p. 13–14.

A címzett, Ascanio Gesualdo, bari érsek 1613. július 1-től, konstantinápolyi pátriárka 1618. június 2-től, 1617–1621 között képviselte az Apostoli Szentszéket a császári udvarban. (Patritius Gauchat, Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. Volumen Quartum. Monasterii, 1935. p. 110., 162.; Walter Wagner, Die Bestände des Archivio della Nunziatura Vienna bis 1792. Römische Historische Mitteilungen 2 [1957–1958] p. 83.)

² Herovich Mátyás (†1623. szeptember 1.) 1608. szeptember 6-tól csanádi püspök, kinevezése előtt Mátyás főherceg udvari papja volt. (Juhász, p. 7., 15.; ASV SS ANV P N° 4.) L. még Hanuy, I. p. 117., 133., 156.

³ Személye ismeretlen.

⁴ Oláh Miklós (†1568. június 14.) 1553. március 20-tól, Kutassy János (†1601 szeptemberében) 1597. január 22-től, Forgách Ferenc (†1615. október 16.) 1607. július 4-től esztergomi érsek. Pázmány egyéb hivatkozásai elődeire: Oláhra: Hanuy, I. p. 73., 251., 268., 311., 442., 451. Kutassyra: Uo., I. p. 151., 266. Forgáchra: Uo., I. passim, II. p. 132., 134., 374.

⁵ Placido de Marra, 1595. márc. 6-tól melfi érsek, 1612–1616 között volt apostoli nuncius. (*Gauchat*, p. 238.; *Wagner*, p. 83.)

⁶ Herovich jelöltje saját unokaöccse volt. (*Juhász*, p. 13.) Forgách kardinális Jankovich Andrást 1612-ben nevezte ki, érkanonokságát 1616-ig viselte. (MOL E 683 vol. 4. fol. 362.)

[Fordítása:]

Méltóságos és Főtisztelendő Uram.

Kézhez vettem Nagyságod levelét, amelyben tudatja, hogy a főtisztelendő választott csanádi püspök és fehértvári prépost úr panaszt tett Nagyságodnál, mintha bizony én meg akarnám szüntetni arra vonatkozó jogát, hogy a préposti egyházában alapított javadalmakat adományozhassa, amely jognak tudniillik eddig birtokában volt, emellett ügyének kivizsgálását s méltányos jogorvoslatot is kért, valamint hogy Nagyságod tudtom nélkül semmit sem kíván ezzel kapcsolatban határozni. Hálás köszönetet mondok Nagyságod irántam való szeretetének eme megnyilvánulásáért, és hogy a dologra röviden válaszoljak, nekem bizony sohasem jutott eszembe, hogy más jogának bitorlásával vagy érvénytelenítésével gyarapítsam hatalmamot.

Bevallom, elődeim példája nyomán eladományoztam alkalmas és érdemes egyházi személynek a fehértvári érkanonokságot, ám ennek az adományozásnak használatában voltak elődeim, az áldott emlékü Oláh, Kutassy és Forgách bíboros, amint azt adományleveleik tanúsítják, s ha én elődeim nyomába lépek, senkivel szememben sem vagyok méltánytalan. Bolygatta már ezt a kérdést a csanádi [püspök] úr elődöm, a boldog emlékü bíboros úr ellenében is. S jöllehet méltóságos de Mara akkori apostoli nuncius előtt is tárgyalták az ügyet, mégsem az maradt meg az érkanonokság birtokában és használatában haláláig aki a választott csanádi [püspöktől], hanem aki a bíboros úrtól nyerte azt el.

Találhatók prépostok a pozsonyi és a szepesi egyházban is, mégis mindkét egyház javadalmait nem a prépostok, hanem az esztergomi érsek adományozza, mely dolgot eleddig a fehértvári érkanonoksággal is megtettek az érsekek.

Ez az, amit eme foglalatosságokban Nagyságodnak levélben megválaszolni akartam. Kit hogy Isten szerencsésen megtartsa, szívből kívánom.

Kelt Pozsonyban, az érseki udvarból, június hó 18. napján, az 1618. esztendőben.

Nagyságodnak legodaadóbb szolgálja

Esztergomi Érsek s. k.

4.

Vágsellye, 1618. augusztus 3.

Vágsellyei zsellérek kötelezettségéről

A zsellérek csak akkor tartozzanak adót fizetni a város védelmére, ha azt a polgárok-ra is kiróják.

(Prímási Levéltár. Archivum Saeculare Acta Protocollata Protocollum U. fol. 292. – s. k. feljegyzés)

Dicunt quidem Coloni hoc olim fuisse,¹ sed certum est, quod ab annis pluribus id factum non est. Et nos anno 1618. die 3. Augusti declarauimus ciuibz, id in posterum non debere fieri. Nam Inquilini non sunt Coloni oppidanorum, sed Domini. Deinde quae ratio suadet, ut Inquilini pro subsidio publico hoc onus ferant, quod non ferunt possessionati? Itaque si quid pro omnibus publicis ab oppido imponetur, illud omnes ferant, iuxta ratam suam portionem, tam Inquilini scilicet, quam Ciues.

¹ Tudniillik, hogy a szántóföldet és rétet bíró zsellérek Vágsellye védelmének költségeire évi egy forintot fizetnek régi szokás szerint. Pázmány megjegyzését a város urbáriumának ezt említő részéhez fűzte. A vágsellyeiekre l. még *Hanuy*, I. p. 300., 301.

[Fordítása:]

Azt mondják némely zsellérek, hogy ez így volt egykor, ám bizonyos, hogy több év óta nem fizették. És mi 1618. augusztus 3-án tudomására hoztuk a polgároknak, hogy erre a későbbiekben sem lesznek kötelezhetőek. A zsellérek ugyanis nem a városbéliek jobbágjai, hanem az úréi. Továbbá milyen megfontolás javasolja, hogy a zsellérek a közvédelemért olyan terhet viseljenek, amilyentől a birtokosok mentesek? Tehát ha a város a közügyek céljára valamit kiró, azt viseljék mindnyájan, saját részüknek megfelelően, tudniillik úgy a zsellérek, mint a polgárok.

5.

Pozsony, 1619. február 27.

II. Ferdinánd királyhoz

Kéri a Ruber Pál esztergomi kanonok halálával megürült [ipoly]sági prépostság Ferenczffy Lőrinc udvari titkárnak való adományozását.

(Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár Litterae Archiepiscoporum (A 30) Pázmány Péter levelei sine N^o fol. 5. – s. k. levél)¹

†

Sacratissima Caesarea Regiaque Maestas Domine Domine clementissi^{ma}
Fidelitatis ac fidelium seruitiorum, deuotarumque orationum in gratiam
Vestrae Maestatis humillima oblatione praemissa.

Nota sunt Maestati Vestrae Sacratissimae non solum diuturna ac fidelia
seruitia Generosi Domini Laurenty Ferenczffy,² moderni secretarj Vngari
Maestatis Vestrae, uerum etiam mores integri, ac Sacerdote digna conuersatio.
Cum igitur is ad statum Clericalem animum adiecerit, ac nunc per decessum
Reverendi Domini Pauli Ruber³ Canonici Strigoniensis, exigua Praepositura Sag-
hiensis vacet, Maestat^{em} Vestram demisse rogo, dignetur eidem hanc Praeposi-
turam gratiose conferre. Deus Maestat^{em} Vestram diu saluam ac florentem
tueatur.

Posony 27 February 1619

Sacratissimae Maestatis Vestrae

Humillimus Seruus ac Capellanus

Archi Episcopus Strigonien

[Kívül, más kézzel:]

Ad Consilium Hungaricum

¹ A levél a hátoldalán lévő pecsét tanúsága szerint 1898/42. sz. alatt került a Nemzeti Múzeum Levéltárába. Miután ennek egy részét a II. világháború után az országos levéltárba vitték át, a „törzsanyag robbantása” során helyezte el Iványi Emma a fenti sorozatban.

Ferenczffy sági prépostságából az érsek ajánlására sem lett semmi. Miután az uralkodó a Magyar Tanács elé utalta az ügyet, a javadalmat Majthényi László szerémi püspök nyerte el még az év folyamán és viselte haláláig. Egyébként a későbbiekben sehol sem lehet találkozni a titkár egyházi állapotra utaló megszólításával, így valószínű, kezdődő hivatásának nem lett folytatása. (*Kollányi Ferenc*, *Esztergomi kanonokok*. Esztergom 1900. p. 224.; MOL E 229 vol. 1. fol. 293–294.)

A címzett, II. Ferdinánd (†1637 febr. 15.) 1618 máj. 18-tól Magyarország királya.

² Ferenczffy Lőrinc (†1640) 1608. szeptember 25-től haláláig királyi titkár volt. Életére és működésére l. *Holl Béla*, Ferenczffy Lőrinc egy magyar könyvkiadó a XVII. században. Bp., 1980. Pázmánnyal való kapcsolatára a bíboros levelezésében több adatot találunk. (*Hamuy*, I. p. 35., 207., 451., 506., 574., 744. II. p. 21., 73., 107., 155., 189., 191., 466., 490., 558., 608., 610., 687., 689., 751.)

³ Ruber (Veres) Pál (†1619. február 22.) 1589. december 25-től esztergomi kanonok, 1608. szeptember 30-tól sági prépost. (*Kollányi*, p. 193–194.)

[Fordítása:]

Legszentebb Császári és Királyi Felség, Legkegyelmesebb Uram.

Hűségem és hűséges szolgálataim s áhítatos imáim Felséged kegyelmébe való legalázatosabb felajánlása után.

Nemzetes Ferenczffy Lőrinc úrnak, Felséged mostani magyar titkárának nemcsak mindennapi és hűséges szolgálatai ismereteseek Legszentebb Felséged számára, hanem sértetlen erényei és paphoz méltó viselkedése is. Mivel tehát ő a papi állapotra fordította lelkét, és most tisztelendő Ruber Pál esztergomi kanonok halála miatt a kicsiny sági prépostság üresedésben van, alázatosan kérem Felségedet, méltóztassék ezt a prépostságot neki adományozni. Isten felségedet sokáig tartsa meg egészségben és szerencsében.

Pozsonyban, 1619. február 27.

Legszentebb Felséged

Legalázatosabb szolgája és káplánja

Esztergomi Érsek

6.

Bécs, 1621. február 23.

II. Ferdinánd királyhoz

Kéri az uralkodót, a száműzetésében előállot anyagi nehézségeire való tekintettel engedélyezze, hogy negyven márkányi ezüsből Brünmben pénzt verethessen.

(Moravský Zemský Archiv v Brně. Archiv Rod. Dietrichstein. (G140) c. 440. fol. 110.

– másolat)

†

Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestas Domine Domine Clementissime

Tertius iam annus uertitur, Clementissime Domine, ex quo Patria exclusus,¹ nullos omnino prouentus percepi, sed in summis rerum difficultatibus, aegre memet, ac familiam Sacerdotesque indigentes sustentauim. Jam uero non tantum mobilia, quae mecum asportaram, consumpsi, uerumetiam aes alienum graue contraxi usque adeo, ut ab uno solum creditore diuersis uicibus, supra quinque millium florenorum debitum contraxerim. Cum igitur aliud iam nihil supersit quod exponam, supellectilem argenteam sacram et profanam debeo necessario exponere. Quocirca Maiestatem Vestram Sacratissimam humillime rogo, dignetur ex innata sua Clementia gratiosissime mihi concedere ut quadringentas argenti marcas, in Brunensi monetae cusoria officina, una cum lucro Camera conflare, ac cudi curari possim, eaque de re commissionem ad III^{ustrissimum} Dominum Cardinalem² expediri demandet. Quicquid a solutione debitorum, ex hac quoque pecunia supererit, libenter in obsequio et famulatu Maie-

statis Vestrae, expendam. Seruet Deus Maiestatem Vestram diutissime felicissime regnantem, et triumphantem. Benignum responsum expecto.

Sacratiss^{imae} Maiestatis Vestrae

Capellanus humillimus

Petrus Pazmany

Archieppus Strigoniensis

[Kivül:]

† Ad Sacratiss^{imam} Caesaream Regiamque Maiestatem Dominum Dominum Clementissimum. Supplex libellus Petri Pazmany Archiepiscopi Strigoniensis [Más kézzel:] 23. Februarii 1621

¹ 1619. szept. 14-én már Bécsben találjuk. (*Fruknói Vilmos*, Pázmány Péter és kora. I–III. Pest, 1868–1872. I. p. 509.)

² Franz Dietrichstein (†1636) olmützi püspök, bíboros, morvaországi helytartó és titkos tanácsos.

[Fordítása:]

Legszentebb Császári és Királyi Felség, Legkegyelmesebb Uram.

Már a harmadik esztendő fordul, Legkegyelmesebb Uram, amióta a hazából elüzetve semmiféle jövedelmet sem kaptam, hanem a legnagyobb nehézségek közepette, épphogy fenntartottam magamat, udvaromat és szükölködő papjaimat. Már nemcsak ingóságaimat éltem fel, amelyeket magammal hoztam, hanem súlyos adósságot is felhalmoztam, olyannyira, hogy csupán egy hitelezőtől különféle alkalmakból több mint ötezer forint hitelt vettem fel. Mivel tehát már semmi más sem maradt, amiből költhessek, kénytelen vagyok szükségből egyházi és világi ezüstneműmet pénzzé tennem. Igen alázatosan kérem ezért Legszentebb Felségedet, méltóztassék született kegyelmességéből számomra legkegyelmesebben megengedni, hogy négyszáz márkányi ezüstöt a brünni pénzverdében, a kamara hasznával együtt beolvasztathassak és belőle pénzt verethessek, és adjon utasítást, hogy ebben az ügyben küldjenek megbízást a méltóságos bíboros úrhoz. Bármí, ami az adósságok megfizetése után ebből a pénzből megmarad, azt Felséged iránti engedelmességgel és Felséged szolgálatában fogom elkölteni. Tartsa meg Isten Felségedet minél tovább boldog uralkodásban és diadalban. Várom kegyelmes válaszát.

Legszentebb Felséged

alázatos káplánja

Pázmány Péter

esztergomi érsek

7.

Sopron, 1622. június 11.

Ismeretlenhez

Javaslatait már felvetette [a királyi tanácsban], de Újvár és más helyek visszaszerzéséig fegyverben kell maradni. Biztatja tevékenységének folytatására, s kéri, írja össze a szenátorságra alkalmas németek és magyarok neveit.

(Magyar Országos Levéltár. Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivuma Missiles (E 204) 34. cs. Pázmány Péter levelei. – s. k. levél)¹

†

Domine Honoran[d]e. Haec Cuncta ego iam proposui maiori ex parte, sed uisum fuit in consilio, expedire ut parum supersedeatur donec Viuar, et alia quaedam loca recuperentur.² Gratissima mihi [es]t insinuatío talium rerum, pergat etc. et in posterum quoque similia suggerere, qu[a]m primum melius

habuerit, coram de his agemus. Interim colligat nomina aliorum et praesertim Germanorum, qui digni essent ordine senatorio, nec tamen Vngaros negligat. Et pro plur[imis] poterit idoneos [i]nserat in Catalogum [Senatus] et Sua Maiestas³ hoc a me quaesiuit, an sint tot Catholici etc. Valeat

Ex hospitio, 11. Junij 1622.

Archi Eps Strig.

¹ Pázmány ezt a levelét dátumából kikövetkeztethetően a soproni országgyűlésről írta. A részére küldött levelek közt azonban nem találtam meg, kinek az írására válaszolhat, így a közelebbi értelmezés megoldhatatlannak tűnik.

² Alsó-Magyarország Bethlen által történt kiürítése a nikolsburgi béke (1622. január 6–7.) értelmében tavaszra megtörtént, a királyi biztosok Kassán, március 13-án kezdték meg ezirányú tárgyalásaikat. Az érsekújvári „vitezleo nep” például már április 16-án az érsektől kért engedélyt lovai legeltetésére. (PL AS AR Classis X. N° 196. 4. cs. 166–167. fol.) A primás talán az akkori országgyűlésen aktuális problémára, a Bethlen által eladományozott birtokok visszaszolgáltatására célozhat. Vö.: *Fraukói*, II. p. 24–29.; 1622. évi VII. tc.

³ II. Ferdinánd.

[Fordítása:]

Tiszteletreméltó Uram. Mindezeket én már nagyobbreszt javasoltam, ám a tanácsban jónak látták azon utasítást adni, hogy kevésbé még maradjanak fegyverben, amíg Újvár és némely más helyek is vissza nem kerülnek. Igen kedves nekem az ilyen dolgokról való tudósítás, folytassa, stb. és arról személyesen fogunk intézkedni, hogy hasonló dolgokat a jövőben is mielőbb, jobban tudjon véghezvinni. Eközben gyűjtse össze másoknak, s különösen azoknak a németeknek a neveit, aki méltóak lennének a szenátusi tagságra, ám a magyarokat se hagyja ki. És ha sokak helyett tudni fog alkalmasakat, illessze a szenátus névsorába, ő felsége is kérdezte tőlem, vajon van-e annyi katolikus stb. Isten éltesse.

Vendégségből, 1622. június 11-én.

Esztergomi Érsek

8.

Pozsony, 1623. szeptember 25. és október 3. között

A császári hadi- (vagy a titkos) tanácsnak

Számos érv alapján sürgeti a Bethlen elleni határozott fellépést, s részletesen kifejti erre vonatkozó elképzeléseit.

(Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár Transylvanica (A 98) Acta Bethleniana fol. 93–96. – eredeti)¹

†

Breuis Opinio circa praesentes motus Ungariae per Bethlenium² excitatos.

Pro fundamento totius meae Opinionis, Haec quae sequuntur, tanquam certa praesupponi debent.

Primo. Principem Betlenium, pacta conuenta, ac fide Christiana mediante confirmata violasse notorium est: Nam <ex> literis ad Liberas Ciuitates, ex Arce Szenderő die 25. Septembris datis³ constat ipsum omnibus promissionibus, ac obligationibus Caesariae Maiestatis⁴ factis, sese liberum pronunciare, et per summam calumniam, ac iniustitiam Caesari imputare culpam violati foederis. Praeterea: Armato Exercitu Ditiones Imperatoris longe lateque de facto

inuasit, Arces partim vi, partim deditione coepit, [!] et nunc Filekium, validum Ungariae propugnaculum, et Auri argentique fodinarum antemurale de facto graui obsidione ipsemet in persona premit. Ad haec adscitis Turcarum auxilijs, per ipsos, Arci Nouigradiensi adjunctum Oppidum bene populosum defacto exuri fecit, magna innocentum^a Christianorum turba in diram seruitutem abducta. Tractum etiam Dregely Palank Passae Bosznensi⁵ in praedam dedit, qui immani barbarie longe lateque populatus omnia, senes ac inutiles contrucidauit coeteros omnes utriusque sexus, una cum rebus omnibus in perpetuam captiuitatem abduxit. Denique, ut appareat Betlenium nullo modo pacem seruare uelle, in eo Tractatu, qui nunc Nouizoly peragitur: Primo loco illud a Maiestate Caesarea postulat, ut Palatinum Regni Hungariae⁶ Sua Maiestas statim capite plecti jubeat, licet nullam idoneam huius postulati causam dare possit.

Secundo. Omnino pro certo ponendum est: frustra laborari si per Tractatus aliquos stabilis cum Betlenio pax et tranquilla securitas procuretur: Nam cum Betlenio jam sexta vice tractarunt, et consulerunt Suae Maiestates,⁷ bis Tyrnauiae, semel Praegae, semel in oppido Karoly, ac nunc denique Nouizoly.⁸ Et per hos Tractatus, tam multa Jurisjurandi Diplomata a Betlenio accepta sunt, ut ys expansis, mensas aliquot tegere facile sit; nihil tamen horum obseruatum est a Betlenio, nisi ad tempus exiguum, intra quod se se ad futuram Rebellionem praeparabat. Sperari itaque non potest, quod Pardus iste varietatem suam mutare uelit.

Unde, tametsi aliquid cum illo transigi posset, illud tamen non fieret absque grauissimis dispendijs, et detrimento authoritatis Suae Maiestatis, Deinde hoc totum durable non esset, et nisi Sua Maiestas perpetuo Milite armato ictus istius expectaret, inopinata aliqua ac celeri inuasionem Betleny grauissimum toti Christianitati damnum inferri posset. Et etiam pacato tempore subditi Suae Maiestatis partim spe, partim donatiuis illecti titubarent. Quocirca, pro certissimo habendum est, nunquam uiuente Betlenio Pacem in Ungaria stabilem futuram. Quin, et si ipse moreretur, quilibet Successor, ipsius Exemplo practicas in Ungaria continuabit, nisi semel serio castigetur haec toties iterata perfidia.

Tertio. Bellum hoc a Betlenio excitatum, nullo modo existimandum est leue, ac minime periculosum: Nam in primis. Clare, ac manifeste Turcas adjuutores habet. Deinde ipsos Hungaros miro artificio sibi deuincit; partim libertate depraedationum, partim confictis odiosis criminationibus in Caesaream Maiestatem, partim, obtentu cuiusdam antiquae libertatis, et Regiae dignitatis in gentem Hungaricam reportatae, partim alijs mille et quotidie nouis artibus.

Ad haec: Ratio belli gerendi, quam Betlen cum Germanica natione hucusque secutus est, ac deinceps quoque secuturum se palam profitetur, Bellum hoc valde perplexum reddit. Neque enim ipse confliget unquam aperto Marte, cum robusto ac statario Germano Milite, sed solita celeritate castra fatigabit, pabulationes prohibebit, Annonae subuectionem retardabit, fame denique Exercitum eneruabit. Ad haec: Verendum est, Ne Jagendorfium, et Comitum Thuriannum⁹ pauco, sed expedito Milite comitatos, in Morauiam ac alias Prouincias expediat, et vel ob ademptionem bonorum, vel ob egestatem desperatos undi-

que colligant, ac vires Imperatoris necessario distrahant. Denique si per hanc hyemem spacium Betlenio concedatur, res suas per varios Tractatus confirmandi, verendum est ne, primo vere, numerosa Tartarorum multitudine bellum reddat, et diuturnum, et formidolosum, et innumeris innocentibus Christianis luctuosum.

His veluti fundamentis praesuppositis, tenuis mea opinio haec est.

In primis: Sine levis Armaturae militia, Bellum hoc perfici non posse, mihi dubium non est: Nam siue celeritatem Exercitus hostilis considero, siue grauis Armaturae Germanicae tarditatem specto, siue pabulandi ac conuectionis Annonae rationem habeo, clare animadverto: in locis praesertim patentibus ac campestribus nihil sine leui armatura effici posse. Deinde, video Ungaris contra Ungaros parum tuto fidi posse. Idcirco: Et Croatis, et maxime Polonis Equitibus opus esse iudico: Existimarem igitur, et Suae Maiestati adlaborandum, et Suam Sanctitatem¹⁰ instantissime requirendum esse, ut decem, vel duodecim millia Polonorum conducerentur. Hi, nequidem in Ditiones Suae Maiestatis introduci deberent, se a tergo vel Transylvaniam, vel Ungariam superiorem inuadere, ac Betlenium retrahere, quem magno passu Militari subsequeretur Exercitus Suae Maiestatis, et omnino bellum transferendum esset in ditiones Betleny. Certe: Romani in eo bello, quo nullum magis formidabile gesserunt, eo ipso tempore, quo Annibal Romam obsidebat, per auersam portam validum Exercitum Carthaginem misere, belloque in Africam translato, plenam statim victoriam reportauere, quam in Italia nunquam reportarant. Itaque resoluendum est: non defensiuum tantum, sed offensiuum etiam bellum cum Betlenio gerendum esse, nec penes Danubium haerendo bellum trahere, sed Exemplo Georgy Basta¹¹ ac aliorum Ducum, qui tempore Ferdinandi primi¹² bello praeerant, in ipsam Transylvaniam penetrandi, et ita omnia ordinandi, ut antequam anno sequenti, totis viribus Turca accurrat, res Hungariae componantur, ne postea cum multis simul hostibus sit decertandum, et immenso sumptu bellum trahatur. Nec diffidendum de Dei bonitate, quae et justae causae adesse solet, et perfidiam vindicare, adeoque (nisi Diuina iudicia arcanum aliquid statuerint) Morali ac prudenti iudicio dictante, omnino sperandum sit, validum hunc Suae Maiestatis Exercitum, accedente Polonorum diuersione, victoriam reportaturum, nisi cunctatione, et inutili mora, generosi Militum impetus frangantur.

Praeterea. Ungarorum quoque hac Expeditione ratio habenda est: nam tametsi multorum fides lubrica sit, praesertim A catholicorum, multi tamen memores fidelitatis, praestabunt officium, quamprimum Exercitus Suae Maiestatis aderit. Nam, cum intelligant se solos contra Betlenium frustra niti, si viderint Exercitum, cui imitantur, sponte accurrent, qui vero titubarent, y metu quoque cogendi essent. Nam profecto, nisi aliqua securitas adhibeatur, nihil boni fiet.

Quamobrem. Censerem ego necessarium, ut Sua Maiestas edicto patenti reuocaret omne suos subditos, quicumque penes Betlenium sunt, sub poena confiscationis Bonorum ac vitae, qui intra quindecim dies a data Edicti non redirent.

Deinde: Censerem Necessarium, ut jussu Suae Maiestatis Dominus Palatinus juberet, ys potissimum, quorum fides suscepta est: Quales sunt Caspar

Illyeshazŷ, Franciscus Reuaŷ, Viszkelety, Pograny¹³ etc. ut statim in persona ad Castra Maiestatis Suae venirent, alias ipsos pro hostibus habendos. Quod si vel, qui penes Betlenium sunt, non redirent, vel qui vocarentur, non venirent, Supremus Marschalcus Campi¹⁴ ad requisitionem Fisci Suae Maiestatis, Bona illorum occupari, ac ex ŷs campestrum Commeatum conuehi faceret.

Nullo modo Sua Maiestas persuadere sibi patiatur, ut ulli Plenipotentiam det ad conferenda bona Rebellium, sed hanc auctoritatem sibi reseruet. Multae inordinationes hoc modo declinabuntur. Itaque iudicarem ego consultius ut Dominus Praefectus Camerae Hungaricae,¹⁵ penes Dominum marschalcum adesset et huiusmodi rebus inuigilaret.

Insurrectio Comitatum, qui nondum a Betlenio occupati sunt, urgenda est. Sed in eo non magnum fundamentum collocandum; Dilabentur enim intra mensem, ac proinde consultius existimarem, si cuilibet Comitatus certus numerus Militum per illos exsoluendorum imponeretur: Plus enim utilitatis adferrent Milites, etsi numero pauciores, stipendiary tamen et constantiores.

In Annona procuranda praecipuus labor erit, quae tamen procurari poterit: Primo. Ex bonis Rebellium. Secundo. Palatinus singulis Comitatibus imponet, quantum qualibet hebdomada panis, ac aliarum rerum subministret gratis, quantum item pro pecunia. Tertio. Magistro Annonariae Germano practicus aliquis Ungarus adiungendus erit, qui coemptionem et vecturam Annonae iuuabit.

Quarto. Si in Castris precium tolerabile rerum soluetur conuectarum, et itinera tuta conseruentur, magnam Commeatus copiam conuehent in castra.

Vltimo. Cauendum erit, ne incendys ac direptionibus Exercitus grassetur, sicque iram Dei, et odium Prouincialium colligat; potissimum vero fidelium Suae Majestatis ratio habenda erit, ne illorum bona vastentur.

[Kívül, más kézzel:]

†
Opinio Reverendissimi Domini Archiepiscopi

[Más kézzel:]

Super Bello Principis Bettlenŷ

^a Vélhetően főnévi használatban szerepel.

¹ Az irat keletkezése a benne szereplő szeptemberi dátum és besztercebányai tárgyalások lezárultának időpontja közé tehető. Hogy Bethlen 1623. évi hadjáratáról van szó, azt alátámasztja Fülek és Nógrád ostromának, valamint a boszniai pasának az említése is. Vö.: *Fraknoi*, II. p. 72–77. A hadműveletek erdélyi területre való áttételének gondolata röviden szerepel a primás ezidőtájt az uralkodóhoz írt levelében is. (1623 ősze. *Hanuy*, I. p. 352. Eredetije: MOL A 98 Fasc. 8. N° 83. fol. 343/a–344.) Az sem véletlen, hogy a hadsereg utánpótlása a fentiekben ilyen nagy teret nyer, hiszen az érsek borból és gabonából ekkoriban jelentős készleteket halmozott fel eladásra. (Levele II. Ferdinándhoz. Pozsony, 1623. szeptember 27. *Hanuy*, I. p. 357–358.) Az aláírás nélküli felterjesztés írnoka azonos például az 1623. november 25-én kelt levélével, valamint az Esterházy Miklóssal 1624. november 25-én írt felterjesztésével. (*Hanuy*, I. p. 364–365.; *Galla Ferenc*, Újabb kiadatlan Pázmány-levelek. Regnum 1942–43. p. 310–311.)

² Bethlen Gábor (†1629. november 15.) 1610-től Csík- Gyergyó- és Kászonszékek főkapitánya, 1613. október 23-tól erdélyi fejedelem.

³ Bethlen 1623 szeptember végén valóban Szendrőn tartózkodott. Vö.: Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. Bp., 1879. p. 391–393.

⁴ A fejedelem mellé rendelt török segélyhadak szerdárja Deli Ibrahim boszniai pasa volt. Vö.: Török-Magyar Államokmánytár I. Szerk.: Szilágyi Áron, Szilágyi Sándor. Pest, 1868. p. 400–401.

⁵ Thurzó Szaniszló (1576. július 24. – 1625. május 1.) 1614-től szepesi főispán, 1618. július 15. – 1622. május 16-ig főpohárnokmester, majd haláláig nádor. L. még *Hanuy*, I. passim, II. p. 4., 542.

⁶ II. Ferdinánd

⁷ II. Mátyás és II. Ferdinánd

⁸ Nagyszombat, 1615. április-május, 1617. július-augusztus; Prága 1617. február-március; Nagykaroly 1619. március; Besztercebánya 1623. szeptember-október. (Erdélyi Országgyűlési Emlékek. (a továbbiakban: EOE) Monumenta Comititalia... (1540–1699) I–XXI. köt. Bp., 1875–1898. Szerk.: Szilágyi Sándor VII. köt. passim.) Pázmány felsorolása feltűnően hiányos. Következé év március 7-én kelt felterjesztésében helyesebben már kilencszeri tárgyalást említ. (*Hanuy*, I. p. 372.)

¹⁰ VIII. Orbán – Maffeo Barberini – (†1644. július 29.) pápa 1623. augusztus 6-tól.

¹¹ Giorgio Basta császári hadvezér (†1607) albán származású olasz zsoldosvezér, 1597-től császári szolgálatban Magyarországon és Erdélyben harcolt. Korának jelentős hadügyi teoretikusa.

¹² I. (Habsburg) Ferdinánd (†1564. július 25.) 1526. december 16-tól Magyarország királya.

¹³ Illyésházy Gáspár (†1648) Bethlen fő támasza a Felvidéken, 1609-től Liptó és Trencsén vármegyék örökös, 1626-tól haláláig Árva főispánja. L. még *Hanuy* I. p. 589., 610. II. 96., 97., 107., 110., 186., 685., 687.; Révay Ferenc (†1656) 1622-től haláláig Turóc vármegye főispánja. L. még *Hanuy*, II. p. 96., 98., 145.; Vízkeletyre *Hanuy*, I. p. 542.; Pográny Istvánra *Hanuy*, I. p. 378., 395.

¹⁴ Hieronymus Caraffa, Montenegro márkija, császári hadvezér. „Don Hieronymus Caraffa, Marchio de Monte Nigro, Eques habitus S. Jacobi, Sacrae Caes. Mattis Generalis, Locumtenens et Camerarius Ser^{mae} Infant. Dnae Isabellae Supremus Aulae Praefectus, Consiliarius Bellicus Flandriae, Collateralium in Neapoli et Capitaneus Generalis Equitatus in Sicilia etc.” (MOL A 98 Fasc. 8. Ad N^{um} 70. fol. 838.) L. még *Hanuy* p. 360., 363., 376.

¹⁵ Horváth Gáspár (vegliai, †1624. július) királyi tanácsos, 1618-tól a pozsonyi kamara prefektusa.

[Fordítása:]

Rövid vélemény a Bethlen által előidézett magyarországi felkelésről.

Véleményem egészének alapjául az itt következő bizonyosságokat kell előrebocsátani:

Először. Nyilvánvaló, hogy Bethlen fejedelem a megkötött és keresztényi esküvessel megerősített egyezményeket megsértette: amint ugyanis a szabad királyi városokhoz Szendrő várából, szeptember 25-én írt leveléből ismeretes, szabadnak nyilvánítni magát minden császári felségnek tett ígérettől és kötelezettségtől, sőt nagy gyalázattal és méltánytalansággal a császárra hárítja a szövetség megtörésének vétkét. Mindemellett a császár uralma alatt álló területeket szélteben-hosszában fegyveres sereggel feldúlta, várait hol ostrom, hol megadás révén hatalmába kerítette, s most Füleket, Magyarország eme fontos erősségét, az arany-, ezüstbányák előbástyáját személyesen szorongatja. Ezekhez járul még, hogy a törökök segítségét magáénak tudva, a nógrádi várhoz tartozó népes mezővárost velük felégettette, az ártatlan keresztények nagy tömegét késérül szolgasorsra juttatta. Drégelypalánk vidékét is a boszniai pasának adta zsákmányul, aki szélteben-hosszában mérhetetlen barbársággal mindent elpusztított, az öregeket és magatehetetleneket legyilkolta, az összes többi férfit és nőt minden ingóságukkal együtt örök szolgaságba hurcolta. Végül úgy tűnik, Bethlen a most folyó besztercebányai tárgyalásokon semmiképpen sem akarja a békét megmenteni: ámbár követelésének elfogadható indokával nem tud szolgálni, első helyen mégis azt kívánja a császári felségtől, hogy a Magyar Királyság nádorát tüstént fűvesztés-re ítéltesse.

Másodszor. Teljesen biztosra lehet venni, hogy hiábavaló a Bethlennel való szilárd béke és háborítatlan nyugalom érdekében tárgyalásokon fáradozni. Már hatodik alkalommal tárgyaltak ugyanis és tanácskoztak ő felségei Bethlennel, kétszer Nagyszombatban, egyszer Prágában, egyszer Nagykaroly városában, és végül most Besztercebányán. És ezeken a tárgyalásokon annyi eskü-okmányt fogadott el Bethlen, hogy ha azokat kitergetnénk, könnyen betéríthetnénk velük

jó néhány asztalt, mégis semmit sem tartott meg belőlük a fejedelem, hacsak nem egy kis időre, míg a következő rebellióra elő nem készült. Így tehát aligha remélhető, hogy e párdúc változtatni akarna sokszínűségén. Ezért bárha lehetne is vele végezni valamit, az mégsem lenne ő felsége tekintélyének kára és sérelme nélkül, továbbá az egész nem lenne tartós, és hacsak ő felsége állandó fegyveres katonasággal nem vigyázná támadását, váratlan és gyors inváziójával az egész kereszténységnek komoly károkat okozhatna. Még békeidőben is meginnognak ő felsége alattvalói, ha reménnyel és adományokkal hitegetnék őket. Ennél fogva biztos állítható, hogy Bethlen életében sosem lesz tartós béke Magyarországon. Sőt, ha ő meg is halna, példája nyomán bármelyik utóda folytatni fogja a zavarkeltést Magyarországon, hacsak egyszer eme annyiszor ismétlődő családrágás el nem nyeri méltó büntetését. Harmadszor. Semmiképpen sem szabad azt gondolni, hogy ez a Bethlen által indított háború jelentéktelen és cseppet sem veszélyes. Először ugyanis. Világosan és nyíltan török segítséggel rendelkezik. Továbbá a magyarokat csodálatraméltó ügyességgel nyeri meg magának: hol a rablás szabadságával, hol a császári felség ellen koholt vádakkal, hol holmi ősi szabadság elnyerésével és a királyi méltóságnak a magyar nemzetre való visszaszállásával, hol ezernyi, nap mint nap más, új eszközökkel. Ezekhez járul még, hogy az a harcmodor, amelyet Bethlen a német nemzettel szemben eddig követett, és mint nyíltan vallja, az elkövetkezőkben is követni fog, ezt a háborút szerfölött áttekinthetetlenné teszi. Sohasem fog ugyanis az erős és kitartó német katonasággal nyílt küzdelemben megütközni, ám annak táborát a szokásos sérénységgel fogja zaklatni, a takarmányozást lehetetlenné teszi majd, a gabona szállítását meg fogja nehezíteni, s végül a hadsereget kiehéztetéssel legyengíti. Ráadásul attól is félni kell, nehogy Jagendorft és Thurn gróftól kevés, de ütőképes katonaság kíséretében Morvaországra és más tartományokra küldje, s egybegyűjtsék mindenhonnan az akár javaik elvesztése, akár a nélkülözés miatt reményüket vesztetteket, és így szükségképp elvonják a császári erőket. Végezetül, ha Bethlen különféle tárgyalások révén haladékokat nyer sorai rendezésére ezen a télen, tartani kell attól, hogy a tavasz beköszöntével számottevő tatár segítséggel újrakezdi a szörnyűséges, és számos ártatlan keresztényre pusztulást hozó folytonos háborúskodást.

Ezeket mintegy alapvetésül előre bocsátva, vékony tetszésem a következő:

Először. Nem kétséges számomra, hogy ez a háború könnyűfegyverzetű katonaság nélkül nem folytatható. Ugyanis akár az ellenséges hadsereg gyorsaságát veszem figyelembe, akár a nehézfegyverzetű németek lassúságát szemlélem, vagy a lovak legeltetésének és a gabonaszállításnak szempontját mérlegelem, világosan kitetszik számomra, hogy könnyűfegyverzetűek nélkül semmit sem lehet elérni, különösen nyílt tereken és mezőkön nem. Továbbá látom, hogy magyarok ellenében magyarokban aligha lehet teljesen megbízni. Ezért úgy ítélem, horvát, s nagyjából lengyel lovasokra van szükség. Gondolnám tehát, hogy ő felségének fáradoznia kellene abban, és ő szentségét is állhatatosan kérni kellene, hogy tíz- vagy tizenkétezer lengyelt toborozzanak. Ezeket nem az ő felségét uraló területekre kellene irányítani, hanem hátulról Erdélybe vagy Felső-Magyarországra kellene vonulniuk és így Bethlen, akit ő felsége hadserege nagy távolságból nyomon követne, visszavonulásra kényszerülne, és a háború teljességgel áttehető lenne a fejedelem országára. Bizonyos, hogy a rómaiak abban a háborúban, amelynél rettenetesebbet sohasem viseltek, éppen abban az időben küldtek erős sereget a hátsó kapun keresztül Karthágóba, amikor Hannibál Rómát ostromolta, és a háború Afrikába való áttétele után azonnal akkora győzelmet arattak, amilyent azelőtt Itáliában sohasem. Tehát Bethlennel szemben nem védekező, hanem támadó háború viselése mellett kell döntenie, és a hadműveleteknek nem kell a Dunához igazodniuk, hanem Basta György és más vezérek példája nyomán, akik I. Ferdinánd idején hadat vezettek, magába Erdélybe kell vonulni, és mindent úgy végezni, hogy mielőtt a következő évben a török minden erejével segítségül jönne, Magyarország ügyei rendben legyenek, nehogy azután egyszerre számos ellenséggel kelljen megküzdeni, és mérhetetlen költséggel háborút folytatni. S nem szabad kicsiny hitűnek lenni Isten jósága felől, amely az igaz ügyekben meg szokott mutatkozni, és az álnokságot számon kéri, sőt (hacsak az isteni ítélet valami felfoghatatlanlalt előre el nem rendelt) morális és bölcs ítélettől vezetve joggal kell remélni, hogy ő felségének ez a hadserege győzelmet fog aratni a lengyelek beütésének segítségével, hacsak habozással, hasztalan késlekedéssel a katonák eredményes lendülete meg nem törik.

Emellett a magyarokra is számítani kell ebben a vállalkozásban, ugyanis, jóllehet sokaknak ingatag a hűsége, s különösen igaz ez a protestánsokra, mégis sokan fogják hűségükről el nem feledkezve teljesíteni kötelességüket, mielőtt ő felsége hadserege megjelenik. Ugyanis, mivel

tudják, hogy maguk egyedül Bethlen ellenében hasztalan erőlködnek, ha látnának hadsereget, melyet kövessenek, tüstént csatlakoznának, akik pedig ingadoznak, azokat a félelem is kényszerítené. Mert valóban semmi jó sem fog történni, hacsak valamennyi biztonságot nem kapnak.

Szükségesnek tartanám emiatt, hogy ő felsége pártensben hívja vissza mindazon alattvalóit, akik Bethlennél vannak, kilátásba helyezve javaik és életük elvesztését, amennyiben az edictum kiadását követő tizenöt napon belül nem térnének vissza.

Továbbá szükségesnek gondolnám, hogy ő felsége utasítására a nádor úr megparancsolná azoknak, akiknek hűsége leginkább kétségbe vontható: ilyenek Illyésházy Gáspár, Révay Ferenc, Vízkelety, Pográny, stb., hogy azonnal jelenjenek meg személyesen ő felsége táborában, máskülönben ellenségnek kijáró bánásmódban lesz részük. Hogyha akár azok, akik Bethlennel tartanak, nem térnek vissza, akár azok, akik felszólítást kaptak, nem jelennek meg, javaikat a tábori főmarsall ő felsége kincstárának megkeresésére foglaltassa le, és azokból biztosíttassa a hadsereg utánpótlását.

Semmiképpen se hagyja magát ő felsége arra rávenni, hogy teljhatalmat adjon bárkinek a lázadók javainak adományozására, hanem ennek jogát tartsa fenn a maga számára. A jövőben számos rendellenességnek lehet így elejét venni. Tanácsosabbnak tartanám tehát, hogy a kamarai prefektus úr a marsall úr mellett tartózkodnék, és nagy gondot fordítana az ilyesfajta dolgokra.

Sürgetni kell azoknak a vármegyéknek a felkelését, amelyeket Bethlen még nem szállt meg. Ám nagy jelentőséget nem szabad tulajdonítani nekik, egy hónapon belül ugyanis hasznavehetetlenné válnak, s ezért tanácsosabbnak gondolnám, ha az egyes megyékre meghatározott számú katona fizetése háramlana. A kitartó zsoldoskatonák több hasznot hajtának, még ha számszerint kevesebben is vannak.

Külön munka lesz a gabonáról való gondoskodás, amely azonban mégis megoldható lesz. Először. A lázadók birtokairól. Másodszor. A nádor hagyja meg az egyes megyéknek, egy adott héten mennyi kenyert és más élelmet szolgáltatassanak ingyen, és mennyit pénzért. Harmadszor. A német élelmezési biztos mellé egy rátermett magyart kell majd rendelni, aki a gabona vásárlását és szállítását segíteni fogja.

Negyedszer. Ha a táborban elfogadható árat fognak fizetni az odaszállított árukért, és az utak biztonságosak maradnak, a táborban igen bőséges lesz az ellátás.

Végezetül, óvakodni kell attól, nehogy a hadsereg útját gyújtogatások és fosztogatások kísérjék, és így az Isten haragját és az ottlakók gyűlöletét vonja magára, leginkább pedig ő felsége híveinek érdekét kell nézni, nehogy azoknak javai kárt szenvedjenek.

A főtisztelendő érsek úr véleménye

Bethlen fejedelem háborújáról.

9.

Bécs, 1623. november 18. után

Előterjesztés a Bethlennel való fegyverszünetről

Felsorolja a megegyezést akadályozó fejedelmi követeléseket: tizenegy vármegye és a bányavárosok átadását, az uralkodó háborús készülődésének leállítását, valamint a fegyverszünet korai nyilvánosságra hozatalát. Nehézséget lát abban, hogy a nádor ez utóbbinak megerősítésére kezességet vállalt, tart attól, hogy Bethlen csak időt akar nyerni.

(Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár Transylvanica (A 98) Acta Bethleniana fol. 158–159. – fogalmazvány)¹

Difficultates in tractatu hoc.

1° Quod de facto praeter illos Comitatus 7 quj antea fuerunt illi datj,² 11 integri Comitatus, una cum mineralibus [?] et montanis Ciuitatibus de facto illi concedantur cum antea nonnisi post longissimos et difficiles tractatus aegre 7 Comitatus illi concessj sint, licet grauiores causae intercederent illos Comita-

tus concedj utpote restitutio Coronae depositio tituli <Regij>³ restitutio Confiniorum etiam cjs danubjanorum.

2° Quod concludunt intra istud tempus nullam praeparationem bellj a Sua Maiestate fieri posse, ut scilicet celeri suo apparatu Imparatam Imperatoriam Maiestatem opprimat. [s. k.:] <Nam vel Suae Maiestatis exercitus dimittetur, et tunc uidebitur quanto tempore colligetur similis exercitus, vel retinebitur exercitus, et sic in quarterjs totam prouinciam exhaurient.>

3° Quod antequam assensus Suae Maiestatis haberetur de Inducjs hoc est antequam Dominus Pograny⁴ ad castra perueniret, jam istae Induciae conclusae fuisse djcuntur, <et quidem praeter ex> licet datj literarum posterius sint expeditj, terminus etiam Induciarum contra expressam limitationem plenipotentiae positus est, et haec ipsa plenipot^{otentia} ad solas Inducias faciendas non ad alias conclusiones faciendas data fuit.

4° Maxjmam in eo difficultatem uideo, quod ex una parte praejudiciosissima est Suae Maiestatj haec transactio, Ex altera uero parte uideo Dominum Palatinum⁵ stipulata manu promisisse quod Sua Maiestas transactionem hanc confirmabit: Itaque sine Palatinj offensione transactionis confirmatio negarj non poterit.

5° Exemplo praeteritorum temporum docemur quid a Bethlenio per has Inducias sperari poterit. Promiserit Posony cum Induciae fjerent, durantibus Inducjs animos Regnicolarum se conciliaturum Suae Maiestatj, coeterum inducjs usus est, ut se confirmaret, Turcas et Tartaros conciliaret, Regnicolas partim metu partim fauore ad se pelljerit, Etjam denique ad electionem postea secutam sibi praepararet. Dubjtandum non est hoc ipsum per haec Induciarum tempora facturum; sed et Turcas jam utcunque domi turbatos rebus compositis majorj potentia adducet. [s. k.:] Et rebelles Imperj inritabit

[Az irat hátoldalán:]

Propositiones

¹ A primás észrevételeit valószínűleg a Thurzó nádor által, Bethlen hodolini táborában folytatott fegyverszüneti tárgyalásokhoz fűzte. Az udvar sokáig ellenezte a nikolsburgi béke alapján történő megegyezést, a hodonini egyezményt a király végül nem erősítette meg. (EOE. VIII. p. 37–38.) A datálás alapjául a hodolini fegyverszünet megkötése szolgált, mint „terminus ante quem non”.

² A nikolsburgi békében (1622. január 6.) Bethlennek Kassa városával együtt átengedett hét vármegye: Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod, Abaújvár.

³ Bethlent 1620. augusztus 25-én, a besztercebányai országgyűlésen választották királlyá.

⁴ Róla nem sokat tudunk. L. az előző iratot.

⁵ Thurzó Szaniszló nádorra l. a megelőző iratot.

⁶ A fejedelem II. Ferdinánddal 1620. január 16-án kötött szeptember végéig érvényes fegyverszünetet Pozsonyban.

[Fordítása:]

Az ebben a tárgyalásban felmerülő nehézségek:

Először. Hogy azon hét vármegyén kívül, amelyek régebben átadásra kerültek, tizenegy teljes vármegye a bányavárosokkal együtt ténylegesen hatalmába jusszon, jóllehet korábban is csak igen hosszú és nehéz tárgyalások után, épphogy megkapta a hét vármegyét, ámbar azok átengedését súlyosabb érvek támasztották alá, úgymint a korona visszaadása, a [királyi] cím letétele, és a Dunáninneni végek helyreállítása is.

Másodszor. Hogy ezen idő alatt ő felsége semmiféle háborús előkészületet se tehessen, hogy tudniillik, gyors csapataival a készületlen császári felséget megszorítsa. Akár elbocsátják ugyanis ő felsége hadseregét, és akkor nyilvánvaló lesz, mennyi idő alatt gyűlik össze hasonló hadsereg, akár együtt tartják a hadsereget, és így kvártélyozása az egész tartomány ki fogja meríteni.

Harmadszor. Hogy mielőtt ő felségének a fegyverszünetbe való beleegyezését megkapták volna, azaz mielőtt Pográny úr a táborba érkezett volna, már ezt a fegyverszünetet megkötöttnek mondják, ámbar a levelek később kerültek kibocsátásra; a fegyverszünet határideje is rögzítést nyert, a felhatalmazás kifejezett korlátozása ellenére, ez ugyanis kizárólag a fegyverszünet megkötésére, s nem egyéb megállapodásokra volt érvényes.

Negyedszer. Igen nagy nehézséget látok abban, hogy ez az eljárás egyrészt ő felségének szerfölött ártalmas, másrészt látom, hogy a nádor úr kézjegyével megerősítve ígérte meg, hogy ő felsége azt jóvá fogja hagyni: tehát a nádor megsértése nélkül a megállapodás megerősítése aligha lesz megtagadható.

Ötödször. Az elmúlt évek példáján megtanulhattuk, mit remélhetünk ettől a Bethlennel kötött fegyverszünetről. A pozsonyi fegyverszünet megkötésekor megígérte, hogy az ország lakóinak szívét megnyíltatja ő felsége iránt, ám a békességet arra használta, hogy erőt gyűjtsön, a törököket és tatárokat kiengesztelje, az ország lakóit hol félelemmel, hol kedvezéssel magához csalogatta, végül is felkészült az elkövetkező [király]választásra. Nem szabad kételkedni abban, hogy a mostani fegyverszünet ideje alatt is ezt fogja cselekedni, sőt otthoni viszáltyaik lecsendesülése után a törököktől is nagyobb segítséget fog szerezni. És a birodalmi lázadókat is izgatni fogja.

10.

1624. április

Feljegyzés tizedek árendába adásáról

Felsorolja, melyik tizedeket akarja a maga számára megtartani, és melyeket tudja a kamara részére bérbe adni.

(Prímási Levéltár. Archivum Saeculare Acta Radicalia Capsa X. Nr. 196. 4. cs. 235–236. fol. – s. k. feljegyzés)¹

†

Decimas integras Comitatus Turocz et Zolyom Camera Austriaca² pro fodi-nis Novi Zoliensis emet, factaque iam est ordinatio de solutione. Comitatus Tornensis arenda facit florenos 500 Vngaricos. Comitatus Gömör medietas ad Arcem Muran percipi solet. Medietas altera facit florenos 500 Vngaricos. <Co-mitatum Neogradiensem integr.>

Praeter has Decimas, si quae non arendantur per Dominos terrestres intra duas hebdomadas post festum Sancti Georgy,³ Suae Maiestati dabuntur dum-modo prompta sit pecunia. Retentis solum decimis pro meo usu necessarys.

Ex bonis Leuensibus quae usibus meis necessaria non sunt. Medietas in florenis † 300. Medietatem Bonorum Sancti Georgy et Bazing florenos – 1000 Totales decimas Holoz Sasin Eleskö florenos 1700

[Más kézzel, az irat hátoldalán:]

Bona Arcis Berench – in florenis – 400

Districtus Comaron Intra aquas florenis 200

Comitatus Neogradiensis exceptis decimis pro usu et Necessitatibus <A> familiaribus Illustrissimi domini Arenda eiusdem Comitatus facit flore-nos: 1200

Latus florenorum: 5800

A feljegyzés a prímási levéltárban, az udvari kamara elnökéhez intézett május 31-ki levél s. k. fogalmazmánya mellett található. A levelet Hanuy a bécsi Hofkammerarchivban fellelhető eredeti után közölte, a teljesen egyező szövegű, bár sok esetben javításokkal teli fogalmazványról nem tesz említést. (I. 389–390.) A fenti szöveg adatai jobbára azonosak a szintén Antal kremsmünsteri apáthoz, május 8-án írt levél adataival (*Hanuy*, I. p. 383–384.), azok alapjául feltehetően ez a feljegyzés szolgált. Mivel megfogalmazása más mint a május 8-ki levélé, s olyan adatok is szerepelnek benne, amelyek a másokban nem találhatók, valamint a *terminus ante quem non* alapján (a szövegbeli utalásból kivehetően április 24. előtt, vagy közvetlen akörül keletkezhetett) a dézsmák árendálásának kapcsán ez az első ismert textus, kiadása indokoltnak tűnt.

² Az alsó-ausztriai kamara.

³ április 24.

[Fordítása:]

Turóc és Zólyom vármegyék egész tizedeit az alsó-ausztriai kamara fogja megvásárolni a beszercei bányák javára, a fizetésről már rendelés is történt. Torna vármegye árendája ötszáz magyar forint. Gömör vármegye dézsmájának fele Murány várához szokott tartozni. Másik fele ötszáz magyar forint. Ezen tizedeken kívül azok jutnak ő felségének – csak ki legyen fizetve – amelyeket esetleg nem árendálnak a földes urak a Szent György ünnepét követő két héten belül. Kivételt csak a saját használatomra szükséges tizedek képeznek.

A lévai javakból azok, amelyek saját használatomra nem szükségesek. A tized fele háromszáz forint. Szentgyörgy és Bazin dézsmájának fele ezer forint. Holics, Sasin és Éleskő teljes dézsmája 1700 forint.

Berencs várának javai 400 forint. A Dunán inneni komáromi esperesség négyszáz forint. Nógrád megye árendája ezerkétszáz forint, kivéve a nagyságos bíboros úr használatára és személyes szükségleteire szánt tizedeket. Az egész összeg: 5800 forint.

11.

Bécs, 1624. március 22.

Pozsony szabad királyi város magisztrátusához

Kéri a várost, hogy a Pyber János váradi püspök lemondásával megüresedett „Corpus Christi” oltárigazgatóságot Telegdy János kalocsai érseknek adják.

(Pozsonyi Városi Levéltár. Magisztrátushoz írt levelek N° 9641. – eredeti)¹

†

Prudentes ac Circumspecti domini, Amici nobis obseruandi.

Salute, ac officiorum commendatione praemissa. Intelleximus Reverendissimum Dominum Episcopum Varadiensem² Altariam Corporis Christi resignare velle. Ut igitur, vastus ille, et amplus locus, desertus, et ruinatus, opera ac industria Reverendissimi Domini Archi Episcopi Colocensis, Episcopi Nitriensis³ restaurari ac reparari possit, Prudentes ac Circumspectas Dominationes Vestras amice rogamus, dignentur Altariam illam, memorato Domino Archi Episcopo, casu quo, Reverendissimus Dominus Varadiensis resignauerit, nostri quoque respectu, conferre. Quem Dominationum Vestrarum beneuolum animi affectum, pari studio, alijs occasionibus compensabimus. Vestras Dominationes diu feliciter valere exoptantes. Datum Vinnæ, 22 Martij. Anno 1624.

Prudentium ac Circumspectarum

Dominationum Vestrarum

[s. k.:]

Amicus benevolus

Archi Eps Strigoniensis

[Kívül, más kézzel:]

† Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Magistro Ciuium, Juratisque Ciuibz Liberae Regiaeque Ciuitatis Posoniensis etc. Amicis nobis observandis. Posony [Más kézzel:] Illustrissimus Archiepiscopus Strigoniensis intercedit pro conferendo Altariam Corporis Christi Archiepiscopo Colocensi. Exhibitae 24. Martij Anno 1624.

1 A jelzet mai hivatalos megnevezése: Archív Hlavného Mesta Slovenskej Republiky Bratislvy Zbierka listín a listov. Listiny a listy novonké N° 9641.

A városi levéltár ugyanezen fondjában, a 9643. szám alatt még egy kiadatlan Pázmány-levél található, Bécs, 1624. április 15. keltezéssel. Ez Pozsony városának, Esterházy Miklóssal közösen írt meghívó Homonnai Drugeth György nagyszombati temetésére, s szövege gyakorlatilag megegyezik a március 31-i, Nagyszombatnak címzett levélével. (Hanuy, I. p. 380–381.) A pozsonyi levelek magyar nyelvű regesztáját l. MOL Mikrofilmtár. C 486. d.

A pozsonyi magisztrátus teljesítette az érsek kérését. 1628. máj. 5-én II. Ferdinánd a javadalom birtokosának, Telegdynek instanciájára elrendelte, hogy a „Corpus Christi” oltárhoz tartozó „domus beneficiata” vétessék ki a város joghatóság és a katonai beszállásolási kötelezettség alól. (MOL A 57 vol. 7. fol. 741.)

2 Pyber János (†1633 október 20. előtt) 1611. júl. 15-től pécsi, 1619. júl. 15-től váradi, 1625. okt. 21-től egri püspök. (Sugár István, Az egri püspökök története. Bp., 1984. p. 297., 300.; Kollányi Ferenc, Esztergomi kanonokok. Esztergom, 1900. p. 196.; ASV CC PC vol. 12. fol. 587. r.v.; MOL E 229 vol. 1. fol. 240., 297–298.) L. még Hanuy, I. p. 177., 271., 570., 597. II. p. 377., 602.

3 Telegdy János, (†1647. február 13-án) 1609. december 6-tól boszniai, 1613. június 15-től váradi, majd 1619. július 12-től nyitrai püspök és 1623. május 7-től kalocsai érsek s egyúttal nyitrai adminisztrátor 1644. jún. 24. előtti lemondásáig. (Bunyitay Vince–Málnási Ödön, A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. IV. Debrecen, 1935. p. 98., 99.; MOL A 35 N° 756. Anni 1612. [I], N° 94. Anni 1623.; MOL E 229. vol. 1. fol. 278–279., 470–471.; MOL E 683 vol. 3. fol. 32., 67.) Lemondásának körülményeit egyébként Lippay érsek III. Ferdinándhoz írt néhány leveléből tudhatjuk meg. (MOL A 30 N° 181., 179., 177.) L. még Hanuy, I. p. 105., 133., 169., 177., 295., 420., 444., 464. II. p. 15., 117., 182., 200., 448., 522.

[Fordítása:]

Bölcs és Körültekintő Uram, Nekünk Figyelemreméltó Barátaink.

Köszönetünk és szolgálataink ajánlása után. Esett értésünkre, hogy főtisztelendő Váradi Püspök uramnak szándékában vagyon a Krisztus Teste Oltáráról magát resignálni. Mivelhogy azon tekintélyes és jelentékeny helyet, amely most leromlott és elhagyott állapotban vagyon, főtisztelendő Kalocsai Érsek és Nyitrai Püspök Uram fáradozása és szorgalma helyére állíthassa és új életre keltesse, Kegyelmeteket barátságosan kérjük, méltóztassanak azon oltárt reánk való tekintetből is nevezett Érsek Uramnak conferálni, tudnia illik, hogy főtisztelendő Váradi [püspök] Uram arról lemondott. Mely jóakarató érzületét Kegyelmetek lelkének, hasonlóképpen, más alkalmakkor vizonozni fogjuk. Ezzel Isten sokáig éltesse Kegyelmeteket. Kelt Bécsben, 1624. év március 22-én.

Kegyelmeteknek

Jóakaró barátja

Esztergomi Érsek

12.

Nagyszombat, 1626. július 14.

Ordódy Gáspár, Szombathelyi György

és Partinger Gáspár kamarai tanácsosokhoz

Levelükre és Bihari panaszára kivizsgálta kamarásának ügyét, de nem találta őt vétkesnek a királyi tisztviselők sértegetésében. Őt is elszomorítaná szolgálának gyalázkodása, de mindig nem ellenőrizheti őket személynél. Marosi folyamodványára meghagyta érsekújvári udvarbírójának, hogy jogellenesen senkitől se szedessen vámot.

(Magyar Országos Levéltár. Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamarai Levéltár Litterae ad Cameram exaratae (E 41) N° 66. Anni 1626. – eredeti)¹

Egregy Domini Amici obseruandi

Salute et nostri^a commendatione praemissa.

Deus benedicat Vestras Dominationes cunctis bonis. Literas Vestrarum Dominationum simul cum supplicatione Bihariana mihi praesentarunt. Et quam primum Vestrarum Dominationum Literas perlegissem statim accersiui Cubicularium,² serioque illum examinaui, illos etiam quos nominat Biharj audiuisset et qui praesentes fuerunt interrogauit. Verum in nullo culpabilem reperi Cubicularium(Quinimo omnes hoc asserunt, quod nec Biharium, nec alium Suae Maiestatis seruitorem, neque in genere, neque denominatione quenquam criminatus est, aut diffamauit; Sed ubi dixisset ad prandium vnus quispiam hoc, quod solum eo usque honorant meum Cubicularium donec ego viuo. Ad quae verba meus Cubicularius dixisset, quod quicumque infamis filius eorum se noluerit honorare nec sane de facto se honoret; Ego etiam certe dolerem si rescirem, quod mei seruitores citra modum exprobrarent, Quamuis nec linguam ulli vincere, nec pedi meo alligare seruitorem meum possim ut audiam semper, quid loquatur.

Quare Domine, Jus non refugit Cubicularius, quin potius quod de illo tales conceptus comminiscantur vult jnquirere, ita dicit.

De Marussiensi causa cuius mihi scripserunt Dominationes Vestrae hiscediebus, per eundem scripsi Thomae Szalai³ ne jnuitata occeptet, si prius non soluerunt Telonium neque nunc exigant, si uero antehac soluerunt, nunc etiam soluant. In reliquo seruet Deus Vestras Dominationes.

Tyrnauiæ 14 Julij 1626.

[s. k.:]

Archiepiscopus Strigoniensis

[Kívül:]

Egregy's Dominis Casparo Ordodi Georgio Zombathelj et Casparo Partinger. Amicis Nobis honorandis [P.H.]

^a Vagy a személyes névmás genitivusa, vagy birtokos névmásként az elmaradt »servitii« szóval egyezik.

¹ Ordódy Gáspár (†1629) 1604-től trencsényi alispán, 1611-ben tagja a Báthory Erzsébetet elítélő nádori bíróságnak, majd királyi személynök, 1620-tól kamari tanácsos. 1630. szeptember 1-étől perszonális és királyi tanácsos (MOL A 57 vol. 7. fol. 967.); Szombathelyi György 1606-ban mosoni alispán, 1618-ban a királyi tábla ülnöke, majd kamarai tanácsos (1624-től biztosan). L. még *Hunuy*, I. p. 628–629.; Partinger Gáspár nagyszombati majd pozsonyi polgár, 1622-től

kamarai tanácsos. L. *Hanuy*, I. p. 489., 516., 577., 744. 1630 októberében már nem volt az élők sorában. Vö.: *Hanuy*, II. p. 139(140).

² Szilágyi Jánosról tudjuk, hogy Pázmány (elődjétől örökölt) *cubicularius* volt. (*Hanuy*, I. p. 201.) L. még uo. p. 286., 307., 385., 391., 446., 521., 588.

³ Pázmány érsekújvári „gondviselője” azaz udvarbírája volt. L. *Hanuy*, I. p. 340., 587., 588. II. p. 232., 547., 638.

[Fordítása:]

Jeles Uraim, Tisztelt Barátaim. Köszönetünk és ajánlásunk után. Áldja meg Isten Kegyelme-
ket minden jókkal. Kegyelmetek levelét Bihari folyamodványával együtt átadták nekem. És
mihelyt Kegyelmetek levelét elolvastam, tüstént hívtam komornyikomat, s alaposan kifagga-
tam(azokat is meghallgattam, akiket Bihari megnevez, és akik jelen voltak, kikérdeztem. Ám a
komornyik semmiben sem található vétkesnek(sőt mi több, mindnyájan ezt állítják, hogy sem
Biharit sem ő felségének akármelyik más szolgáját nemzetségében vagy nevében meg nem vádol-
ta, vagy hírbe nem hozta. Hanem amikor asztal mellett egyvalaki azt mondotta, hogy csak addig
adják meg a tiszteletet komornyikomat, amíg én élek, válaszolta szavaira komornyikom, hogy
amely kurafi csak közülük nem akarná őt magát tisztelni, hát az ne is tisztelje. Én is bizonynyal
fájlalnék, ha megtudnám, hogy szolgálaim mód felett gyalázkodnának, jóllehet egyikük nyelvére
sem rakhatok bilincset, sem lábamhoz nem láncolhatom szolgálmat, hogy mindig halljam, mit
beszél.

Ezért hát Uram, a törvény elől nem fut komornyikom, sőt inkább mivel róla ilyen költséket
kohlának, maga akarja azt keresni, úgy mondja.

A marosi ügyben, amiről minap írt nékem Kegyelmetek, általa küldtem üzenetet Szalai Tamás-
nak, hogy ne kezdjen eddig szokásban nem lévő dolgokhoz, ha ezelőtt nem fizettek vámot, most se
szedjenek, ha pedig régebben fizették, most is fizessék meg. Végül Isten tartsa meg Kegyelme-
ket. Nagyszombatban, 1626. július 14.

Esztergomi Érsek

13.

Pozsony, 1627. augusztus 14.

Az elmúlt évek viszontagságai után, amikor is senki sem tudott útra kelni, most
kilenc növéndéket küld a római Collegium [Germanico-] Hungaricumba: Szelephé-
nyi Györgyöt, Péchy Andrást, Pisztes Tóbiást, Gyárfás Demetert, Svehla Györgyöt,
Nagy Andrást, Buzakovich Pált, Pétervásáry Andrást és Albert Mártont. Igazolja,
hogy minden fertőzéstől mentesek, és utazásuk során szabad áthaladást valamint
tartózkodást kér számukra.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatu-
ra di Vienna Processi dei Vescovi e degli Abbati N° 95. – 1649-ben készült másolat)

Nos Petrus Pazmany, Miseratione Diuina Archiepiscopus Ecclesiae Metropo-
litanae Strigoniensis, locique eiusdem Comes perpetuus, Primas Hung^{ariae} ac
Sanctae Sedis Apostolicae Legatus Natus, nec non Sacratiss^{imi} Principis ac
Domini Domini Ferdinandi Secundi DEI gratia, electi Romanorum Imperato-
ris semper Augusti, etc. Summus Secretarius et Cancellarius intimusque Con-
siliarius etc. Vniuersis et singulis, cuiuscunque status, dignitatis, honoris, of-
ficij, nationis aut praeeminentiae hominibus, praesentes nostras <litteras>
visuris. Salutem in Domino et mutua officia.

Quandoquidem Romae, pro natione Vngarica erudienda peculiare Collegium
habeatur, illucque praeteritis hisce annorum superiorum motibus intestinis

Studiosj Adolescentes mitti non potuerint. Nunc DEO propitio cessantibus aliquantum seditiosis tumultibus(expediuimus Romam ad Collegium Hungaricum studiorum causa, nouem honestos ac Ingenuos Adolescentes nimirum Georgium Szelepcheny, Andream Pechy, Thobiam Pistes, Demetrium Jarffas, Georgium Suehla, Andream Nagy, Paulum Buzakouich, Andream Peteruasary, et Martinum Albertj;¹ Qui omnes ex loco saluberrimo, et per DEI gratiam omni contagionis suspitione immuni proficiscuntur. Quocirca rogamus officiose omnes, in quorum Dominys ac Ditionibus iter facturi sunt, ut praefatos Juuenes, ubique locorum libero, securo ac pacifico gressu, ire, transire, commorari, permittere, ac per suos permitti facere, omnique auxilio eisdem adesse velint. Rem DEO acceptam, nobisque gratam, et omni officio compensandam facturae. [!] Praesentibus perlectis, Exhibenti restitutis. Datum Posony in Curia nostra Archiepiscopali die decima quarta Augusti. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo <Quadragesimo nono> [más kézzel:] <Vigesimo septimo> Petrus Archiepiscopus Strigoniensis mp L. S. Joannes Törös²

¹ Szelepchényi György novii c. püspök 1642. nov. 21-től, csanádi 1643. júl. 15-től, pécsi 1643. nov. 20-től, veszprémi 1644. aug. 7-től, nyitrai 1648. ápr. 18-től, kalocsai érsek és metropolita 1657. máj. 21-től (valamint nyitrai adminisztrátor), 1666. jan. 15-től esztergomi érsek. (ASV SS ANV P N° 152.; MOL E 229 vol. 1. fol. 452., 464., 466–467., 471–472., 515–516. vol. 2. fol. 30–32., 149–150.; *Juhász*, p. 38–41.

Pisztos Tóbiás 1638-tól esztergomi kanonok majd barsi főesperes. Kollányi Steinhuber helyes adatát „cáfolja” Pistos Jánosnak nevezi. (*Kollányi*, p. 252.) A többiek rövid életrajzát l. *Veress Endre*, A Római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak Anyakönyve és iratai. (Fontes Rerum Hungaricarum II.) Bp., 1917. p. 28–33.

² Pázmány titkára, majd a pozsonyi kamara tanácsosa. Vö.: *Hanuy*, I. p. 177., 338., 416., 551., 556., 691., 742., 751. II. 11., 191.; *Hajnal István*, Az 1642. évi megücsült országgyűlés időszaka. Bp., 1930. p. 157., 188., 420. Származására nézve érseki, „prediális” nemes, 1630. május 15-én „Aulae Familiaris” lett. (MOL A 35 N° 181. Anni 1630.)

14.

Nagyszombat, 1629. április 20.

Az Érsekújvári Farkas lemondása nyomán megücsedett honti főesperességet Kisdy Benedeknek adományozza.

(Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Kézirattár. Collectio Capri-naiana/B tom. XXIX. N° CVIII. fol. 311–312. – későbbi másolat)¹

Nos Petrus Pázmány miseratione divina Archi Episcopus Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, locique ejusdem Comes perpetuus, Primas Hungariae, Legatus natus, Summus Secretarius, et Cancellarius, nec non Sacratissimi Principis, ac Domini, Domini, Ferdinandi secundi, Dei gratia Electi Romanorum Imperatoris, semper Augusti, ac Germaniae Hungariae Bohemiaeque etc. Regis, Archiducis Austriae, ducis Burgundiae etc. Intimus Consiliarius etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes, quibus expedit universis.^a Quod nos inducti meritis, et virtutibus, pietate, doctrina, vitae morumque integritate, ac singulari in functionibus Ecclesiasticis dexteritate Reverendi Benedicti Kisdy Canonici Ecclesiae nostrae Collegiatae Capituli Posoniensis, quibus ipsum ab Altissimo insignitum propria experientia cogno-

vimus. Eidem igitur tanquam personae idoneae ac bene meritae Archidiaconatum <Peseñensem> Honthensem, per spontaneam resignationem Reverendi Wolffgangi Érsek Ujvári² Canonici Ecclesiae nostrae Metropolitanae Strigoniensis, et translationem ad Archidiaconatum Nitriensem, ac memorati Archidiaconatus Honthensis, ultimi, et veri, legitimi, et immediati possessoris de jure, et de facto vacantem, simul cum ejusdem Archidiaconatus cunctis utilitatibus, proventibus, et emolumentis quibuslibet, ac bonis temporalibus ubicunque haibitis, ad eandem [!] de jure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus: auctoritate Juris patronatus nostri, quam in hac Ecclesia nostra Strigioniensi caeterisque eidem adjunctis, instar aliorum praedecessorum nostrorum Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archiepiscoporum felicitis memoriae optimo jure habere et exercere dignoscimur, dandum duximus, et conferendum. Imo damus et conferimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis Reverendissimis <ac> Reverendis Praeposito, Cantori, Custodi, caeterisque Canonicis hujus Ecclesiae nostrae Metropolitanae Strigoniensis, fratribus in Christo nobis dilectis harum serie firmiter committimus, et mandamus, quatenus acceptis praesentibus praedictum Reverendum Benedictum Kisdy, et neminem alium in praefatum Archidiaconatum Honthensem introducere, ac installare, ac in realem ejusdem possessionem admittere, locumque in Stallo, et vocem in Capitulo juxta dignitatis suae exigentiam eidem assignare. De universis quoque redditibus, et proventibus ejusdem Archidiaconatus eidem respondere, ac per eos, quorum interest, responderi facere, modis omnibus debeat ac teneamini locis debitis ac temporibus semper opportunis. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Tyrnaviae in curia nostra Archiepiscopali vigesima die Mensis Aprilis A^{nno} Domini millesimo Sexcentesimo vigesimo nono.

Petrus Pazmany

Archieppus Strigoniensis

Joannes Törös³

^a A mondat előtt a következő tárgymegjelölés található: „Literae, quibus a Petro Pázmány Archi Episcopo Strigoniensi confertur Archidiaconatus Hontensis cum Canonicatu Strigoniensis Benedicto Kisdi 20. Aprilis 1629.”

¹ Kisdy Benedek (†1660. június 22.) 1644. szeptember 23-tól szerémi, 1646. április 23-tól váradi, majd 1648. április 18-tól egri püspök. (*Sugár*, p. 329.; *Bunyitay-Málnási*, p. 116; MOL E 229 vol. 1. fol. 478–479., 485–486., 511–513.) Kollányinál honti főesperessé történő előléptetése április 21-i dátummal szerepel, ami valószínűleg beiktatásának időpontja. (*Kollányi*, p. 234.) Nyitrai püspökké történő kinevezését Szelepcshényi érdekében Lippay érsek megakadályozta. (Levele III. Ferdinándhoz. Ort, 1644. szeptember 11. MOL A 30 N° 171.) L. még *Hanuy*, II. p. 730.

² Érsekújvári Farkas (†1638. október 30. előtt) 1618-tól tagja az esztergomi főszékeskáptalannak, 1626. április 14-től lekéri, 1629. január 15-től 1637. május 2-ig zebegényi apát, 1636-tól órkanonok. (MOL E 229 vol. 1. fol. 326., 331–332., 417.; *Kollányi*, p. 223.) L. még *Hanuy*, II. p. 730.

³ L. az előző iratot.

A „visitatio liminum” kivételével esküvel fogadja a bíborosi méltósággal járó kötelezettségeket.

(Prímási Levéltár. Archivum Saeculare Acta Radicalia Capsa X. Nr. 196. 7. cs. 239–242. fol. – másolat)¹

Ego Petrus Pazmany S. R. E.^a Cardinalis. Promitto et juro me ab hac hora, deinceps, quamdiu vixero, fidelem et obedientem Beato Petro, Sanctaeque Apostolicae Romanae Ecclesiae ac Sanctissimo Domino Nostro Urbanc papa VIII.² eiusque Successoribus Canonice legitimeque electis futurum Nullum consilium <vel> <aut> consensum, vel auxilium aduersus Pontificiam Maiestatem, aut personam praestiturum. Consilia mihi ab eis, per se aut per Nuncios aut per literas credita nemini unquam scientem prudentemque in eorum damnum uel dedecus enunciaturum. Praesto item eis futurum ut ipsi Papatum Romanum, et Regalia Sancti Petri retineant defendant, et recuperent, saluo meo Ordine, aduersus omnes. Honorem et Statum eorum omni studio et totis Viribus propugnaturum. Legatos et Nuncios Sedis Apostolicae, benigne, et honorifice, in terris et locis Ecclesiarum Monasteriorum, et aliorum beneficiorum mihi commissorum suscepturum, directurum et defensurum, ipsisque securum iter curaturum, ac eosdem, in eundo, et morando, et redeundo honorifice tractaturum, et quibuscunque contra eos aliquid conantibus, usque ad Sanguinem restitutum. Jura, honores, priuilegia et auctoritatem S.R.E. Domini Nostri Papae et Successorum praedictorum conseruare, augere, et promouere, omnibus sensibus conaturum. Ubi vero contra illa aliquid praeiudicij quod a me impediri nequeat, machinando intentetur, statim atque procurari, vel tractari nouerim, eidem Domino Nostro vel [S]uccessoribus praedictis, aut alteri per quem possit ad notitiam eorum perferri, significaturum. Santorum Patrum Regulas, Decreta, et Ordinationes, Dispensationes, Reseruaciones, Prouisiones, et Mandata Apostolica, et Constitutionem felicitis recordationis Sixti Papae V. de visitandis liminibus Apostolorum,³ certis praescriptis temporibus iuxta <ipsius> <illius> tenorem, obseruaturum, et adimpleturum, ac ab alijs obseruari, ac adimpleri procuraturum.

Haereticos et Schismaticos, et Rebelles, eidem Domino Nostro Papae vel Successoribus praedictis omni conatu persecuturum, et impugnaturum. Accersitum ab eodem Sancto Domino Nostro, et Successoribus praedictis, ex quacunque causa ad eos profecturum, vel justo impedimento desentum, excusatorem missurum, eisque reuerentiam, et obedientiam debitas exhibiturum.

Possessiones ad Mensam Ecclesiarum, Monasteriorum, <ae> <et aliorum> beneficiorum <aliorum>, mihi commissorum, seu ad illa quomodolibet pertinentes, nequamquam venditurum, neque donaturum, neque oppignoraturum, neque de nouo infeudaturum, neque aliter alienaturum, inconsulto Romano Pontifice, etiam cum consensu Capitulorum, seu Conuentuum, Ecclesiarum, Monasteriorum et beneficiorum eorundem. Et constitutionem felicitis recordationis Pij V. quae incipit Admonet: sub datis Romae Quarto Kalendas Aprilis

Anno Incarnationis Dominicae M.DLXVII. Pontificatus sui Anno II. una cum declarationibus Romanorum Pontificum Successorum, praesertim felicitis recordationis Innocenty papae IX. sub datis Romae, pridie Nonas Nouembris, Anno Incarnationis Dominicae MDLXXXI. Pontificatus sui Anno primo. Et felicitis recordationis Clementis VIII. sub datis Romae XVI. Kalendas Martij eodem Anno M.DLXXXI. [!] Pontificatus sui etiam Anno primo, de Ciuitatibus, et locis S.R.E. non Infeudandis, seu alienandis, perpetuo obseruaturum.⁴

Necnon perpetuo, et inuiolabiliter obseruare promitto, atque Juro, et incorporationes factas per eundem Clementem VIII. sub diebus XXVIII Juny MDLXXXII, Dominica II. Nouembris MDLXXXII. XIX January, et XI February. MDLXXXVIII. de Ciuitate Ferrariae, et toto ejus Ducatu, necnon de Ciuitatibus, et locis quibuscunque per obitum bonae memoriae Alphonsi ultimi Ferrariae Ducis, seu alias ad S.R.E. et Sedem Apostolicam deuolutis, ab eo recuperatis:⁵ Et contra ipsa, et ipsas, quocunque tempore, ex quacunque causa, colore, titulo, vel occasione etiam euidentis necessitatis, et utilitatis, nullo modo directe, vel indirecte venire, tractare, moliri, aut machinari, seu consilium dare, et consensum praestare.

Quinimo, cuicunque tractatui, machinationi, semper, et perpetuo dissentiri, opponere, et resistere ac quascunque machinationes, et tractatus, qui ad meam notitiam peruenerunt, per meipsum, seu meum Nuncium, Sanctitati Suae, et ejus Successoribus legitime intransibis, statim reuelare, tam sub poenis, in dictis Constitutionibus contentis, quam alijs quibuscunque grauioribus Sanctitati Suae, et ejus Successoribus bene svisis. Et constitutionem ejusdem Sixti Papae V. de decies centenis millibus nummorum auerorum, in Arce Sancti Angeli repositis.⁶

Ac tandem literas Sancti Domini Nostri Urbani papae VIII. sub datis Romae, apud Sanctum Petrum, Anno Incarnationis Dominicae MDCXXV, Quinto Kalendas February, Pontificatus sui Anno tertio, confirmationis Bullae felicitis memoriae Gregorij Papae XV, de Electione Romani Pontificis, juxta illarum tenores.⁷ Item. Omnia, et singula, quae per eundem Sanctum Dominum Nostrium seu S.R.E. Cardinales, vel alios ab eo, vel pro tempore existente Romanos Pontifices, specialiter ad ho[c] deputatos, seu deputandos pro sublimi ejusdem Ca[r]dinalatus honore, et dignitate <conseruanda> decerni, statui, et ordinari [possi]nt, me ad unguem obseruaturum: neque quidquam, [eius]dem Cardinalatus dignitati et honori, quouis modo, et ex quauis causa repugnet, aut illam diminuatur, ultro et semper acturum. Juraque Annuli Cardinalitij per eundem Georgium XV. Congregationi de Propaganda fide concessa, et applicata, eidem Congregationi juxta Concessionis et Applicationis huiusmodi formam et tenorem persoluturum.

<Et super praemissis omnibus;> Et super praemissis omnibus, absolutio- nem non petiturum, et oblatam nullo modo recepturum esse excepta visitatione liminum. Sic me Deus adiuuat, et haec Sancta Euangelia.

Forma Juramenti Cardinalitij
per Petrum Pázmány
praestiti⁶

^a Sanctae Romanae Ecclesiae

¹ A Pázmány által módosított esküforma datálása benne eszközölt módosításainak megindoklása végett a pápához írt levele alapján történt. (*Hanuy*, II. p. 80–81.) Az egyik változtatás, amint ez az eskü szövegében is olvasható, a „visitatio liminum” alóli felmentés kérése. A másik ennél problematikusabb. A bíboros ezt írja VIII. Orbánnak: „cum iterato in ea formula pronunciandum praescribatur, me legisse Bullas, quas ego non legi, eoquod obligationes ... Cardinalium nunquam curiosius investigaverim, sed nec ad manum habeam Bullarium, ut nunc legere possim... Ob hanc igitur causam necessario intermittere debui clausulam illam iuramenti.” Fraknói ezeket a sorokat a következőképpen értelmezi: „a bíbornonokról szóló bullákat nem ismervén, ezen kötelezettségeket nem hitte elvállalhatni.” (*Fraknói*, II. p. 330.) Mivel azonban a letett eskü szövegében szerepelnek a bullák, feltehetően csak az olvasásukra vonatkozó kitétel (vö.: „me legisse Bullas”) maradt el, vagy Pázmánynak meg kellett ismételni esküjét. Ebben az esetben az irat datálása későbbre tehető. (A kérdés könnyen eldönthető lenne, de korabeli, másik esküszöveget nem tudtam találni.)

² VIII. Orbánra I. a 7. sz. iratot

³ V. Sixtus – Felice Peretti – (†1590. augusztus 27.) 1585. április 24-től pápa. 1585. december 20-án közzétett apostoli konstitúciójának kiadása: Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanum Pontificium. (a továbbiakban: Bullarium Romanum) I–XXIV. Szerk.: *Aloysius Tomassetti*. Torino, 1857–1872. VIII. p. 641–645.

⁴ V. Pius – Michele Ghislieri – (†1572. május 1 v. 5.) 1566. január 7-től, IX. Ince – Giovanni Antonio Facchinetti – (†1591. december 30.) ugyanezen év október 29-től, VIII. Kelemen – Ippolito Aldobrandini – (†1605. március 3.) 1592. január 30-tól ültek Szent Péter trónján. Az említett pápai rendelkezések kiadása: Az „Admonet” 1567. március 29-én (Bullarium Romanum, VII. p. 560–564); IX. Ince általi megerősítése 1591. november 4. (Uo., IX. p. 505–508.); VIII. Kelemené 1592. február 14-én (Uo., IX. p. 520–521.).

⁵ Alphonso d’Este (†1597) 1559-től volt Ferrara hercege.

A Bullarium Romanum nem tartalmazza összes említett iratot. Az ez ügyben adott első ismert pápai megnyilatkozás 1597. december 3-án kelt. (Uo., IX. p. 382–385.) Az 1598. január 19-én kiadott rendelkezésre Uo., IX. p. 417–427. A továbbiak felsorolását I. Uo., p. 907–909.

⁶ V. Sixtusnak három ilyenirányú rendelkezése ismeretes: 1586. április 21-ről, a következő év november 6-ról, és 1588. április 27-ről. Kiadásuk: Bullarium Romanum, VIII. p. 693–700., 939–943. IX. p. 1–4.

⁷ XV. Gergely – Alessandro Ludovisi – (1623. július 8.) 1621. február 9-től pápa. A pápaválasztás rendjét 1621. november 15-én szabályozta. Ezt VIII. Orbán 1626. január 28-án erősítette meg. Kiadásuk: Bullarium Romanum, XII. p. 662–663. XIII. p. 428–429.

[Fordítása:]

Én Pázmány Péter, a római Anyaszentegyház bíborosa ígérem és esküszöm, hogy ezen órától fogva szakadatlanul, ameddig csak élek, hűséges és engedelmes leszek Szent Péternek, a római apostoli Anyaszentegyháznak, legszentebb urunknak, VIII. Orbán pápának és kánonilag, törvényesen megválasztott utódainak. Semmiféle, a pápai felség vagy a pápák személye ellen irányuló tanácsot, beleegyezést, támogatást nem adok. Szándékaikat, amelyeket akár személyesen, akár hírnök vagy levél által bíztak rám, tudva és akarva, kárakra és hátrányukra soha senkivel nem közlöm. Továbbá rendemnek megfelelően támaszuk leszek a jövőre nézve, hogy a római pápaságot és Szent Péter uralkodói jogait mindenki ellenében megtartsák, védelmezzék és visszaszerezzék. Tisztüket és állásukat minden törekvéssel és összes erőmmel megvédelmezem. Az Apostoli Szék nunciusait és legátusait a rám bízott egyházak, monostorok és más javadalnak földjein és helyein jóindulatúan és tisztelettudóan fogadom, vezetem és megvédem, számukra zavartalan utat biztosítok, az útjuk, ottartózkodásuk és visszaútjuk során ellenük bármit megkísérlőkkel vérem hullatása árán is szembezálok. Urunknak, a római Anyaszentegyház pápájának és utódainak jogait, tisztségeit, kiváltságait és tekintélyét minden tehetséggel igyekszem megőrizni, gyarapítani és előmozdítani. Amikor pedig ezen jogok bármilyen megcsorbítása fenyegetne, melyet megakadályozni nem áll módomban, amint véghezviteléről vagy tervezéséről értesülnék, tüstént jelentem urunknak vagy utódainak, vagy olyasvalakinek, aki tudomásukra hozhatja. A Szent-

atyák reguláit, dekrétumait, rendelkezéseit, felmentéseit, kikötéseit, adományozásait, apostoli mandátumait, s a boldog emlékezetű V. Sixtus pápa konstitúcióját az apostolok küszöbeinek bizonyos meghatározott időben való látogatásáról tartalma szerint megtartom és beteljesítem, valamint gondoskodom arról, hogy mások is ekképpen cselekedjenek.

Az eretnekeket, szakadárokat, valamint ugyanazon pápa urunk vagy utódai ellen lázadókat minden igyekezetemmel üldözöm és támadom. Ha szent urunk, Orbán pápa és utódai hívatnának bármely okból kifolyólag, hozzájuk utazom, vagy ha jogos akadály miatt távolmaradok, követ útján kimentem magam, s irántuk köteles tiszteletet és engedelmességet tanúsítok.

Az egyházak, monostorok ellátását szolgáló valamint más javadalmak reám bízott birtokait, vagy az ezekhez bármilyen módon tartozókat sohasem adom, adományozom, zálogosítom el, hűbérbe újra nem adom, sem másképpen el nem idegenítem a római pápa megkérdezése nélkül, még ugyanazon egyházak, monostorok, javadalmak káptalanjainak vagy konventjeinek egyetértésével sem. A boldog emlékezetű V. Pius Rómában, az Úr megtestesülésének 1567. évében, március 29-én, pápaságának második évében kelt, „Admonet” kezdetű konstitúcióját a római pápautódok deklarációival, különösképp a boldog emlékezetű IX. Ince pápa Rómában, az Úr megtestesülésének 1591. évében, november 4-én, pápaságának első évében kelt deklarációjával, és a boldog emlékezetű VIII. Kelemenével, amelyet Rómában, ugyanazon 1591. [!] évben, február 14-én, pápaságának első évében adott ki a Szent Római Egyház városainak és helyeinek hűbérbe nem adható vagy el nem idegeníthető voltáról, örökre megtartom. Nemkülönbön ígérem és esküszöm, hogy örökre és sértetlenül megőrzöm a VIII. Kelemen által 1592. június 28-án, 1592. november második vasárnapján, 1592. január 19-én és február 11-én Ferrara városáról, annak egész hercegségéről, nemkülönbön a jó emlékezetű Alfonz, utolsó ferrarai herceg halála révén vagy másként a római Anyaszentegyházra és az Apostoli Székre háramlott vagy a hercegtől visszaszerzett városokról és bármely helyekről tett bekebelezéseket. És ezen helyek és városok ellen soha, semmilyen okból, színből, címből, vagy akár nyilvánvaló szükségből és haszonból semmiféle módon közvetve vagy közvetlenül lépéseket nem teszek, nem tárgyalok, nem mozgolodom vagy ármánykodok, nem adok tanácsot sem beleegyezést. Sőt mindenféle tárgyalással, ármánykodással mindig és örökre szembehelyezkedem, azokkal egyet nem értek, nekik ellenállok, és akármilyen ármánykodást és tárgyalást, amely tudomásomra jut, személyesen vagy hírnököm révén Őszentségének és törvényesen örökébe lépő utódainak tüstént feltárom, úgy az említett rendelkezésekben foglalt büntetések terhe, mint Őszentségének és utódainak jónak látszó súlyosabbak alatt. Továbbá [örökre és sértetlenül megőrzöm] V. Sixtus pápának az Angyalvárban elhelyezett egymillió aranyról hozott rendeletét.

Végezetül pedig szent urunknak, VIII. Orbán pápának Rómában, Szent Péternél, az Úr megtestesülésének 1625. évében, január 18-án, pápaságának harmadik esztendejében kelt, a boldog emlékezetű XV. Gergely pápának a római pápa választásáról szóló bulláját megerősítő levelét, tartalmuk szerint, továbbá mindeneket, külön-külön is, amelyeket ugyanazon szent urunk, vagy a római Anyaszentegyház bíborosai, vagy mások őtől, vagy a mindenkor római pápák a kifejezetten erre küldöttek vagy küldendőik által a magas bíborosi tisztség és méltóság megőrzésére határoztak, állítottak és rendeltek, hajszálpontosan megtartom, és az elkövetkezőkben sosem cselekszem azt, ami a bíborosi méltóságot és tisztséget bármilyen okból támadná vagy kisebbtené. A bíborosi gyűrű XV. Gergely által a Hitterjesztési Kongregációnak átengedett és arra átruházott illetékét ugyanazon Kongregációnak az átengedés és átruházás formája és tartalma szerint megfizetem.

A fentiekben foglaltakról felmentést nem kérek, ha fel is ajánlják, a „visitatio liminum” kivételével semmiképpen el nem fogadom. Így segítsen Isten engem, és ezen Szent Evangéliumok.

A Pázmány Péter által tett bíborosi eskü szövege.

16.

Pozsony, 1630. július 8.

Tanúsítja, hogy Posgay János esztergomi éneklőkanonok, kinevezett boszniai püspöktől kivette az esküvel megerősített apostoli hitvallást.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatura di Vienna Processi dei Vescovi e degli Abbati N° 18 – s. k. feljegyzés)

Coram me Cardinale Pazmany professionem Fidei praedictam, de uerbo ad Verbum fecit ac Juramento confirmavit R^{everendissimus} Dominus Joannes Posgai Cantor Ecclesiae Strigoniensis, et nominatus Episcopus Bosnensis¹

Posonj 8 July 1630

Cardlis Pazmany mp.

¹ Posgai János (†1630. november 25-én) boszniai püspök 1623. szeptember 5-től (Kollényi, p. 204.; MOL E 229 vol. 1. fol. 280.)

[Fordítása:]

Előttem, Pázmány bíboros előtt a mondott hitvallást szóról szóra letette és esküvel megerősítette főtisztelendő Posgai János esztergomi éneklőkanonok, kinevezett boszniai püspök úr.

Pozsonyban, 1630. július 8.

Pázmány bíboros s. k.

17.

Bécs, 1631. február 28.

Tanúsítja, hogy Sennyey István győri püspök, örökös főispán, királyi tanácsos és kancellárt 1627. július 18-án, a nagyszombati székesegyházban a váci püspökségre az előírásoknak megfelelően felszentelte.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatura di Vienna Processi dei Vescovi e degli Abbati N° 40. – másolat)

Nos Petrus Miseratione Diuina Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyter Card^{inalis} Pazmany, Metropolitanae ecclesiae Strigoniensis Archyepiscopus, eiusdem Loci Comes perpetuus, Primas Regni Hungariae, Sanctae Sedis Apostolicae legatus Natus, Summus Secretarius, et Cancellarius, ac Sacrae Caesareae, Regiaeque Maiestatis etc. intimus Consiliarius etc. Notum facimus per praesentes. Quod Reuerendissimum Dominum Stephanum Sennyey de Kis Sennye, Episcopum Jauriensem, locique eiusdem Comitem perpetuum, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarium ac per Vngariam Aulae Cancellarium,¹ in anno Millesimo, sexcentesimo vigesimo septimo, Die decima octaua Mensis Julij ex mandato Suae Sanctitatis in Bulla Confirmationis expresso, Tyrnauiae in summo templo sub solemnibus Cantato Sacro, Pontificalibus induti, assistantibus nobis duobus Episcopis, inuocato Diuini Nominis auxilio, iuxta ritum Sanctae Romanae Ecclesiae, in Episcopum Vaciensem consecrauerimus. In cuius quidem Consecrationis Testimonium, hasce litteras Nostras praesentes, eidem dare uoluimus. Datum Possony, in Curia Nostra Archyepiscopali, die 28 Mensis february Anno MDCXXXI

Card^{lis} Pazmany mp.^a [P.H.] Joanes Törös mp.²

^a Az aláírás előtt a másoló következő megjegyzése áll: „Subscripta”.

¹ Sennyey István (†1635) boszniai püspök 1621. október 11-től, váci 1623. május 5-től, veszprémi 1628. július 11-től, győri püspök 1630. február 25-től. (*Szarka Gyula*, A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. = Vácgyházmegye múltjából IV. Vác, 1947. p. 159.; MOL A 35 N° 189. Anni 1628.; MOL E 229 vol. 1. fol. 270–271., 279–280., 320–321., 339–340.) Pázmány egyéb leveleiben is igen gyakran szerepel, elsősorban mint kancellár. *Hanuy*, I–II. passim.

² L. a 12. sz. iratot

18.

Pozsony, 1631. április 28.

Lósy Imre választott váradi püspök, [ipoly]sági és óbudai prépost, esztergomi olvasókanonok, általános helynök és királyi tanácsosnak a Pyber János egri püspöki kinevezésével megürült esztergomi nagyprépostságot adományozza, amely Pyber János egri püspök és királyi tanácsos egri püspöki kinevezése nyomán vacál.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Congregazione Concistoriale Processi Canonici vol. 30. fol. 314. v. – másolat)

Nos Petrus Miseratione Diuina Sanctae Romanae Ecclesiae Praesbyter Cardinalis Pazmany Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis Archiepiscopus eiusdemque Loci Comes Perpetuus Primas Regni Hungariae, Sanctae Sedis Apostolicae Legatus Natus Summus Secretarius et Cancellarius ac Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis etc. Consiliarius intimus Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Vniuersis. Quod nos Attentis et consideratis meritis ac Virtutibus, morum Vitaeque integritate, plurimisque in Ecclesia exantlatis fructuosis laboribus Reuerendissimi Domini Losy Electi Episcopi Waradiensis Praepositi Ecclesiarum Saghienensis et Veteris Budae Canonici Lectoris, et Vicary nostri in Spiritualibus Generalis ac Sacrae Caesareae Regiae Maiestatis Consiliary:¹ quibus ipsum ab Altissimo dotatum et insignitum propria nostra experientia cognouimus. Eidem igitur tanquam personae idoneae, ac benemeritae Praeposituram Maiorem Ecclesiae nostrae Metropolitanae Strigoniensis per spontaneam resignationem, ac in Episcopatum translationem Reuerendissimi Domini Joannis Episcopi Agriensis Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliary² eiusdem videlicet Praepositurae ultimi veri legitimi et immediati possessoris de Jure et defacto uacantem cum omnibus utilitatibus, obuenditionibus, prouentibus, ac emolumentis, ad dictam Praeposituram de iure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, dandam duximus <et> conferendam Imo damus et conferimus praesentium per vigorem. Quocirca Vobis Reverendissimo, ac Reverendis, Cantori, Custodi, caeterisque memoratae Ecclesiae Nostrae Canonicis, harum serie committimus et mandamus, quatenus dictum Reverendissimum Dominum Emericum Losy Episcopum Waradiensem, et neminem alium in dicta Praepositura accepto prius ab eodem solito fidelitatis iuramento, seruatisque de iure seruandis, inuestire ac installare, eidemque <vocoem> locum in stallo, ac Vocem in Capitulo iuxta dignitatis suae exigentiam dare ac concedere ac de omnibus prouentibus, et emolumentis ad dictam Praeposituram Spectantibus eidem respondere, et per eos quorum interest responderi facere, modis omnibus debeatis ac teneamini locis, debitis ac temporibus semper opportunis.

Secus non facturi Praesentibus perlectis, Exhibenti restitutis. Datum Tyrnauiæ in Curia nostra Archiepiscopali die uigesima octaua mensis Aprilis A^{nno} 1631.

Petrus S R E Cardis Pazmany
Archieps Strigon

Joannes Törös³

¹ Lósy Imre (†1642. nov. 4-én) csanádi püspök 1623. szeptember 7-től, váradi 1625. október 24-től, egri 1633. ugyancsak október 24-től, esztergomi érsek 1637. máj. 14-től. (*Juhász*, p. 20–23.; ASV SS ANV P N° 64.; MOL A 35 N° 278. Anni 1623., N° 351. Anni 1633.; MOL E 229 vol. 1. fol. 283–284., 296., 361–362.)

² Pyber Jánosra l. a 10. sz. levelet.

³ L. a 12. sz. iratot

19.

Nagyszombat, 1631. december 6.

Ciriaco Rocci bécsi pápai nunciushoz

Tudatja, hogy Draskovich Györgynek a váci püspökségre történt áthelyezése után a megürült pécsi püspöki székre az uralkodó Vinkovich Benedek zágrábi nagyprépostot nevezte ki. Kéri a kánoni kivizsgálás mielőbbi lefolytatását, ugyanis a jelölt, mivel a hódoltságban fekvő püspökség közelében lakik, híveinek nagy hasznára lehetne.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatura di Vienna Processi dei Vescovi e degli Abbati N° 36. – eredeti)¹

†

Illustrissime ac Reverendissime Domine obseruandissime.

Per translationem Reverendissimi Domini Gerogy Draskouith de Trakostian² ex Episcopatu Quinqueecclesiensi in Episcopatum Vacientsem; vacante Episcopatu Quinqueecclesiensi, Sua Maiestas Imperatoria, titulo Jurispatronatus legitimi, nominauit ad Episcopatum illum, Reverendissimum dominum Benedictum Vinkouith Praepositum Zagrabiensem,³ personam de Ecclesia benemeritam, atque in rebus Vngaricis versatam, qui nunc ad Illustrissimam Dominationem Vestram proficiscitur. Rogo itaque, Illustrissimam Dominationem Vestram, uelit processum, atque alia necessaria maturare, quo citius a Sua Sanctitate, Electionem et Consecrationem in dicto Episcopatu consequi possit. Licet enim Episcopatus ille in Ditione Turcarum sit constitutus, quia tamen memoratus Dominus in Episcopum nominatus, in Vicinio habitat, non exiguum vtilitatem Ouibus suis adferre poterit. Seruet Deus Illustrissimam Dominationem Vestram diu felicem.

Tyrnauiæ. 6. Decembris A^{nno} 1631.

Illustrissimæ ac Reverendissimæ Dominationis Vestrae

[s. k.:]

Vti frater addictissimus
Cardlis Pazmany

¹ A címzett, Ciriaco Rocci 1628. május 29-től patراسي címzetes érsek, 1629. november 19-től császári ajánlásra „in petto”, 1633. november 28-tól valóságos bíboros, Rómát 1630–1634 között képviselte császári udvarban. (*Gauchat*, p. 276.; *Wagner*, p. 84.) L. még *Hanuy*, II. p. 135., 136.

² Draskovich György (†1650. november 26.) 1628. július 18-tól pécsi, 1630. október 25-től váci, 1635. október 15-től győri püspök. (*Kollányi*, p. 227–228.; MOL A 35 N° 192. Anni 1628.; MOL E 229 vol. 1. fol. 326., 349–350., 374–375.) L. még *Hunuy*, I. p. 234., 784. II. p. 141.

³ Vinkovich Benedek (†1643. jan. 2. előtt) pécsi 1630. okt. 25-től, zágrábi püspök 1637. május 2-től (MOL E 229 vol. 1 fol. 350–351., 385–386., 453–454.) Vinkovichot Pázmány ajánlotta az uralkodónak a pécsi püspökségre. (Levele II. Ferdinándhoz, Vágsellye, 1630. október 14. *Hunuy*, II. p. 141–142.) L. még rá *Hunuy*, II. p. 395., 619.

[Fordítása:]

Méltóságos és Főtisztelendő Uram.

Mivel a pécsi püspökség főtisztelendő trakostyáni Draskovich György úrnak a váci püspökségre történt áthelyezése miatt üresedésben van, ő császári felsége a törvényes főkegyúri jog címén azon püspökségre érdemes és a magyar ügyekben jártas egyházi személyt, főtisztelendő Vinkovich Benedek zágrábi nagyprépostot jelölte, aki most Nagyságodhoz utazik. Kérem tehát, hogy Nagyságod a [kánoni] vizsgálatot és más szükséges dolgokat siettetni sziveskedjék, hogy öszentségétől az említett püspökségre a [kánoni] választás és felszentelés mihamarább elnyerhető legyen. Jóllehet ugyanis azon püspökség a török hatalma alatt álló területen fekszik, mégis, mivel az említett püspök-jelölt úr a szomszédságában lakozik, nyájának nem csekély javára lehetne. Isten Nagyságodat még sokáig tartsa meg szerencsésen.

Nagyszombatban, 1631. év december 6-án.

Nagyságodnak

Mint legodaadóbb testvére,
Pázmány bíboros

20.

Nagyszombat, 1632. február 7.

Mihályi István egerszegi plébánost esztergomi kanonokká nevezi ki Draskovich György váci püspök és pozsonyi prépost helyére.

(Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár. Fasc. 58. N° 164. Formulare – Iratminták a XVI–XVII. századból. fol. 139. – későbbi másolat)¹

Nos Petrus Miseratione Divina Sanctae Romanae Ecclesiae etc. Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos considerantes pietatem, eruditionem morum vitaeque integritatem et ab annis pluribus in Ecclesia Dei utiliter exantlatos [!] labores honorabilis Stephani Mihály² Parochi ege<r>szegiensi³ [!] quibus ipsum ab altissimo donatum et in signitum [!] esse cognovimus. Eidem igitur tanquam personae idoneae ac bene meritae Canonicatum Ecclesiae Nostrae Metropolitanae Strigoniensis per translationem Reverendissimi Domini Gerogy Draskovith⁴ Episcopi Vaciensis ad praeposituram Posoniensem eiusdem videlicet Canonicatus ultimi, veri, Legitimi et immediatis possessoris, de jure et defacto vacantem, cum omnibus proventibus utilitatibus obvenientibus, et emolumentis quibuslibet, ad eundem Canonicatum de jure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, Autoritate nostra ordinaria, quae in hujusmodi beneficiis conferendis pleno jure fungimur, dandum duximus et conferendum, Imo damus et conferimus, praesentium per vigorem, Quocirca vobis Reverendissimis ac Reverendis, Praeposito, Cantori et Custodi caeterisque Canoniceis hujus Ecclesiae nostrae Metropolitanae Strigoniensis Fratribus in Christo nobis dilectis

harum serie firmiter committimus et mandamus, Quatenus Stephanum Mihály, praefatum, et neminem alium in dicto Canonicatu, accepto prius ab eodem solito fidelitatis iuramento servatisque de jure servandis, investire ac installare, eique locum in stallo, et vocem in Capitulo dare, et assignare de omnibus etiam proventibus et emolumentis, ad eundem Canonicatum pertinentibus eidem respondere, ac per eos, quorum inter est [!], responderi facere modis omnibus debeatis ac teneamini, locis debitis ac temporibus semper oportunis. Secus non facturi, praesentibus perlectis Exhibenti restitutis. Datum Tyrnaviae in Curia nostra Archiepiscopali, die 7 mensis Februarij Anno Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Secundo.

^a Ehelyett: „exante latos”

¹ A másolat egy különféle iratmintákat tartalmazó protokollumban maradt ránk. Felirata: „Donatio Canonicatus Solius”

² Mihályi István (†1651 ?) esztergomi kanonosságába 1632. febr. 23-án iktatták be, 1639-től a rimaszombati Szent Antal oltár rektora majd pécsváradi apát, 1645-től nyitrai érkanonok, 1646. febr. 25-től nyitrai főesperesként újra az esztergomi káptalan tagja, 1650. jan. 24-től gömői főesperes. Hogy valóban visszatért-e az esztergomi káptalanba, és elhunyt-e 1651-ben, kérdéses. Mindenesetre 1679. augusztus 21-én I. Lipót egy Mihályi Istvánt, mint nyitrai érkanonokot nevezett ki almádi apáttá. (Kollányi, 1900. 242.; MOL A 35 N° 156. Anni 1679.)

³ Valószínűleg a nyitrai vármegyei Egerszeg.

⁴ Draskovich 1630. okt. 29-től volt pozsonyi prépost (MOL E 229 vol. 1. fol. 348–349.) L. még az előző iratot.

20/a.

Vágsellye, 1632. szeptember 5.

II. Ferdinánd királyhoz

Kéri a bányakamarák tisztviselőinek állomáshelyükre való visszaengedését.

(Magyar Országos Levéltár Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archivum a Missiles (E 204) 34. cs. Pázmány Péter levelei – eredeti)¹

[Rogo Maiestatem Vestram dignetur, vel per Dominum Cancellarium, vel per aliquem alium Clementem suam voluntatem his de rebus significare] quam ut Deus diutissime felicem tueatur, ex animo precor.

Selliae 5. 7bris 1632

[s. k.:]

Maiestatis Vestrae Sacratissimae

[Más kézzel:]

Maiestati Vestrae iterum significo, inaestimabile damnum pati Maiestatem Vestram et totum Regnum ex eo, quod Officiales Camerarum Montanarum illic detinentur, si uero in absentia ipsorum tumultus oriat, forte nunquam reparabuntur damna Fodinarum. Itaque rogo Maiestatem Vestram ne ipsos diutius detineri sinat.

[s. k.:]

Humillimus servus
Cardlis Pazman

¹ Az egész levél ismételt közreadása indokolatlan, hiszen a Kriegsarchivban fellelhető korabeli, de feltehetően nem teljes másolat után, a „significare” szóig bezárólag a datálás kíséretében Hanuy már közzétette. (II. p. 354–355.) Így a fentiekben, a kiadatlan rész előtt (zárójelben) csupán az összkiadásban megjelent szöveg utolsó mondata szerepel.

[Fordítása:]

Fel ségednek ismételten jelzem, hogy felbecsülhetetlen kárt szenved el felséged és az egész ország amiatt, hogy a bányavidéki kamarák tisztviselőit ott tartóztatják(ha pedig távollétükben zűrzavar keletkezne, talán sohasem lehet majd helyreállítani a bányákban keletkezett károkat. Kérem tehát Felségedet, ne engedje, hogy tovább tartóztassák őket.

21.

Nagyszombat, 1632. február 7.

Széchenyi György selleyi plébánosnak Pyber János egri püspök lemondása nyomán megüresedett kanonoki stallumot adományoz az esztergomi főszékeskáptalanban.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Congregatione Concistoriale Processi Canonici vol. 41. fol. 389 r.v. – másolat)

Nos Petrus Miseratione Diuina Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyter Cardinalis Pazmaný, Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis Archiepiscopus eiusdemque Loci Comes perpetuus Primas Regni Hungariae Sanctae Sedis Apostolicae Legatus Natus, Summus Secretarius et Cancellarius ac Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis etc intimus Consiliarius etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit Vniuersis. Quod Nos considerantes pietatem, eruditionem, morum, Vitaeque integritatem honorabilis Georgý Szechény, Plebani Selliensis,¹ quibus ipsum ab Altissimo insignitum, propria nostra experientia cognouimus. Eidem igitur, tanquam personae idoneae, ac benemeritae, Canonicatum Ecclesiae nostrae metropolitanae Strigoniensis, per spontaneam resignationem Reverendissimi Domini Joannis Pyber, Episcopi Agriensis,² ejusdem videlicet Canonicatus, Ultimi veri, legitimi, et immediati possessoris de jure et de facto vacantis, cum omnibus Prouentibus, vtilitatibus, et emolumentis quibuslibet, ad eundem Canonicatum de jure et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, autoritate nostra ordinaria, qua in huiusmodi beneficýs Conferendis, pleno jure fungimur, dandum duximus, et conferendum. Imo damus et conferimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis, Reverendissimis, ac Reverendis, Praeposito, Cantori, Custodi, Caeterisque Canonicis, huius Ecclesiae Nostrae Metropolitanae Strigoniensis, Fratribus in Christo Nobis dilectis, harum serie firmiter committimus et mandamus. Quatenus praefatum Georgium Szechény, et neminem alium in dicto Canonicatu, accepto prius ab eodem solito fidelitatis iuramento Seruatisque de jure Seruandis, inuestire ac installare, eique Locum in Stallo, et vocem in Capitulo dare et assignare, de omnibus etiam prouentibus eidem respondere, ac per eos, quorum interest responderi facere, modis omnibus debeatis ac teneamini, Locis debitis, ac temporibus semper opportunis. Secus non facturi, Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Tyrnauiæ, In Curia nostra Archiepiscopali die Septima Mensis February. Anno MDCXXXII.

¹ Széchenyi György (†1695. február 18.) csanádi püspök 1643. november 20-tól, pécsi 1644. szeptember 13-tól, veszprémi 1648. április 18-tól, győri 1658. január 2-től, kalocsai érsek és győri adminisztrátor 1667. november 19-től, esztergomi érsek 1685. március 21-től. (*Juhász*, p. 46.; ASV SS ANV P N° 83., 118.; MOL E 229 vol. 1. fol. 473–474., 516–518., vol. 2. fol. 170–171., 499–500.) Valamint *Galla Ferenc*, Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél. Vác, 1936. p. 107–111.

² L. a 10. sz. levelet

22.

Bécs, 1634. február 11.

VIII. Orbán pápához

Szentandrásy (Chiky) István erdélyi püspök halála és Hosszútóthy László áthelyezése után elérte az uralkodónál hogy Simándi István csornai prépostot nevezze ki az erdélyi püspökségre, aki apostoli módon, személyesen viselné gondját az ott élő katolikusoknak.

Tanúskodik a jelölt mellett, és kéri a pápát a megerősítés megadására.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatura di Vienna Processi dei Vescovi e degli Abbati N° 50. – másolat)¹

Beatissime Pater ac Domine benignissime^a

Inter alia Catholicae religionis promouendae media ac remedia iam diu in eo laboro ut Transylvaniae pastoris uigilantis cura subleuetur, sunt enim ibi non solum multi et magni nominis uiri, sed et integri tractus Catholici, qui et si Sacerdotes numerant, aliquot, quia tamen Episcopali cura destituuntur, haud paruis defectibus laborant.

Fuerunt antea nominati Episcopi Transylvanienses: sed qui hic in Vngaria sacerdotia possidebant et dissidentia non cogitabant.²

Quum igitur post mortem Reverendissimi Stephani Chiki ultimi Episcopi Transylvaniensis ac postea in Episcopatum Wesprimiensem promoti³ nominatus fuerit ad Episcopatum Transylvaniae Reverendissimus Ladislaus Hoszutotj⁴ isque ante Consecrationem obtentam translatus sit, nuper a sua Maiestate ad Episcopatum Varadiensem; laboraui ut uir idoneus deligeretur, qui et ob integritatem uitae, morumque maturitatem et ob experientiam status Transylvaniae idoneus esset, non solum ad Titulum Episcopatus Transylvaniae, sed et ad Apostolicos labores illius Prouinciae amplissimae, subeundos: quique libenter se ad residentiam Apostolico more in Transylvania faciendam offerret.

Itaque effeci ut Dominum Stephanus Simandj Praepositum Sancti Michaelis de Chorna⁵ nominaret Caesar pro Episcopatu Transylvaniae, idque eo libentius feci, quod dictus Dominus Simandj multis annis in parochijs meae dioecesis laudabiliter uersatus, magnum uirtutis suae specimen dederit. Etc.

E ditionibus Vngariae quindecim dierum itinere hinc ..., Turcicoque iugo oppressis oriundus est, dictus Dominus Simandj, proinde testimonium Natalium adferre moraliter impossibile est, tamen ab annis triginta circiter inter nos

honeste ac magna laude uersatus est, neque <#> ulla unquam suspicio de defectu fuit.

Rogo itaque Sanctitatem Vestram ut dictum Stephanum Simandj Apostolica benignitate ad dictum Episcopatum assumat, ac si forte Parentibus Haereticis ortus foret (de quo dubitatur) defectum hunc Apostolica benignitate suppleat; et per uiam secretam gratis expeditionem fieri iubeat, neque enim Episcopatus <-> Transylvaniae ullos reditus habet, et ipse alias pauper est.

Benignissimam Sanctitatis Vestrae clementiam praestolabor, ac eiu sem pedes humiliter ueneror Deum orans, ut Sanctitatem Vestram, ad Ecclesiae suae augmentum foelicissime conseruet.

Viennae 11 February 1634.

Sanctitatis Vestrae^a

^a Ezután a másoló következő rövidítése található: „etc.”

¹ A királyi „praesentatio”, amelynek mintegy megtámogatására írta Pázmány fenti levelét, néhány héttel korábban, január 17-én kelt. (MOL A 35 N° 1. Anni 1634.) Simándi megerősítésének hosszas történetét részletesen megírta Galla Ferenc, bár a fenti iratot nem ismerte és így Pázmány első lépését az ügyben a Propaganda Kongregációhoz írt levele alapján 1634. június 12-re teszi. (Galla Ferenc, Simándi István választott erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye. Bp., 1941. Különlenyomat a Notter Emlékkönyvből.) Emellett még Hanuy, p. 214., 485., 601., 635., 768.

A címzett VIII. Orbán pápára l. a 7. sz. iratot.

² L. az alábbi két főpapot. Előttük az utolsó, egyházmegyéjében is rezideáló erdélyi püspök Náprágy Demeter volt.

³ Szentandrásy (Chiky) István (de Csikmadéfalva, †1630. szeptember 21.) szendrői püspök 1606-tól, erdélyi 1618. július 10-től, veszprémi 1630. február 26-tól. (Temesváry János, Csikmadéfalvy Szentandrásy István erdélyi püspök. [1571–1630] Kolozsvár, 1912. p. 3., 8., 15., 16.; MOL A 35 N° 55. Anni 1930.) L. még Hanuy, I. p. 102., 167., 169., 544.

⁴ Hosszútóthy László (†1648. december 31.) erdélyi püspök 1631. július 7-től, váradi 1633. október 24-től, váci 1646. április 23-tól. (Temesváry János, Erdély választott püspökei. (1618–1695) I. Szamosújváry, 1913. p. 22., 23.; Szarka, p. 165.; MOL A 35 N° 33. Anni 1633.; MOL E 229 vol. 1. fol. 352–354., 362–363., 485.) L. még Hanuy, II. p. 146., 516., 626., 658.

⁵ Simándi István (†1653. július 8. és október 27. között) erdélyi püspök 1634. január 17-től (Temesváry, 1913. p. 33.; MOL A 35 N° 10. Anni 1634., MOL E 229 vol. 1. fol. 364–365.) L. még Hanuy, II. p. 214., 485., 601. 635. 768.

[Fordítása:]

Legszentebb Atyám és Legkegyelmesebb Uram stb.

A katolikus vallás előmozdításának egyéb eszközei és orvosságai között már régóta fáradozom azon, hogy az Erdély felett örködő pásztor gondja megoldódjon, hiszen ott nemcsak számos és nagynevű férfi vannak, hanem tisztán katolikus vidékek is, akik ha számlálnak is papokat, néhányat, mivel azonban a püspöki gondviselésnek híján vannak, nem csekély kárt szenvednek.

Választott erdélyi püspök ezelőtt is voltak, ám ezek papi hivatalukat itt, Magyarországon gyakorolták, és nem foglalkoztak az áttelepülés gondolatával.

Amikor tehát az utolsó erdélyi, majd a veszprémire előléptetett püspök, főtisztelendő Chiky István halála után főtisztelendő Hosszútóthy László nyert kinevezést az erdélyi püspökségre, s őt ő felsége a felszentelés elnyerése előtt, minap a váradi püspökségre helyezte át, azon fáradoztam, hogy alkalmas férfit válasszanak, aki feddhetetlen élete, érett erőnyei és az erdélyi helyzet ismerete miatt megfelelő lenne nemcsak az erdélyi püspökség címére, hanem eme hatalmas tartomány apostoli munkájának vállalására is, s aki szívesen ajánlaná magát arra, hogy apostoli módon Erdélyben tartsa székhelyét.

Elértem tehát, hogy a császár Simándi István csornai Szent Mihályról nevezett prépost urat nevezze ki az erdélyi püspökségre, és az annál szívesebben tettem, mivel a mondott Simándi úr számos éven át dicséretesen működött egyházmegyéim plébániáin és erényének nagy bizonyosságát adta. Stb.

Nevezett Simándi úr Magyarországnak innen tizenöt napi járásra és török iga alatt fekvő területéről származik, ennél fogva születési bizonyítványát megszerezni jellemző módon lehetetlen, ám hozzávetőleg harminc esztendeje tisztességgel és nagy dicséretre méltón forgolódik közöttünk, és soha semmilyen gyanú sem merült fel feddhetetlenségét illetően.

Kérem ezért Szentségedet, hogy apostoli kegyelmességével az említett Simándi Istvánt emelje a nevezett püspökségre, és ha talán eretnek szülőktől származna (mely dolog kétséges) ezt a hiányt apostoli kegyelmességével pótolja(és a bullát titkos úton, kedvezménnyel bocsássa ki, ugyanis az erdélyi püspökség semmilyen jövedelemmel sem bír, és a jelölt egyébként is szegény.

Szentséged legkegyelmesebb jószágát lábait csókolva várom s kérem Istent, hogy Szentségedet Egyházának gyarapodására szerencsésen tartsa meg.

Bécsben, 1634. február 11-én.

Szentségednek stb.

23.

Bécs, 1634. február 11.

Francesco Barberini bíboroshoz (?)

Kéri a fenti levelében foglaltak támogatását.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatura di Vienna Processi dei Vescovi e degli Abbati N° 50. – másolat)¹

Eminentissime ac Reverendissime Domine

Patrone obseruandissime.

Quae me rationes mouerint, ut de Episcopo in Transyluania residente cogitare, ac prae alijs Reverendissimum dominum Stephanum Simandj Maiestati Caesareae commendarem, suae <maiestati> Sanctitati humiliter aperui. Eminentiam Vestram magno affectu rogo, pro suo in promotionem Sanctae religionis Zelo, apud Sanctitatem suam efficere dignetur, ut et gratis, et quam potest citissime, expeditiones habeamus.

Accederet hoc ad cumulum plurimorum et maximorum beneficiorum, quae me ab Eminentia Vestra recepisse, grato animo recognosco. Manus Eminentiae Vestrae Veneror, ac eidem foelicitatem omnem ex animo Voveo.

Viennae 11 February 1634.

Eminentiae Vestrae^a

^a Ezután a másoló következő rövidítése található: „etc.”

¹ Francesco Barberini (†1679) 1623. október 2-től bíboros–nepos, számos funkciójára l. *Gauchat*, p. 18–19.

[Fordítása:]

Eminenciás és Főtisztelendő Uram,

Figyelemreméltó Pártfogóm.

Mely érvek indítottak arra, hogy Erdélyben székelő püspökről gondolkodjam, és mások előtt főtisztelendő Simándi Istvánt ajánljam a császárnak, alázatosan feltártam ő szentségének. Eminenciádat szeretettel kérem, hogy a szent vallás előmozdítása iránti buzgalmából méltóztassék

elérni ő szentségénél, hogy kedvezményesen, s amilyen gyorsan csak lehet, megkaphassuk a megerősítő bullát.

Hálás szívvel ismerem el, hogy ez ama számos és nagy jótétemény tömegéhez járulna hozzá, amelyet Eminenciádtól nyertem. Eminenciád kezeit hódolattal illetve szívemből kívánok minden szerencsés jókat.

Bécsben, 1634. február 11-én.

Eminenciád stb.

24.

Bécs, 1634. február 11.

Lósy Imre választott egri püspök kérésére tanúsítja, hogy 1631. június 22-én, Telegdy János kalocsa-bácsi érsek, nyitrai adminisztrátor és néhai Pyber János egri püspök társzenteselőkkel őt az előírásoknak megfelelően a váradi püspökség címére felszentelte.

(Archivio Segreto Vaticano. Archivio di Segreteria di Stato, Archivio della Nunziatura di Vienna Processi dei Vescovi e degli Abbati N° 48. – másolat)

Nos Petrus Miseratione Diuina Sanctae Rom^{anae} ecclesiae tituli Sancti Hyeronimi Illiricorum Presbyter Card^{inalis} Pazmany, Metropolitanae ecclesiae Strigoniensis Archiepiscopus, locique eiusdem Comes perpetuus, Primas Hungariae, Sanctae Sedis Apostolicae Legatus natus, Summus Secretarius, et Cancellarius, ac Sacrae Caesareae, Regiaeque Maiestatis etc. Consiliarius intimus etc. Fidem facimus, et attestamur per praesentes. Quod Nos accepta Bulla Sanctissimⁱ Domini Nostri Urbani papae VIII super Confirmationem Reverendissimⁱ Domini Emerici Lossy¹ in Episcopatum Waradiensem, ad quem a Sua Sacra Caesarea Regiaeque Maiestate, tanquam Rege Hungariae fuerat Nominatus, Electus, ac suae Sanctitati praesentatus, eundem ad dicti Episcopatum titulum, suffragante ad hoc Nobis facultate ac potestate eiusdem Sanctissimⁱ Domini Nostri rite, ac foeliciter iuxta S.R.E. ritum in Domino consecrauerimus, assistantibus Nobis Ill^{ustrissimis}, ac Reverendissim^{is} Dominis, Joanne Thelegdyno Archyepiscopo Ecclesiarum Canonice Vnitarum, Colocensis, et Bachiensis, Administratore Episcopatus Nitriensis,² ac altero Joanne quondam Pyber Episcopo Agriensi.³ Quam Consecrationem debito modo peregrimus foeliciter die vigesima secunda Junij, in quem diem inciderat Dominica secunda post Pentecostem Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo primo. In cuius fidei, et attestationis Nostrae maius testimonium hasce Nostras ad petitionem praedicti Reverendissimⁱ Domini Emerici Lossy Electi Episcopi Agriensis, dari iussimus. Viennae, Austriae Die Vndecima Mensis february. Anno Domini 1634

Petrus S.R.E. Presbyter Card^{inalis} Pazmany

Joannes Törös⁴ m. p.

^a Az aláírás előtt a másoló következő megjegyzése áll: „Subscripta”.

¹ L. rá a 17. sz. iratot.

² L. rá a 10. sz. iratot.

³ Ua.

⁴ L. a 12. sz. iratot.

25.

Sopron, 1635. február 4.

II. Ferdinánd királyhoz

Kéri az uralkodót, hogy újonnan vett vszetini birtokán lakó lázongó jobbágynak akár fegyverrel történtő leverésére szólítsa fel Dietrichstein bíborost.

(Moravský Zemský Archiv v Brně. Archiv Rod. Dietrichstein (G 140) c. 440. fol. 421.
– másolat)

Augustissime Caesar, Domine Domine clementissime.

Paulo post annus erit, cum à Magnifico domino Sdenko Sampach¹ exiguum dominiolum Vszetin,² parata pecunia emi. Ab eo tempore Subditi illius Dominioli rebellantes, Maiestatis Vestrae Diplomate praescriptum ipsis Censum, pendere nolentes, obedientiam debitam detrectant. Supplico Maiestati Vestrae, dignetur Eminentissimo domino Cardinali à Dietrichstain³ demandare, ut rebelles istos ad obedientiam ac debitum obsequium cogat etiam armata manu, juxta leges ac statuta Inclyti Marchionatus Moraviae. Seruet Deus Maiestatem Vestram felicissime.

Sacratissimae Maiestatis Vestrae
Humillimus Capellanus
Cardinalis Pazmány

[Kívül:]

Ad Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem. etc. Dominum Dominum clementissimum

Memoriale Cardinalis Pazmány

¹ A morva főúr 1625. jan. 25-én magyar *indigenatust* nyert. Az oklevél mellett megtalálható családjának genealógiája is. (MOL A 57 vol. 7. fol. 757–759., 760–765.) Pázmány leveleiben még kétszer találkozunk nevével: *Hanuy*, I. 621., II. 624.

² Morvaországi birtoka számos gondot okozott az érseknek. (*Hanuy*, II. 500., 519., 556., 557., 565., 624., 642., 692., 728.)

³ A morva kardinálisra l. az 5. sz. *missilist*.

[Fordítása:]

Legszentebb Császár, Legkegyelmesebb Uram.

Kevéssel ezután egy éve lesz annak, amikor nagyságos Zdenko Sampach úrtól a kicsiny vszetini birtokot megvásároltam. Attól az időtől fogva ezen uradalom jobbágjai lázongva a Felséged rendelkezésében számukra előírt adót nem akarván megfizetni, vonakodnak a köteles engedelmességtől. Könyörgök Felségednek, méltóztassék eminenciás Dietrichstein bíboros urat megbízni, hogy ezeket a lázadókat engedelmességre és köteles alkalmazkodásra kényszerítse, akár fegyveres kézzel is, a nemes morva örgrófság törvényei és rendelkezései szerint. Isten tartsa meg Felségedet boldogságban.

Legszentebb Felséged

legalázatosabb káplánja

Pázmány bíboros

Pozsony, 1636. március 1.

Lippay György kancellárnak

Kifejti véleményét a Bethlen István szökése nyomán kialakult politikai helyzetről, s hogy Bethlennel szemben, illetve Rákóczi kérései kapcsán milyen lépéseket tart szükségesnek.

(Prímási Levéltár. Archivum Saeculare, Acta Radicalia Capsa X. Nr. 196. 7. cs. 53–58. fol. – fogalmazvány)¹

Anno Domini 1636, die 1^a Martij Petitiones et postulata Principis Transylvaniae,² per internuntios suos, Maiestati Caesareae proposita, <Domino Cardinali> Eminentissimo Domino Cardinali Pazmani pro opinione representata.

Opinio Domini Cardinalis

1° Pro fundamento ponit, Omnino declarationem faciendam esse Suae Maiestati, displicuisse sibi factum, et transfugium Bethleny,³ neque uelle Suam Maiestatem ullo modo adhaerere, uel facere partibus Bethleny, neque ut a suis subditis quoquo modo eidem auxilium aut subsidium praestetur <permittere>. Quod ut faciat Sua Maiestas sequentes suadent rationes, 1° quia in superioribus partibus Vngariae plerique aut ancipites et suspecti haerent, aut omnino existimant, factum Bethlemy suae Maiestati nullo modo displicuisse, quin potius Suam Maiestatem eidem contra Principem subuenire uelle. Vnde fit, ut non desint plures et plures in dies qui factioni Bethleny adhaereant, eaque crescat, neque a fidelibus Suae Maiestatis impediatur ob metum ne forte contra voluntatem Suae Maiestatis <ag-id> agant, et paulo post Bethleny >factio cum Turcis coniuncta< adeo grandis in ditionibus Suae Maiestatis euadat ut opprimi facile non possit. Qua occasione secutum uult Maiestati Vestrae certo sibi innotuisse a Gaspario Illieshazy⁴ ex Trinchin defacto satis bonum numerum equitum et peditum Bethlenianis in Eched auxilio missum fuisse. 2do id omnino exigere, honorem et reputationem Maiestatis Vestrae, ex cuius ditione et fidelitate transfuga Bethlenius est factus, malum exemplum alys >scandalum et< similia facilius deinceps quoque perpetrandi, leges patriae reuerissime id prohibentes. 3° ne uideatur Maiestas Sua tacendo consentire et approbare factum enorme Bethleny quae [!] <ad> tot animarum perniciem et Christianam prouinciam [!] ruinam uergere uidetur. 4. Foedus cum principe Transylvaniae initum. 5. Periculum arcis Eched, si enim Sua Maiestas declarationem aliquam facere et bona Bethleny intercipere noluerit, periculum euident est, Ne regale fortalitium Turcis tradatur cum ruina totius Regni, certum enim est, Et hoc pro

2do fundamento ponit quod Bethlenius, qui caput et fortunas omnes in manibus Turcarum habet, promittet dabitque Turcis si necessitate compulsus fuerit, arcem Eched, 7^m comitatus imo etiam alia. Defacto pro certo scribitur Buda, quod Turca a Bethlenio petat, Comitatum Bihar, Varad et Jenő, promittitque ipsi, <se> uelle conseruare familiam Bethlen in principatum quamdiu ea durauerit. Petrus quoque Bethlen per <defacto> Arcem Eched tenet, approbat factum patris, quotidie eunt et redeunt in Turciam nuntii ex Eched, prouidetur <de> uictualibus et alts necessitatibus, milite quoque Eched com-

pleto. Quocirca iudicat omnino Arcem Eched quam primum intercipiendam et occupandam esse ad rationem Suae Maiestatis, ne inde totius patriae perniciēs emergat.

3° Exisitimat Dominus Cardinalis in interceptione arcis Eched sequentem modum esse tenendum. 1° Quaerendum est ex iurisperitis an talis interceptio et declaratio sine omni iuris processu peragi possit? 2do Scribendum Comitatus, Generali⁶ et Haidonibus, praesentem Bethleny ex ditionibus Suae Maiestatis fugam eidem displicuisse, neque praeterire posse quin demonstrationem faciat, cum tot regni articulis uetita sint pernicioſa cum Turcis commertia.

Itaque Suam Maiestatem iure quidem acturum fuisse <ageret> contra Bethlenium si <is> in eo statu esset, ut se iuri sistere posset, uerum quia iam se alio transtulit, <neque status> ubi iuris sui non est. Ne interim per conniuentiam uel tacitum consensum, uideatur Sua Maiestas tam perniciosum et grande facinus fouere, uel occasionem dare <Turcis> ut occultis cum Turca correspondentys, uia aliqua et ratione <te> ex Eched toti patriae perniciēs et perditio incumbat, uelle in securo ponere, arcem Eched. His praemissis

Petrum Bethlenium⁶ et complices singillatim omnes – >monere eisq̃ue serio demandare oportebit< ut ad omnem periculi metum tollendum praesidium Suae Maiestatis admittant. Assecurando Petrum Bethlenium, quod si id praestiterit omnia bona arcis et prouentus libere possidere queat. Quae Sua Maiestas absque iuris ordine eidem non auferet. >NB. petere opinionem Camerae a' Secretatio<^a

Quod si admittere nollent Sua Maiestas sub amissione bonorum honoris et uitae omnibus illis qui in Eched cum Petro Bethlenio reperiuntur praesertim Nobilibus demandet ab eodem recedant, arcemq̃ue Manibus <Suae Maiestatis resignent.> Quod si facere nollent, possent per Comitatus et praesidiarios omnia bona occupari, et ea ratione circumdari arx ut nihil neque intro neque extra literarum aut uictualium inferri possit. Quod si filia Illieshazi⁷ egredi noluerit honeste dimittatur. >rationes in altera consultatione<^b

Censet <omnino> <ulterius> Dominus Cardinalis Suam Maiestatem neque posse neque debere praesentis Hungariae superioris et rerum status otiosum spectatorem esse <debere,> certum enim uidetur <Turcam> quod si Turca Transyluaniam occupare potuerit, inuadet etiam Vngariam, praesertim propter 7 comitatus, quos sibi uendicat, et promissiones Bethleny. Idcirco Sua Maiestas omnino exercitum aliquem habere debet, non domesticum tum sed et externum quo in genere suadet Dominus Cardinalis 1° Vt hac occasione introductionis Generalis,⁸ et qua numerus ac status militum confinariorum restitui debet, introducantur bono numero in >Szakmar Kallo Tokay< praesidia ubi ante fuerunt milites Germani, et cum aliqua etiam multiplicatione, ita ut in repentinis casibus <mili> duo millia eorum si fieri potest uel ad minus <150> mille quingenti possint sumi et praesto esse.

2do Vt si Sua Maiestas posset addere aliquid pecuniae illi ex dica collecta, conscriptionem illam mille <uel etiam ampli> equitum sensim inchoare, Capitaneos ex Nobilibus possessionatis eligere aliquam ipsam pecuniam distribuere ut in necessitate militem in promptu habeant ad insurgendum. Quoad <2dm> >postulatum principis< Hinc respondendum ad postulata principis existimat

Ad 1^m Non posse ipsi concedi licentiam conducendi milites in ditionibus Suae Maiestatis cum ipsamet Sua Maiestas ipsis indigeat ad defensionem ditionis suae contra insultus Turcarum et praeparationes, >Curae Suae Maiestati futurae ut ditiones suas, atque adeo bona principis ibi existentia a quouis hostium insultu custodiat ac tueatur In confinys Poloniae< Nudare ditiones suas non expedit cum ipsamet Sua Maiestas conscribat et conducat. Militem Polonum si inducere in Transylvaniam uelit, non deesse ipsi passum in ditione sua, per Maramaros, uel Hust uel Kóuar.

Si tamen necessitas postularet ut per ditiones Suae Maiestatis ducerentur, Non fore contrariam Suam Maiestatem, dummodo utriusque partis commissary ipsis assistant, nec magno simul numero ac sine damno subditorum Suae Maiestatis ducantur.

Respondendum ulterius esse principi:

Quod Sua Maiestas se armabit, armet se etiam princeps, et de sua defensione provideat sedulo. Assecurare potest principem Sua Maiestas, quod neque Bethlenio neque Turcis assistentiam ullam contra ipsum dabit, <spem et dare Sua Maiestas potest quod> principi in necessitate <iuvabit> >auxilia <eius> sua ab eo non subtrahat praesertim quantum sine laesione pacis Turcicae fieri poterit< caeterum determinate et specificè quid uelit ac possit Maiestas Sua facere, defacto sciri non potest sed pendet ab occasione et ingruenti necessitate. Juxta praedicta principi bona uerba dare oportet ne in desperationem adactus extrema cum damno communi tentet. In Scriptis tamen aliquid certe promittere fereque ei obligare non expedit.

Ad 2.<alterum> postulatam principis, de Nuntio mittendo ad Turcas, iudicat Dominus Cardinalis posse mitti ad <Vezirium>Turcas uel scribi, Principem in quo apud Turcam defertur, quod videlicet Tractatum aliquem aut connectionem <aut faedus> contra Turcas aut ad faedus, cum illis rumpendam nullam, neque cum Sua Maiestate neque cum principibus habuisse. Dumtaxat ut bonam uicinitatem colant neque inuicem infestent, id <neque> quominus fiat neque a Turca prohiberi posse, neque intercessisse negatur.

<Ad ultimum postulatam principis satis in principio ... dictum.> Hoc pertinet etiam illud^c

^a A beszúrás a kancellár széljegyzete.

^b A beszúrás a kancellár széljegyzete.

^c A szöveg itt véget ér.

¹ Az irat, amely teljes egészében Lippay kézírása, a kancellárnak Pázmánnyal Rákóczi kéréséről folytatott pozsonyi megbeszélésén készült jegyzeteit tartalmazza. A kérdéseket amelyekre az uralkodó Lippay révén Pázmány választát kikérte l. PL AS AR Capsa V. N° 447. fol. 3-4. „Anno Dni 1636 die 1a Martij. Puncta pro opinione proposita Dno Cardinali Pazmany” Teljes felsorolásuk február 27-ről: EOE. IX. p. 469-470. A fogalmazvány valójában nem más, mint a kérdések kapcsán adott Pázmány-opinio lejegyzése. Lippay útjára az érsek gyengélkedése és az ügy fontossága miatt került sor: „ő felsége Cancellarius uram ide küldötte vala, hogy ne kelletnék levelek által tractálni.” Feltehetően betegsége miatt tíz nappal később, a fentebb közölt iratban foglaltakról írja a bíboros Rákóczinak: „Noha beteges állapattal voltam, de az Erdélyi állapotokon és Kegyelmed dolgain eleget törtődtem [...] valamit Isten igazsága szerint a kereszténység javára és az elátkozott Bethlen István tartóztatására alkalmasnak itéltem, megjelentettem ő felségének.” (Pozsony, 1636. március 11. *Hanuy*, II. p. 633-634.) Az irat jellege, a gyakori betoldások, javítá-

sok, megjegyzések is inkább szóbeli közlés lejegyzésére és nem kivonatolásra utalnak. Emellett létezik a fentieknek egy szintén Lippay által leírt és megszerkesztett, 1–8. pontokba foglalt tisztázata, ugyancsak március 1-i dátummal, valamint egy rövidített változat is, dátum nélkül. (PL AS AR Capsa V. N° 362. 16–19. fol. és N° 404. 5–6. fol.) Noha ezek a végleges változatok legtöbb helyen szinte szó szerint egyeznek a fenti szöveggel, – bár a pontok sorrendje más – és szerkesztett változat egy-két újabb gondolatot is tartalmaz (5–6. pont), indokoltabbnak látszott a fenti szöveget közzétenni, minthogy ez hozza első kézből, és főleg részletesebben a Pázmány által kifejtetteket. A dátum nélküli rövidített változatot, amely mellett megtalálható a nádor opiniójának kancelláriai kivonata is, Fraknói a január 30-i nagyszombati tanácskozásról készült jelentéshez (PL AS AR Capsa V. N° 162.) tartozónak vélte, és úgy is ismertette. (*Fraknói*, III. p. 178–179.) Az 1636. évi eseményekre: *Lukinich Imre*, Bethlen István támadása 1636-ban. Bp., 1910.

Az irat oldaszámozása tévesen történt, és a különálló lapokat összekeverték. A szövegből megállapítható helyes sorrend: fol. 53–56–57–54–55–58.

² I. Rákóczi György (†1648. október 11.) 1615. március 22-től borsodi főispán, majd 1630. december 1-től erdélyi fejedelem. L. még *Hunuy*, I. p. 331., 595. II. passim.

³ Bethlen István, (†1648. január 10.) 1622-től hunyadi főispán, 1630. szeptember 28 – november 26. között erdélyi fejedelem. L. *Hunuy*, II. passim.

⁴ Bethlen István fiának, Péternek az apósa. L. rá a 7. sz. iratot

⁵ Homonnai Drugeth János (†1645. december 17.) 1626-tól ungi, 1631. június 21-től zempléni főispán, 1636. április 29-től országbíró. L. még *Hunuy*, I. 710., II. passim. Kassai főkapitányi kinevezését 1636. január 4-én nyerte el. (Kassai Városi Levéltár-Archív Mesta Košic. Collectio Swartzenbachiana N° 6636. – Pálffy Géza szíves közlése.)

⁶ Bethlen Péter (†1646. augusztus 3.) Bethlen István fia, talán apja után Hunyad és Máramaros vármegyék főispánja is. L. még *Hunuy* II. p. 351., 571., 609., 630–631., 650., 683., 702., 720., 725. Pázmánnyal való kapcsolatát *Heltai János* dolgozta fel. (Bethlen Péter és Pázmány. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1982/83. Bp., 1984. p. 411–422.)

⁷ Illyésházy Kata (†1648) Bethlen Péter felesége.

⁸ Homonnai Drugeth János. Főkapitányi beiktatására végül csak 1636. július 21-én került sor. (MOL P 1983 Homonnai Drugeth család iratai. Drugeth Jánoshoz írt levelek fol. 43.)

[Fordítása:]

Az Úr 1636. évében, március első napján. Erdély fejedelmének követei által ő felsége elé terjesztett s a főmagasságú bíboros úrnak véleménynyilvánításra bemutatott kérései és követelése.

A bíboros úr véleménye

Elsőként, alapvető fontosságúnak tartja, hogy ő felsége deklarálja, nem volt kedvére Bethlen tette és menekülése, és semmiképpen sem akar megjelenni vagy cselekedni Bethlen oldalán, s nem engedi meg, hogy alattvalói segítséget vagy menedéket nyújtsanak számára. Hogy ő felsége ezt cselekedje, a következő érvek támasztják alá: Először, mivel Felső-Magyarországon a legtöbben kételkednek és gyanakszanak, vagy teljességgel abban a hiszemben vannak, hogy Bethlen tette igencsak elnyerte ő felsége tetszését, sőt még segíteni is akarja a fejedellemmel szemben. Ezért van az, hogy napról-napra mind többen és többen csatlakoznak Bethlen mozgalmához, és az egyre növekszik, és ezt ő felsége hívei sem akadályozzák meg attól való félelmükben, nehogy talán ő felsége akarata ellenére tegyenek, s kevéssel ezután Bethlennek a törökkel szövetekezett mozgalma oly nagyra fogja kinőni magát az ő felsége uralma alatt álló területeken, hogy könnyen elfojtani nem lesz lehetséges. Mely körülmények közt bekövetkezett esemény, hogy Illyésházy Gáspár Trencsénből elégséges számú lovast és gyalogost küldött segítségül Bethleneknek Ecsedbe, úgy véli [a bíboros úr] már bizonyára ismeretes felséged előtt. Másodszor, hogy teljességgel megköveteli azt tiszte és hírneve felségednek, egyrészt mivel felséged hatalma és hűsége alól lett Bethlen szökevény, másrészt mert a botrány és ezt könnyebben követő hasonló dolgok véghezvitelének másoknak mutatott rossz példáját a haza törvényei a legkomolyabban tiltják. Harmadszor, nehogy úgy tűnjék, ő felsége hallgatása egyetértését és helyeslését jelenti Bethlen törvénytelenkedésével, amely oly sok lélek vesztére és egy keresztény tartomány romlására látszik

fordulni. Negyedszer, az erdélyi fejedelemmel megkezdett szövetségkötés. Ötödször, Ecsed várának veszedelme, ha ugyanis őfelsége nem akarna semmilyen deklarációt sem tenni, sem Bethlen javait elvenni, nyilvánvaló annak veszélye, hogy az egész ország romlására a királyi erősséget átadják a töröknek, és ugyanis bizonyos, és

másodjára ezt hozza alapvetésül [a bíboros úr], hogy Bethlen, akinek élete és minden vagyona a törökök kezei közt van, ha a szükség rákényszeríti, nekik fogja ígérni és adni Ecsed várát, a hét vármegyét, sőt még másokat is. Gyakorlatilag azt írják Budáról, hogy a török Bethlentől Bihar vármegyét, Váradot és Jenőt kéri, és cserébe azt ígéri neki, hogy meg kívánja tartani a Bethlen családot a fejedelemségben, amíg csak ki nem halna. Bethlen Péter is Ecsed vára révén védelmezi és támogatja atyja vállalkozását, nap mint nap jönnek-mennek a hírvivők Ecsed és a hódoltság között, gondoskodnak élelemről és más szükségletekről, színültig töltvén a várat katonákkal is. Mindezek miatt [a bíboros úr] úgy gondolja, ő felsége döntése szerint Ecsed várát lehetőleg minél előbb el kell foglalni és meg kell szállni, nehogy innét az egész hazára romlás származzék.

Harmadjára, a bíboros úr szerint Ecsed várának megszerzésében a következőképpen kell eljárni. Először, meg kell kérdezni a jogban jártasoktól, vajon az efféle elfoglalás és deklaráció véghezvihető-e mindenféle jogi processzus nélkül? Másodszor, írni kell a megyéknek, a generálisnak és a hajdúknak, hogy Bethlen mostani menekülése ő felsége hatalma alól nem nyerte meg ő felsége tetszését, és nem kerülhető el, hogy demonstrációt tegyen, mivel az ország számos artikulusa tiltja a törökkel való veszélyes közösködést.

Tehát ő felsége ugyan törvény útján készült Bethlen ellen fellépni, ha az abban a helyzetben lett volna, hogy törvény elé állhatott volna, ám mivel már máshová állt át, semmi joga sincsen. Nehogy pedig engedékenység vagy hallgatóságos beleegyezés által az higgyék ő felségéről, hogy az oly veszedelmes és nagy gaztettet támogatja, vagy alkalmat ad, hogy a törökkel folytatott sötét üzelmek révén valamely úton-módon Ecsedből az egész hazára veszedelem és pusztulás származzék, ő felsége Ecsedet biztonságba akarja helyezni.

Ezek előrebocsátása után:

Bethlen Pétert és összes társát hivatalosan figyelmeztetni és komolyan inteni kell, hogy a veszedelemtől való félelem teljes eloszlására ő felsége erősségét adják át. Együttal biztosítani kell Bethlen Pétert, hogy ha ezt teljesíti, a vár összes javait és jövedelmeit szabadon birtokolhatja. Ezeket ő felsége a törvényes út megkerülésével tőle el nem veszi. [Lippay széljegyzete:] NB. A titkárral által ki kell kérni a Kamara véleményét.

Ha a várat nem akarják átadni, ő felsége hagyja meg fő-jószág- és hivatalvesztés terhe alatt mindazoknak, de kiváltképp a nemeseknek, akik Ecsedben Bethlen Péterrel vannak, hogy tőle elálljanak, és a várat ő felsége kezére bocsássák. Amit ha megtenni nem akarnának, a megyék és a végvárok őrségei minden javaikat megszállhatnak, és a várat is körbezárhatnak azon megfontolásból, hogy levél és élelem se ki se be ne juthasson. Hogy ha az Illyésházy lány nem akarna kimenni, tisztességgel küldjék el.

[Lippay széljegyzete:] >Érvek a másik kérdésben.< Úgy gondolja továbbá a bíboros úr, hogy ő felségének nem lehet és nem szabad Felső-Magyarország és a dolgok jelenlegi állásának nyugodt szemlélőjének lennie, ugyanis bizonyosnak látszik, hogy ha a török képes lesz Erdélyt elfoglalni, Magyarországra is rátámad, különösen Bethlen ígéretései és a hét vármegye miatt, amelyeket magának követel. Ezért feltétlenül szükség van arra, hogy ő felségének valamilyen hadserege legyen, és ne csak honi, hanem idegenekből álló is, melynek kapcsán a bíboros úr tanácsa: Először, hogy a generális beiktatásának ezen alkalmából, és amennyire a végvári katonaság számának és helyzetének restitúciója megkívánja, megfelelő mennyiségű hadinépét vezényeljenek Szatmár, Kálló és Tokaj erődtényeibe, ahol ezelőtt is voltak német katonák, és létszámuk olyasformán gyarapodjék, hogy váratlan esetekben közülük, ha lehetséges, kétezer vagy legalább ezerötszáz legyen bevetésre készenlétben.

Másodszor, hogy ha ő felsége valamit hozzá tudna tenni a dika begyűjtéséből származó pénzhez, lassan meg lehetne kezdeni ezer lovas toborzását, a birtokos nemesek közül kapitányokat lehetne kiválasztani és számukra bizonyos pénzt juttatni, hogy szükség esetén tartsanak katonát készenlétben az inszurrekcióra.

Ami a fejedelem követelését illeti. Ezzel kapcsolatban a bíboros úr véleménye szerint az alábbiakat kell válaszolni Rákóczinak: Először, nem kaphat engedélyt arra, hogy az ő felsége hatalma alatt álló területeken katonákat toborozzon, mivel azokra ő felségének is szüksége van,

hogy uralmát megvédje a törökök beütései és készülődései ellenében, jövődő gondja ő felségének, hogy országát, sőt még a fejedelem ott lévő javait is megőrizze és oltalmazza az ellenség bármilyen támadásától. Nem tanácsos elnépteleníteni saját területeit, amikor maga ő felsége is toborozna és embereket gyűjtene a lengyel határvidéken. Ha lengyel katonaságot akarna Erdélybe hozni, vannak hágók az ő országában is, Máramaroson, Huszton vagy Kőváron keresztül. Ha szükség mégis úgy hozná, hogy ő felsége területén vezetné át őket, nem lesz ellenséges ő felsége, csak mindkét részről kísérjék őket biztosok, s egyszerre ne nagy számban és ő felsége alattvalóinak kára nélkül történjék vonulásuk.

Válaszolni kell továbbá a fejedelemnek, hogy ő felsége fegyverkezni fog, fegyverkezzen ő maga is, és gondoskodjon serényen saját védelméről. Megnyugtathatja Rákóczit ő felsége, hogy sem Bethlennek sem a töröknek semmilyen támogatást sem nyújt ellene, reményt is adhat ő felsége, hogy szükség esetén segítségét tőle meg nem vonja, kiváltképp amennyire az lehetséges a törökkel való béke megszegése nélkül, egyébként előre és pontosan nem tudatható, ő felsége ténylegesen mit szándékozik tenni és mit cselekedhet, mert az a felmerülő nehézségektől és az adott helyzettől függ. A mondottakon kívül a fejedelemnek néhány jó szó is javára válna, nehogy reménytelenségbe esve, mindenki kárára szélsőséges cselekedetekre ragadtassa magát. Írásban azonban valami biztosat ígérni és neki csaknem kötelezettséget vállalni nem tanácsos.

Rákóczi másik kérésére, a törökhöz való követ küldéséről úgy ítéli a bíboros úr, hogy lehet küldetni a törökhöz vagy íratni, és így a törökök tudtára adni, hogy Rákóczi tudniillik semmiféle tárgyalást nem folytatott sem kapcsolatot nem tartott fenn ő felségével vagy a fejedelmekkel a török ellen, vagy szövetkezésre, a velük való béke megtörésére. Csakhogy a jó szomszédságot megtartsák és kölcsönösen meg ne sértsék, ez kevésbé lesz a törökök által elhárítható, és a közbenjárás megtörténte sem tagadható.

<A fejedelem utolsó kérésére elegendő, ami kezdetben ... került elmondásra.> Ehhez tartozik az is.

27.

Pozsony, 1636. október 12.

Lippay György kancellárhoz

Kíváncsún tartja a Rákóczi által kért teljesítését: néhány főúr szolgálatába állásának engedélyezését, katonák toborzását Sziléziában. A megyék biztosan segíteni fogják Rákóczit, Homonnaiban apja miatt sem bíznak. A végvárakat meg kell erősíteni, Budára és Konstantinápolyba követet kell küldeni.

(Magyar Országos Levéltár Magyar Kancelláriai Levéltár Transylvanica (A 98) Fasc. 11/b. ad N^{um} 31. fol. 156–159. –másolat)¹

Opinio Dominj Cardjnalis: Circa ea quae Princeps proponit, et concedj a Sua Maiestate postulat, Existjmo multa dissjmulanter permittj a Sua Maiestate posse, dignumque esse ut permittantur. Verbi gratia. Sj Sua Maiestas Perinio, Bakossjo, Balassio et Soosio² per ljteras missiles intimet, Suam Maiestatem non fore contrarjam, sj ad seruitium Principis transire uoluerint. Insuper sj In Silesia 300 aut 400 Musquettarj, Principi permittantur conducendj. Praecipe-re Homonnaio, Ut fortaljtio Echjed aduigilet, et ne permittat conducj militem pro auxilio Turcarum. Ego uereor, ne sj desperet Stephanus Bettlenius Echjedium Turcis tradat.

Hajdones 26 7bris Conjurarvnt uicissim, frustra est illos detinere, quia auxilium contra Turcas ferent. Audio Comitatum Sáros 1000 hominum auxili-um principi promississe. Credibile est, Coeteros quoque idem facturos.^a

Idem Dominus Cardinalis. Dum hic adesset Vestra Dominatio³ Comitatum Ablegatj significabant Domino Palatino:⁴ Quodsj <tempore> expeditjonis tem-

pore domini defuncti Homonnaj Comitatus <altero> insurrexerunt proprio motu,⁵ tanto magis nunc insurgent: Isti itaque iuuabunt Rakoczjum. Faciat Sua Maiestas quicquid liberius, [?] Pauper Dominus Homonnaj iuuenis est, et sequitur alterius directionem, ob quod multum disgustati sunt homines. Conqueritur Princeps quoniam de facto partiantur inter sese bona illius.^b

Ex his omnibus potest Deus optimus <ad> bonum euentum deducere, ego certe timeo magnam ruinam nisi Deus auerterit. Quod iteratis rationibus scripsij Suae Maiestati iterum repeto. Ut superiorum partium praesidia bene munientur. Scribi Comitatus superiorum partium potest, sed ut puto absque fructu. Verum Cursor aliquis mittendus esset Constantinopolim et scribendum Quod licet multis muneribus persuaserit <Stephanus> <-> B<etlen> exosum circa Rakoczjum Trans^{ylvaniae}, et Hung^{ariae}, et quod multa contra lege<s>m feriat, Rem tamen aliter se habere, et quod uiso motu Vesirj Budensis, Uniuersum Regnum Hungarorum sese commouerit, et licet Sua Matas pacem seruare?^c intendat, cohjbere tamen <Regnum> Hungaros non potest, quin Rakoczium subueniant, Ne itaque hinc aliquid deterius emergat praecipiat Imperator Turcarum redire Vesjrium Budensem⁶ et bono aliquo modo componi controuersiam inter principem et Bettlenium [!].

Non esset frustra et illud abs re Certificare etjam de eo Turcas: Falso imponi Principi quasj ipse molitus aliquid contra Turcam fuisset: siquidem nihil tale Sua Maiestas ab ipso desjderauisset, praeter pacem inter Transylvaniam Regnumque Hungarorum semper obseruatam.

Ad Vesjrem quoque Budensem sijnlj Cursorem mittendum.

[Az irat hátoldalán:]

Opinio Domini Cardinalis Pázmány.

Ratisbonae, 16. Octobris Anno Dominj 1636.

^a Ezután a másoló vélhetően kihagyott néhány Lippaynak szóló sort.

^b Ua.

^c A másoló által kitett kérdőjel.

¹ A másolat a hátoldalon (fol. 159.) szereplő dátum szerint október 16-án készült az udvar tartózkodási helyén, Regensburgban. Így igen valószínű, hogy azon levél lényegi részének szószentinti másolatáról van szó, amelyet Pázmány II. Ferdinándnak említ: „Hogy a jelenlegi helyzetben, amennyire a törökkel való béke megszegése nélkül lehetséges, a fejedelem segítséget kapjon, felségetek kegyességéhez és méltányosságához méltó. Amely dologról jóval részletesebben írtam a kancellár úrnak. Ugyanis felségedet, akit az állam oly sok és súlyos ügyei lekötnek, nem akarom hosszú írással feltartani.” (Pozsony, 1636. október 12. *Hanuy*, II. p. 711.) A keltezés helyének és idejének meghatározása ezután a levél után történt. Rákóczi kéréseit l. EOE. IX. p. 568–570, ezek kancelláriai kivonatát, és Regensburg, október 17. dátummal a tanácsosok állásfoglalását MOL A 98 Fasc. 11/b. ad N^{um} 31. fol. 150–153. Mindhárom forrást említi *Fraknoi*, III. p. 188.

Lippay György (†1666. január 3.) 1633. február 1-től veszprémi, 1637. május 14-től egri püspök, 1642. november 18-tól esztergomi érsek, 1635 novemberétől érseki kinevezéséig kancellár. (*Sugár*, 309., 314. MOL E 229 vol. 1. fol 359–360., 384–385., 447–449.)

² Talán Perényi Gábor ugocsai főispán, Bakos Gábor (1607. április 7–1666. január 5.) főleki vicekapitány, majd Rákóczi hadvezére, Balassi András, Soós István. Az utolsó hármat teljes nevén említi Rákóczi kérése, valamint Pázmánynak Rákóczihoz írt, az október 18-án kelt királyi döntést ismertető levele. (Pozsony, 1636. október 26. *Hanuy*, II. p. 720–721.; MOL A 35 N° 336. Anni 1636.) Ezek a helyeken szerepel még Kun László és Darholz Ferenc neve is; az uralkodó csak Bakosnak nem engedte meg az átállást.

³ Lippay (a címzett).

⁴ Esterházy Miklós (†1645. szeptember 11.) 1617–1635, 1643. Bereg, 1625. november 22-től Pest-Pilis-Solt, 1626. január 1-től Sopron, 1618-tól Zólyom vármegyék főispánja. 1618. július 2-től főudvarmester, majd 1622. augusztus 4-től országbíró, 1625. október 25-től nádor.

⁵ Pázmány Homonnai Drugeth György 1616. évi Bethlen ellen indított támadásaira utal, amikor is a megyék nem támogatták a főúr vállalkozását.

⁶ Husszein budai pasa.

[Fordítása:]

A bíboros úr véleménye: Azokról, amelyeket a fejedelem javasol, és kívánja ő felségétől, hogy jóváhagyását adja, úgy gondolom, ő felsége sok mindent megengedhet hallgatólagosan, és méltó is, hogy ezekbe beleegyezzen. Szónak okáért. Ha ő felsége Perényinek, Bakosnak, Balassinak és Soósnak missilis levél útján tudomására hozza, hogy nem fogja ellenezni, ha a fejedelem szolgálataiba akarnának átmenni. Ezenfelül, ha felhatalmazást adnának a fejedelemnek, hogy Sziléziában három- vagy négyszáz muskétást toborozhasson. Homonnainak meg kell hagyni, hogy éberem ügyeljen Ecsed erősségére, és a török segítségére ne engedje meg katonák toborzását. Félek, ha Bethlen István reményét veszti, nehogy átadja Ecsedet a töröknek. A hajdúk szeptember 26-án kölcsönösen szövetségre léptek, hiábavaló őket visszatartani, mivel segítséget visznek a török ellen. Úgy hallom, hogy Sáros vármegye ezer embert ígért segítségül a fejedelemnek. Hihető, hogy a többi vármegye is ugyanezt készül cselekedni.

Ugyanazon bíboros úr: Míg itt volt uraságtok, a vármegyék követei jelezték a nádor úrnak: hogyha a néhai Homonnai úr támadása idején a megyék önként felkeltek, ezt most sokkal inkább meg fogják tenni: ezek tehát támogatni fogják Rákóczit. Cselekedjék ő felsége bármit, szegény Homonnai úr fiatal, és a másik irányát követi, ami miatt sokat elégedetlenkednek az emberek. A fejedelem panaszkodik, mivel egymás között ténylegesen osztozkodnak javain.

Mindezeket a legjóságosabb Isten tudja jó végre vezetni, én bizony nagy romlástól félek, ha Isten el nem fordítja. Amit ismételt érvekkel megírtam ő felségének, újra csak megismétlem: hogy Felső-Magyarország várai jól meg legyenek erősítve. Lehet írni az ott való megyéknek, de mint gondolom, nem lenne gyümölcsöző.

Am egy futárt kellene küldeni Konstantinápolyba, és meg kellene írni, hogy bár sok ajándékkal, Erdély és Magyarország számára gyűlöletes dolgot javasolt Bethlen Rákóczival kapcsolatban, és hogy sok mindent törvény ellenében kezdeményez, mégis másként áll a dolog, és hogy látván a budai pasa mozgolódását, egész Magyarország meg fog mozdulni, és bár ő felsége a békét megőrizni szándékozik, mégsem tudja visszatartani a magyarokat, hogy Rákóczit meg ne segítsék. Nehogy tehát ebből valami még rosszabb származzék, a török császár parancsoljon visszatérést a budai pasának, és segítse elő, hogy az ellentét a fejedelem és Bethlen között megfelelőképp elrendeződjön. Nem lenne hiábavaló és oda nem illő biztosítani a törököket afelől is: hamisan vádolják azzal a fejedelmet, mintha ő a török ellen kezdett volna bármit is: azaz ő felsége semmi ilyesmit sem kívánt tőle az Erdély és Magyarország között mindig megőrzött békén kívül.

A budai pasához is hasonlóképp kell futárt küldeni.

Pozsony, 1636. november 28.

Pázmánynek a magyar tanács ülésén az erdélyi helyzetről kifejtett véleménye

Homonnai az erdélyiekre rontott. A fejedelem által kért ezerötszáz muskétást meg lehet adni. Tudatni kell a törökkel, a király nem fogja hagyni Rákóczi letételét. A nádor írja meg Bethlennek, ha nem fog békét kötni a fejedelemmel, maga és családja jövőjét is veszélyezteti.

(Prímási Levéltár. Archivum Saeculare, Acta Radicalia Capsa X. Nr. 196. 7. d. 200. fol. – fogalmazvány)¹

Anno Domini 1636. die 28. 9^{bris}

>Eminentissimus< Parens Homonay laccessiuit Transylvuanos, sic et istos [!] eliberationes honorum Rakoczÿ et Szecÿ. Necessarium ut Sua Maiestas se sentiendum [?] faciat, quod id accusetur Rakoczi ob confoederationem cum Sua Maiestate, Stephanum Bethlen² admonere, quod si seipsum non accomodauerit ipsum et filium ipsius^a

Postulat tum princeps <duo millia> uel 1500 musketarios ipsi submittere propriÿs expensis alendos. >NB.<^b In terminis et clausulis generalibus non possumus amplius manere, cum principe sed oportet se declarare an uelit uel possit Sua Maiestas illos 1500 Musketarios suppeditare. >NB.<^c Quem Dominus Schlik³ misit nemo nostrum scit, quam instructionem habuerit, quid sponsi attulerit. Mittendus aliquis intelligens uir, qui uadat ad Vezirium⁴ et Betlenium unde et ad Principem, exostulando quod tale quid non admissura est Sua Maiestas, ut propter <...> princeps molestetur et eÿciatur.

Bethlenio scribat Dominus Palatinus, si non se accommodauerit, cum tota familia peribit, deponat hos <affectus> falsas accusationes, principem quoque accedat, et <ad> ut se accomodet ÿs, quae reliqui principes praestiterint. Archidux⁵ si audit praestet.

^a A mondat itt megszakad.

^b A kancellár széljegyzete.

^c Ua.

¹ Az irat tartalmát, amely teljes egészében Lippay írása, részben ismerteti Fraknói (III. p. 190.) a kancelláriai levéltárra hivatkozva. Ott azonban eddig nem sikerült nyomára akadnom. Mivel a bíboros szavai, úgy látszik szó szerint kerültek lejegyzésre, (vö.: „non possumus, nemo nostrum”) főszövegbeli közlése – a függelékben található jegyzőkönyvi részletektől eltérően – indokoltnak látszott.

Pázmány szavait a nádor hosszas fejtegetése követi, (fol. 200–202.) majd Lippay kancellár foglalja pontokba a tanács véleményét. (fol. 203–205.)

² L. a megelőző két iratot.

³ Heinrich Schlick zu Bassano und Weiskirchen (†1650) 1632 és 1642 között a Udvari Haditanács elnöke. L. még *Hanuy*, I. 570., II. 742., 743.

⁴ L. az előző iratot

⁵ Talán Lipót Vilmos főherceg, (†1662. november 20.) aki 1639-től lesz a császári hadsereg főparancsnoka.

[Fordítása:]

Eminenciás: Az engedelmes Homonnay az erdélyiekre rontott, így megsértette azon kiváltságait is Rákóczi és Széchy javainak. Szükséges, hogy ő felsége fontolóra vegye, mivel Rákóczit az ő

felségével való szövetekezéssel vádolják, hogy figyelmeztesse Bethlen Istvánt, hogy ha nem alkalmazkodik, őt és fiát ...

Igen óhajtja a fejedelem, hogy kétezer vagy ezerötszáz muskétást küldjünk számára, akiket saját költségén tartana. NB. Nem maradhatunk meg tovább határidőknél és általános feltételeknél, hanem ő felségének közölnie kell Rákóczival vajon akarja-e és képes-e azt az ezerötszáz muskétást rendelkezésére bocsátani. Schlik úr küldöttének milyen utasítása volt és milyen választ hozott, senki sem tudja közölünk. Egy értelmes férfit kell küldeni, aki a Vezírhez és Bethlenhez, onnét Rákóczihoz menne, panaszt téve, hogy ő felsége nem fogja eltérni az ilyesmit, hogy <...> miatt a fejedelmet zaklassák és elűzzék.

Bethlennek írjon a nádor úr, hogy ha nem alkalmazkodik, egész családjával el fog veszni, hagyjon fel ezekkel a hamis vádaskodásaival, járuljon a fejedelem elé, és fogadja el azokat, amelyeket az utóbbi fejedelmek elrendeltek. A főherceg, ha meghallgatja, adjon utasítást.

29.

Pozsony, 1637. március 9.

III. Ferdinánd királyhoz

Megküldi a Rákóczitól kapott iratok másolatát. Ajánlotta a fejedelemnek, hogy közvetlenül forduljon az uralkodóhoz annak uralma kezdetén. Ő már kora miatt nem képes a közügyek intézésére. Kéri Rákóczit mielőbb oszlassa el a katonák királyság-beli toborzása miatti félreértéseket.

(Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár Litterae Archiepiscoporum (A 30) Pázmány Péter levelei sine N^o fol. 129–130. – s. k. levél)

†

Augustissime Caesar, Domine benignissime

Princeps Transylvaniae per servitorem suum² misit ad me relationem quendam, eamque scripto exhiberi uolui, quam ad uerbum descriptam Maiestati V^{est}rae mitto N. I.

Ante biduum per Postam misit occultis notis scriptam relationem secretam N. 2.

Eadem posta, misit copiam literarum quas Cantamer chaus scribit ad Vauodam Valachiae, quam copiam per celerem Cursorem Principi communicauit idem Cantaner. [/] Eamque transmittó sub N. 3.

Magnus omnino hic motus est inter barbaros, et ut credo, breui cruenta pugna funestandus. Hae causae sunt cur Transylvanus se armet, cur opem Maiestatis V^{est}rae imploret.

Ego Principi, duo rescripsi. Primum est me iam sexagesimum octauum annum agentem, ob varios morbos, ad negotiorum tractationem omnino inhabilem esse. Neque etiam de Maiestatis V^{est}rae voluntate ac intentione mihi constare. Itaque me quidem Maiestati V^{est}rae significaturum quae Princeps proponit; curam tamen vel sollicitationem huiusmodi negotiorum assumere nolle. Sed mittat ipse legationem in hoc regiminis Maiestatis V^{est}rae exordio, ac sua negotia ipse proponat. Secundum ipsi scripsi, male acceptum a multis, quod Princeps in ditionibus Maiestatis V^{est}rae militem cogat. Id enim licitum non esse. Itaque curet, ut quam celerrime M^{aiestatem} V^{estram} de re tota informet.

Haec aliquot ante dies diligenter perscripsi. Et licet Dominus Homonnaj^o tam calide scribat de militum collectione in ditione Maiestatis Vestrae cum tamen alij nihil hac de re scribant, sapientissime factum est a Ma^{iestate} V^{estra} quod negotium suspenderit. Neque enim primae informationes semper eiusmodi sunt, ut locus illis securus dari possit.

Deum oro ut Ma^{iestati} V^{estrae} felicissime tueatur.

Posony 9 Marty 1637

Sacratissimae Maiestatis V^{estrae}

humillimus seruitor

Cardlis Pazman

¹ A levelet a kancelláriai levéltár után idézi Fraknói Vilmos (III. p. 191–192.), és Hanuy is felhívja rá a figyelmet, mint általa meg nem találtra. (I. p. XVI.) Az irat Fraknói kutatásai után kikerült az országos levéltárból, majd az 1917/24. szám alatt bukkant fel újból immár a Nemzeti Múzeum Levéltárának szerzeményei között. Sorsa ezután megegyezik az 5. sz. levélével.

² Réz András

[Fordítása:]

Legszentségesebb Császár, Legjóságosabb Uram!

Erdély fejedelme szervitora által egy relációt küldött nékem, s azt írásban bemutatni akartam, melyet szóról szóra leírva küldöm Felségednek, az 1. szám alatt. Két napja a posta útján egy rejtjelekkel frott titkos relációt. 2. szám. Ugyanezen postával küldte annak a levélnek másolatát, amelyet Cantamer csausz irt Oláhország vajdájának, mely másolatot gyorsfutárral juttatott el ez a Cantamer csausz a fejedelemhez. Ezt a 3. szám alatt küldöm. Szerfölött nagy ez a mozgolódás a barbárok között, és mint hiszem, rövid idő alatt véres háborúval fog bemocskolódni. Ezek okai annak, miért fegyverkezik az erdélyi, miért kéri Felséged segítségét.

Én a fejedelemnek két dolgot írtam vissza. Először, hogy én már a hatvannyolcadik évemet taposom, a különféle betegségek miatt az ügyek tárgyalására teljességgel alkalmatlan vagyok. És nincs rálátásom Felséged akaratára és szándékára sem. Ennélfogva én ugyan jelenteni fogom Felségednek azokat, amelyeket a fejedelem javasol, mégis az ilyen ügyeknek gondját vagy sürgetését felvállalni nem akarom. Ám küldjön ő maga követtséget Felséged uralkodásának ezen a kezdetén, és ő maga terjessze elő dolgait. Másodjára azt írtam meg neki, hogy sokan rossznéven vették, hogy a fejedelem a Felséged országában toboroz katonát. Azt ugyanis nem szabad. Ezért gondoskodjék arról, hogy a lehető leggyorsabban tegyen jelentést Felségednek erről a dologról.

Ezeket néhány nappal ezelőtt szorgalmasan megírtam. És jöllehet Homonnai Uram egyfelől hevesen ír a katonák Felséged országában való toborzásáról, másfelől mégis mások semmit sem írnak erről a dologról, igen bölcsen tette Felséged, hogy elnapolta. Az első hírek ugyanis nem mindig olyanok, hogy azoknak biztosan hitelt lehetne adni.

Kérem Istent, hogy Felségedet szerencsésen tartsa meg.

Pozsonyban, 1637. március 9.

Legszentebb Felséged

legalázatosabb szolgálja

Pázmány bíboros

FÜGGELÉK

1.

Kismarton, 1627. január (?)

Pázmány (?) és Esterházy véleménye Bethlen csapatainak kivonásáról

Az ellenség mindent elpusztítva visszavonul, ezért a királyi sereg számára gondoskodni kell élelemről. Szükséges lenne Wallenstein példája nyomán a málhát hátrahagyni, így az ellenséget gyorsabban lehetne követni.

Magyar Országos Levéltár Magyar Kancelláriai Levéltár, Transylvanica (A 98) Acta Bethleniana fol. 216. – másolat¹

Ex Opinione Dominorum Archiepiscopi Strigoniensis et Palatinj Hungariae.²

Existimant hostem recessurum. Qui cum ubique sibi de sufficienti Annona prouiderit. Consultum foret etiam Exercitui Suae Maiestatis, tempestiue de simili Annona prouideri, cum hostis omnia post se desolata ac deuastata relinquat.

Judicant etiam summe necessarium esse, ut casu quo inimicus loco recederet, Currus et impedimenta, cum sufficienti prouisione et Custodia ad Ciuitatem Radistia relinquerentur, quo sic Miles inimicum fugientem commodius insequi possit, exemplo Walstany,³ qui dum in Hungaria ad eliberandum ab obsidione Turcica Nogradium, cum Exercitu pergeret, similia impedimenta ad Nouam arcem reliquerat. <Id quod Galassio medio Domini Rottal iam intimarunt.>

¹ A primás és a nádor közös felterjesztése, bár csak kevés támpontot lehet találni, talán 1627. januárjában, kismartoni tanácskozásuk alkalmával készült. (Vö.: *Fraknoi*, II. p. 206.) A primás ezidőtájt több levelében foglalkozott a hadak országból való kivonásával. (*Hanuy*, I. p. 560–561., 562., 565–566., 567–568., 579–571., 571–572.)

² Esterházy Miklós

³ Albrecht Wallenstein (†1634. február 25.) cseh származású császári zsoldosvezér, a harmincéves háború jelentős hadvezére, 1626 őszén Magyarországon is harcolt.

2.

1636. június 12–30. között

*Pázmánynak a magyar tanács ülésén az erdélyi helyzetről
elmondott véleménye*

Bethlen felségsértő tettét nem szabad büntetlenül hagyni, Ecsedet el lehet tőle venni. Utasítást kell adni, hogy szolgálatát mindenki hagyja el, a hadait a kassai főkapitány szórja szét, Ecsedet zárják körül. A portánál panaszt kell emelni. Bethlen kitörése súlyos pusztításokat okozott. A török egyre inkább támogatja Bethlent. A királynak más eszközökhöz kell nyúlnia megfékezésére.

(Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár, Transylvanica (A 98)
Fasc. 11/b. ad N^{um} 11. fol. 53. – fogalmazvány)¹

Cardinalis

Castigari debere eo quod fregerit pacem in qua continetur, neque per se neque per suos inuadet. Sine consensu Suae Maiestatis exercitum cogere bellum inchoare fidem publicam Regiae Maiestati Violare ausus fuit, Res grauis neque impunita praetereunda. Posse obl [!] hoc delictum auferri ipsi Arcem Echied. Nullum maius creditum posse dari Stephano Bethlenio, quam istum modum agendi.

Mandandum 1° Vt omnes a seruitio Petri Bethlenii recedant. 2. Generalis² et Comitatus milites illius campestris dissipent. 3° Bona ad Arcem Echied spectantia occupari, tantam militiam collocare in Echied, ne quisquam ultro citroque egredi possit. Malae consequentiae si haec aperta hostilitas non castigabitur.

Ad portam mittere, conqueri de excursione, Commissionem sollicitare, Transylvanica tractare additis etiam aliquibus minis sed mollioribus.

12 huius facta Bethleny eruptio, duo Centuriones Trucidati, combustiones depraedationes factae captiui centum introducti.³ Praeterierunt Szakmar in reditu securi. Defacto cogit exercitum Petrus. Clementius se erga ipsum quod Turcae hactenus gesserint, ad cuius licet protectionem confugerit Betlen, tum adhuc ne gutta quidem sanguinis effusa, promittit uelle Stephanum relegare in Rhodum etc. praecepit confinariys ne ei noceant.

Deinceps quoque ita fiet si Maiestas Sua aliud non prouiderit sicut hactenus mandauit et nihil factum. Qui maxime deberet obseruari cuique incumberet obseruatio illi est contrarius, promotor aemuli quod si non uiderem caecus essem. Non tantum coerceat sed et castiget eos. Sua Maiestas curet capi, Res direptas et captiuos restitui. Requisiuit officiales, qui ne responso quidem ipsum dignati sint, si tum illis committetur nihil fiet. Interpretantur auersionem animi Suae Maiestatis ipsi quoque principi uarys cogitationibus occasio.

¹ Pázmány állásfoglalását Lippay kancellár s. k. feljegyzései őrizték meg. (fol. 47–61.) Az irategyüttes több 1636-ban folytatott tanácskozáson elhangzott véleményt ismertet, részben töredékesen. A fentiek mellett a bíboros hozzászólása egy helyütt kerül rövid említésre: „Cardinalis: Suae Maiestati proponere Comiti Ognante, [!] quantum periculum erit si Turca in Transylvaniam iuerit, et inde certum moraliter, quod statim in Vngariam passum faciet, et erunt certae maximae dhic directiones, Hispanus susciperet in se, qua et assecuraret principem usque ad 50^M florenorum quod uelit soluere conducendis polonis” (fol. 47.)

² Homonnai Drugeth János

³ Június 12-én Bethlen Péter katonái rajtaütöttek a Husztot ostromzár alatt tartó fejedelmi seregen. Vö.: EOE. IX. p. 521.

3.

Pozsony, 1636. július 7.

Pázmánynek a magyar tanács ülésén az erdélyi helyzetről elmondott véleménye

Bethlen tette hallatlan, már rég fel kellett volna lépni ellene. Ugyanígy fiával szemben is. Az eljárás mikéntjéhez ki kell kérni a kamara jogászainak véleményét. A fejedelem kéréseivel kapcsolatban úgy véli, az eperjesi szerződés alapján a király nem köteles őt megsegíteni, s csak titokban támogathatja, az is kétséges, vajon a török joggal tekinthető-e békeszegőnek. A fejedelmet alkalomadtán meg kell segíteni, a főkapitány beiktatását nem szabad tovább halogatni, és az ottani végek sem maradhatnak őrizetlenül, s időlegesen német katonasággal is fel kell azokat tölteni.

Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár, Tansylvanica (A 98) Fasc. 11/b. ad N^{um} 11. fol. 64–66. – fogalmazvány)¹

Dominus Cardinalis: Cum plenum consilium non sit res propositae graues. Resoluta maxima pars illorum iuxta iam scripta ad Principem. Beth[le]nium Juxta leges Vngariae debuisse statim nota infidelitatis feriri, homo aduena in dedecus gentis et Regis proditor est quisquis Turcam in Christianam nationem incitat, qui correspondet, tanto magis, qui transit.²

Nullo modo correspondentiam fieri debere. Dedecus infame totius Nationis. Enorme facinus pessimi exempli, inauditum, nemini conniuerunt unquam Reges Vngariae. In Transyluania omnia alienavit et hinc transiuit, proditor patriae, nunquam approbavit, neque approbat.

Filius si mansisset in pace, fuisset quietus, si exercitum conscripsit, et inuasit principem contra pacificationem clare, Sua Maiestas promisit hinc scurtationem, <particeps factionis parentis> subditos conire ad obseruationem, Magna temeritas in alterius ditionem irrumpere

Homonnaio perscripsit erga [?] licentiam, Quod Rakocziani ipsimet hanc cladem fecerint. Quod si ipse fecit clarum est contra pacificationem ipsum fecisse. Quid facto opus, Sua Maiestas princeps legitimus, [!] deberet Camerae iusisperitis conuocatis tractare, et opinionem accipere, quis modus procedendi contra Stephanum, et Petrum, ob inuasionem principis.

Quoad postulationem principis praeter iam soluta:

1° Sua Maiestas tenetur ratione pacis initae iuuare principem.

2do An si Turca inuaserit, Sua Maiestas uelit cum ruptura pacis iuuare Principem.

1 In Eperiesiensi diplomate³ nihil est obligatus [!] ad iuuandum principem, sicut nec uiceversa princeps coactus fuit. Sed potius totum propter res Bethleny.

2 Ne dubitet, apertum bellum Sua Maiestas contra Turcam non geret hoc tempore, etiamsi occulte suppeditaret aliqua auxilia.

3 Dubium an sufficientem causam Turca dederit rumpendi pacem, cum per excursiones pax rumpi non intelligatur.

Si Sua Maiestas posset, deberet iuuare principem, eo dicuntur, quid obligationis habeat Sua Maiestas ad principem. Quid concedendum principi, non est in transactione, si tamen modus aliquis esset, iuuaret principem, sicut et deberet. Non est credibile Turcam in tali statu arma sumpturum. Vt Sua Maiestas relinquat improuisas illas partes nullo modo suadet, Rakoczi caedetur et quaeretur quocunque iuerit, et pro satisfactione [7^m] Comitatus occuparentur, Transyluani Turcam non inuadent etiam iuuati. Transyluani nunquam Turcis resistent, nisi ualida externa auxilia habeat, quibus cogatur. Sua Maiestas prouideat diligenter, introducatur Generalis,⁴ soluantur praesidiarij, Silesitae sint parati. Impleantur confinia Germanica. Si non fuerint necessary hieme educantur. Habeant profunt et Leengelt. Vina emuntur <-> carissimo pretio, sola uectura et constat totum pretium, quanto emi possunt integra uina.

8 7 Facti Turcae [in] Comitjys, ex confinjs.

[...]

Dominus Cardinalis se prophetam non esse, nihilominus certo uidere quod palam componet Stephanus quod ex Turcarum alienatione, et distractione, articuli facti tamen de compositione per Transyluanos.⁵

1° Calumnia in eos quod dixerit principem et non ipsos hoc fecisse.

2 Bethlen non meretur ut amplius ad ipsum mittatur, quia non acceptauit literas et requisitionem, nihilominus ut appareat illos nihil eorum per Szalanczi⁶ duo articuli faederis paci cum Imperatore et cum polono Stephanus transmisit, ipse Stephanus dictauit.

^a Tudniillik a bíboros. Az eredetiben hiányzik a vessző a „suadet” után, így alanya esetleg Rákóczi is lehet.

^b Ellátást és zsoldot. Németből átvett szavak a katonaság természetbeni és pénzzel történő ellátására.

^c A mondat értelmezhetetlennek tűnik.

¹ A bíboros opinióját a Lippay György kancellár által papírra vetett fogalmazvány tartalmazza, amely azon kevés teljes jegyzőkönyvek egyike, amelyek a magyar tanács üléseiről fennmaradtak. A jegyzőkönyv felépítése a következő: Előszőr Pázmány fejt ki álláspontját, majd a nádor és Pálffy (István, Pál?) következik. Ezt követően a bíboros reflektál az elhangzottakra. Forgách rövid közbevetése után a tanács döntése, az állásfoglalások rövid összegzése és a kancellár jegyzetei állnak.

² A törökökkel való együttműködést az 1563. évi LXVII. tc., az 1622. évi XX. tc., az 1625. évi XII. tc. és az 1635. évi XI. tc. tiltotta.

³ Az eperjesi megegyezés 1630. május 6-án jött létre I. Rákóczi György és II. Ferdinánd között.

⁴ Homonnai Drugeth János

⁵ Az 1636. május 25–június 6. közötti erdélyi országgyűlés végzéseit l. EOE. IX. p. 504–512.

⁶ Szalánczy István közvetített Bethlen és Rákóczi között. Vö.: EOE. IX. p. 508.

4.

Pozsony, 1737. július 8.

Pázmánynek az erdélyi helyzetről

a magyar tanács ülésén elmondott véleménye

A király nem lehet elnéző Bethlen törvénybeütköző tétével. Biztos, hogy sereget gyűjtött, írt Homonnainak, támadóként lépett fel. Törvényes úton minél előbb fel kell lépni ellene.

Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár, Transylvanica (A 98)
Fasc. 11/b. ad Num 11. fol. 67–69. – fogalmazvány)¹

Die 8 Julij Posony in Consilio.

Dominus Cardinalis: De Stephano Bethlen ita heri discurrebatur si Sua Maiestas dissimulauerit, tam coram Deo uitium coram mundo opprobrium, et successoribus scandalum et malum exemplum cum extent infinitae leges quod tantum habeat aliquid cum Turcis etc. Etiam si cum Turcis et Transyluano pax facta fuerit non condonare consultationem iurisperitorum per Cameram. De Petro² si comperta fuerit rei ueritas, fecisse ipsum, uoluntate ipsius, et nunc aliqui se coniurauerint illi, 1° certum quod ipse conduxerit aliquem exercitum, 2do quod ipse scripserit Homonnaio,³ 3° quod ipse fuerit aggressus, comperta rei ueritate ut Sua Maiestas dissimulet non suadet, Tempus et modum faciendae declarationis non dicit praecipitari oportere, sed ut ius hoc retineat. Quid. An sit futurus obediens, si non fecerit mandata, tanto magis aggrauabitur, et Sua Maiestas non debet tolerare, De praeterito certam notitiam haberi, quando pars laesa petit iustitiam tenetur praestare, de futuro inquirere quo modo debeat in futurum punire et compescere, si pergit tanquam in flagranti si non pergit, quomodo facere, iuridice sed non absque iure.

¹ A szintén a kancellár által papírra vetett jegyzőkönyv szerkezete: a bíboros után a nádor hosszas fejtegetése, Lippay megjegyzései, instrukció majd Esterházy zárszava következnek.

² Bethlen Péter

³ Homonnai Drugeth János

PÉTER TUSOR:

EPISTULAE, ACTA NOTATIONESQUE INEDITA PETRI PÁZMÁNY

Most of the writings of Péter Pázmány, the most prominent figure of Hungarian Catholicism to this day, have already been published as historical sources. It is his correspondence alone which may still offer an opportunity for new achievements, if one assumes the lengthy task of sorting the archival material. The author of this volume, having first brought out Pázmány's correspondence in Hungarian, has now published his letters in Latin, in a literal transcript of the contemporary spelling.

The contents of these documents are rather heterogeneous, because of the Cardinal's various offices and duties. It is only their unpublished state that can justify their collection in a volume. These papers have, nevertheless, something in common: their subject, i.e. politics and Church government. The political opinions expressed by Pázmány upon the Habsburg monarch's request, the so-called "opinio"-s, are of particular importance. Pázmány's position, as it emerges from this volume, suggests a firmer opposition to Bethlen than historians presumed earlier, while his support for György Rákóczi seems to be unreserved. Again, some "missiles" contribute memorable

traits to the portrait of the prominent head of the Hungarian Catholic Church. A case in point is his letter asking for a benefice to Lőrincz Ferenczffy, a royal secretary renowned as a publisher of books. That Pázmány should be interested in him suggests that he tried to gain the support of the most talented groups of the lay intelligentsia for the Catholic Church and clergy. The last document in the volume allows us insight into the thoughts of the prelate preparing for death.

In his introduction to the volume, the editor calls for the continuation of the systematic exploration of the sources concerning Pázmány, with special regard to the hitherto neglected letters addressed to the Cardinal. The collection and publication of these documents could be the next step towards realizing this project.